

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

№ 3 (4) 2016

Bakı-2016

prof. Məhərrəmov Amil (Sədr)
akademik, i.e.d. Nuriyev Əli

Bakı Dövlət Universiteti
AMEA

prof. t.e.d. Abbasbəyli Ağalar
prof. i.e.d. Bekçi İsmail
prof. i.e.d. Çekməyov Vasiliy
prof. t.e.d. Dərabadi Pərvin
prof. f.e.f.d. Əhmədov Əli
prof. i.e.d. Əhmədov Nazim
prof. i.e.d. Əliyev Tərbiz
prof. t.e.d. Həsənalıyev Zeynal
prof. s.e.d. Hüseynova Hicran
prof. s.e.d. Məmmədov Hikmət
prof. f.r.e.d. Orucov Elşar
prof. i.e.d. Rüstəmbəyov Hacıağa
prof. i.e.d. Rüstəmov Ağarza
prof. i.e.d. Sadıxov Rahim
prof. s.e.n. Ştol Vladimir

Bakı Dövlət Universiteti
Nevşehir Universiteti, Türkiyə
Kostroma Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Naxçıvan Dövlət Universiteti
AMEA
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Naxçıvan Dövlət Universiteti
Bakı Biznes Universiteti
MDB ölkələri İnstitutu

dos. i.f.d. Abışlı Laçın
dos. h.e.f.d. Babazadə Mehriban
dos. i.f.d. Cəbrayilov İkrəm
dos. i.f.d. Eyyubov Kamran
dos. i.f.d. Əhmədova Sədaqət
dos. i.f.d. Əliyev Vüqar
dos. s.e.f.d. Güləliyeva Afət
dos. f.e.f.d. İbadov Nazim
dos. i.f.d. İbadov Sabir
dos. i.f.d. Kərimov Xosrov
dos. s.e.f.d. Məmmədov Kərəm
dos. s.e.f.d. Qaraşova Səbinə
dos. i.f.d. Qarayev Fərhad
dos. i.f.d. Rəsulova Mətanət
dos. i.f.d. Sarıyev Kutais
dos. i.f.d. Şamilova Hürü
dos. f.e.f.d. Şirinov Azər
dos. s.e.f.d. Talıbov Rza

Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti

i.f.d. Xasiyeva Leyla
s.e.f.d. İbrahimov Əlimusa
s.e.f.d. Hüseynov Fərhad
s.e.f.d. İsmayılzadə Xəyyam

Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti

EDITORIAL BOARD

prof. Maharramov Amil (Chief) acad. Nuriyev Ali	Baku State University National Academy of Sciences of Azerbaijan
prof. Abbasbeyli Aghalar prof. Bekchi Ismail prof. Chekmarev Vasily prof. Darabadi Parvin prof. Ahmadov Ali prof. Ahmadov Nazim prof. Aliyev Tarbiz prof. Hasanaliyev Zeinal prof. Huseynova Hijran prof. Mammadov Hikmat prof. Elshar Orudzhev prof. Rustambeyov Hajiaga prof. Agarza Rustamov prof. Sadykhov Rahim prof. Stoll Vladimir	Baku State University Nevshehir University, Turkey Kostroma State University Baku State University Baku State University Nakhchivan State University National Academy of Sciences of Azerbaijan Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Nakhchivan State University Baku Business University Institute of the CIS Countries
assoc. PhD Lachin Abishli assoc. PhD Mehriban Babazade assoc. PhD İkrām Jabrailov assoc. PhD Kamran Eyyubov assoc. PhD Sedaget Akhmedova assoc. PhD Vugar Aliyev assoc. PhD Afet Gulaliyev assoc. PhD Nazim İbadov assoc. PhD Sabir İbadov assoc. PhD Khosrov Karimov assoc. PhD Karam Mammadov assoc. PhD Sabina Garashov assoc. PhD Farhad Karaev assoc. PhD Metanet Rasulov assoc. PhD Kutaisi Sariev assoc. PhD Huru Shamilova assoc. PhD Azer Shirinov assoc. PhD Reza Talibov	Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University
PhD Khasiyev Leila PhD İbrahimov Alimusa PhD Huseynov Farhad PhD İsmailzade Khayyam	Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University

проф. д.э.н. Магеррамов Амиль (Председ.)
акад. акад. НАНАР д.э.н. Нуриев Али

Бакинский Государственный Университет
НАН АР

проф. д.и.н. Аббасбейли Агалар
проф. д.э.н. Бекчи Исмаил
проф. д.э.н. Чекмарев Василий
проф. д.и.н. Дарабади Парвин
проф. д.ф.ф.н. Ахмедов Али
проф. д.э.н. Ахмедов Назим
проф. д.э.н. Алиев Тарбиз
проф. д.и.н. Гасаналиев Зейнал
проф. д.п.н. Гусейнова Хиджран
проф. д.п.н. Мамедов Хикмет
проф. д.ф.м.н. Эльшар Оруджев
проф. д.э.н. Рустамбеков Гаджиага
проф. д.э.н. Агарза Рустамов
проф. д.э.н. Садыгов Рахим
проф. д.п.н. Штоль Владимир

Бакинский Государственный Университет
Университет Невшехир, Турция
Костромской Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Нахичеванский Государственный Университет
НАН АР
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Нахичеванский Государственный Университет
Бакинский Университет Бизнеса
Институт Стран СНГ

доц. д.ф.э. Абишли Лачин
доц. д.ф.ю.н. Бабазаде Мехрибан
доц. д.ф.э. Джабраилов Икрам
доц. д.ф.э. Эюбов Камран
доц. д.ф.э. Ахмедова Седагет
доц. д.ф.э. Алиев Вугар
доц. д.ф.п.н. Гюльалиева Афет
доц. д.ф.ф.н. Ибадов Назим
доц. д.ф.э. Ибадов Сабир
доц. д.ф.э. Каримов Хосров
доц. д.ф.п.н. Мамедов Карам
доц. д.ф.п.н. Гарашова Сабина
доц. д.ф.э. Караев Фархад
доц. д.ф.э. Расулова Метанет
доц. д.ф.э. Сариев Кутаис
доц. д.ф.э. Шамилова Хуру
доц. д.ф.ф.н. Ширинов Азер
доц. д.ф.п.н. Талыбов Реза

Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет

д.ф.э. Хасиева Лейла
д.ф.п.н. Ибрагимов Алимуса
д.ф.п.н. Гусейнов Фархад
д.ф.п.н. Исмаилзаде Хайям

Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет
Бакинский Государственный Университет

MÜNDƏRİCAT

İQTİSADİYYAT BÖLMƏSİ

ENGLISH VERSION

SECTION OF ECONOMICS

РОЛЬ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО
ПОВЕДЕНИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ
МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ
Салман Агагасан оглы Тагиев6

THE ROLE OF CONSUMER
BEHAVIOR IN THE
IMPLEMENTATION OF
MARKETING STRATEGIES
Salman Taghiyev64

SİYASƏT BÖLMƏSİ

SECTION OF POLITICS

ƏXLAQ VƏ SİYASƏTİN SPESİFİK
FƏRQLİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Məcəd Əhməd oğlu Əfəndiyev.....13

SPECIFIC DIFFERENT FEATURES
BETWEEN ETHICS AND POLICY
Afandiyev Madjid69

MÜASİR BEYNƏLXALQ
MÜNASİBƏTLƏRİN
PROQNOZLAŞDIRILMASININ BƏZİ
PROBLEMLƏRİ
Ağalar Nəriman oğlu Abbasbəyli.....21

ABOUT SOME PROBLEMS OF
PREDICTION OF MODERN
INTERNATIONAL RELATIONS
Agalar Abbasbayli76

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA
DÖVLƏTÇİLİYİN
MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ
İLHAM ƏLİYEVİN ROLU
İsmayil Əhməd oğlu Eyyubov33

THE ROLE OF ILHAM ALIYEV IN
THE STRENGTHENING OF THE
INDEPENDENT AZERBAIJAN STATE
Ismail Eyyubov84

ALEKSANDR PANARİNİN
AVRASİYAÇI DÜŞÜNCƏLƏRİNDƏ
SİVİLİZASİYALARA GEOPOLİTİK
YANAŞMA
Məşdi Cəlal oğlu İsmayılov47

GEOPOLITICAL APPROACH
TO CIVILIZATIONS IN THE
EURASIANIST THOUGHT OF
ALEXANDER PANARIN
Meshdi Ismailov97

«İCTİMAİ DİPLOMATİYA»dan
«NOOSİYASƏT»ə SƏMTLƏNƏN
DÜNYA ÇAĞDAŞ BAXIŞLARIN
KƏSİŞMƏ NÖQTƏSİNDƏ
Vəliyulla Bəydulla oğlu Cəfərov57

“PUBLIC DIPLOMACY” FROM
THE “NOPOLITICS” AT THE
INTERSECTION OF THE VIEWS
MODERN WORLD
Valiullah Jafarov107

САЛМАН АГАГАСАН оглы ТАГИЕВ

Бакинского Государственного Университета
Часовик кафедры Экономики и Управления
e-mail: stagiyeval12@gmail.com

УДК: 338. 46:339. 1

РОЛЬ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ПОВЕДЕНИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ

РЕЗЮМЕ

В современных условиях жесткой конкурентной борьбы на мировых рынках актуальным становится вопрос анализа потребительского поведения. Известность товара, производителя и предоставляемые сервисные услуги не всегда являются гарантией успешной деятельности. В целях обеспечения лояльности целевых потребителей к предложениям организации в современных условиях важную роль играют маркетинговые инструменты. И чтобы их в полной мере использовать, нужно провести анализ мотивации потребительского поведения, на основе чего необходимо разработать и привести в действие подходящую маркетинговую стратегию. Важно предугадать поведение потребителей, для того чтобы выйти победителем в условиях жесткой конкуренции. В статье рассматривается понятие потребительского поведения и его влияние на маркетинговые стратегии фирм.

Ключевые слова: Потребительское поведение, маркетинг, потребительские мотивы, человеческие характеристики

Управление деятельностью организации на основе мотивационного анализа в современных условиях становится важной задачей, так как всё чаще возникает необходимость решать такие вопросы, как: анализ потребительских мотивов; активное воздействие на клиентов; лояльность клиента; определение тенденции рынка и прогнозирование спроса, цены и других параметров и т. д.

Создание разветвленной системы маркетинга позволяет решить эти и множество других вопросов исключительно силами предприятия. В условиях усиления конкурентной борьбы и кризиса акцентирование деятельности предприятия на потребностях клиентов и повышение степени лояльности покупателей к организации, его бренду, вызывает необходимость пересмо-

тра маркетинговой работы предприятия [3].

Для того чтобы понять поведение потребителей, сначала следует исследовать факторы, которые влияют на это и эти факторы в обязательном порядке должны учитываться со стороны маркетологов, хотя не все из них зависят от них, так как они связаны тесно с личностными характеристиками каждого покупателя. Что и как покупает человек - предопределяется его культурными, социальными, личностными и психологическими характеристиками. Большую их часть маркетинг не может контролировать, но принимать во внимание тем не менее должен. В эту группу входят культурные, социальные, личностные и психологические факторы [4]. Рассмотрим некоторые из них.

Культурные.

Культура - это основная сила, предопределяющая желания и поведение человека. Она включает основные ценности, желания, поведенческие особенности, которые он усваивает, живя в обществе. Однако, общество, как и весь мир не статично, а постоянно развивается, так к примеру, то чего учили ребёнка в детстве, может потерять свою актуальность ко времени его взросления и он уже сам должен будет изменить свои взгляды на те или иные вещи. Культура предопределяет, что мы едим, куда и как мы ездим. Культура динамична: она изменяется, адаптируясь к изменениям окружающей среды.

Специалисты по маркетингу постоянно пытаются определить тенденции изменений в культуре, чтобы разрабатывать новые товары и услуги, которые формирующийся рынок способен оценить. Например, повышенная тяга к здоровому образу жизни, характерная для современной американской культуры, привела к появлению во многих гостиницах спортклубов и спортзалов, а те гостиницы, которые не могли позволить себе такую роскошь, начали заключать договоры с местными спортклубами, чтобы те разрешали их гостям тренироваться на своих площадках. [4] Культурные факторы играют ещё более важную роль в деятельности международных фирм, так как культуры разных стран могут кардинально различаться друг от друга. Рассмотрим это на нескольких примерах.

- Покачивая головой, люди в большинстве стран говорят «Нет», а в Болгарии и Шри-Ланка - «Да».

- В Норвегии и Малайзии считается неприличным оставлять что-то недоеденным на своей тарелке, а в Египте, наоборот, неприлично съесть все дочиста.

Поэтому перед маркетологами стоит вопрос стандартизации или же адаптации своих продуктов. С одной стороны стандартизация облегчает их работу, а с другой, адаптация продуктов повышает шансы на успех на каком-то конкретном рынке.

Другой фактор играющий важную роль для маркетологов, при опре-

деление потребительского поведения является социальный фактор[1].

На поведение человека и его социальные установки большое влияние оказывает его ближайшее окружение, которое представляет различные социальные группы. Те группы, к которым он принадлежит сам, называются членскими группами. Они включают первичные социальные группы (семья, друзья, соседи, коллеги по работе) и вторичные социальные группы (люди, между которыми поддерживаются более формальные и менее регулярные связи)[4]. Например жизнь членов мусульманских общин характеризуется их религиозными взглядами, что в обязательном порядке должно учитываться при проведении маркетингового анализа. К примеру их внимание не может привлечь реклама вин или же питьевого заведения, так как по религии они не могут пить спиртное. Также большую роль на поведение человека оказывает, так называемые эталонные группы. Это люди на которых обычный человек стремится быть похожим. Например студент, который хочет стать членом совета директоров компании Мерседес, может идентифицировать себя с этой группой людей, хотя и не является ее членом. Влияние эталонных групп распространяется по-разному на покупательские предпочтения в вопросе выбора разных товаров. При покупке товаров для сугубо личного

пользования влияние этой группы не столь значительно. Но например, некоторые ночные клубы, которые ассоциируются у людей с эталонными группами, привлекают тех людей, кто хотел бы принадлежать этой группе или же быть в контакте с теми, кто является полноправным членом этих клубов.

Другая группа, которая может значительно повлиять на решение человека, это его семья. Семья до сих пор является самой главной покупательской организацией в нашем обществе. К примеру влияние детей в семье значительно при выборе ресторана быстрого питания и именно поэтому сеть ресторанов быстрого питания McDonald's в своей рекламе главную роль отводит детям. (Happy meal с подарком внутри).

Следующим факторами, которые играют не менее важную роль являются личностные факторы такие, как возраст, этап жизни, род занятий, финансовое положение, стиль жизни, жизненное кредо и самооценка.

Возраст и жизненный цикл семьи.

Интерес людей к определенному типу товаров и услуг изменяется в течение их жизни. Например, в первые годы жизни ребенка, как и в старости, питание человека бывает ограниченным, это может быть обусловлено как диетой в старости, так и не умением есть в детстве, но по мере роста диапазон питания расширяется, постепенно включая большинство продуктов, потребля-

емых обычным человеком. Точно так же с возрастом людей связаны предпочтения, отдаваемые разным видам отдыха и развлечений.

На поведение покупателя также оказывает влияние жизненный цикл семьи (молодой холостяк/молодая незамужняя женщина; молодая семейная пара с детьми или без детей; старый холостяк/старая дева; пожилая пара без детей или имеющая взрослых детей; разведен и без детей/разведен и с детьми и т. д.) и финансовое положение, связанное с тем или иным этапом жизненного цикла. [4] Многие рестораны успешно пользуются этим, составляя свою клиентскую базу преимущественно из одиноких молодых людей и молодых семейных пар без детей. Чаще всего эти рестораны обособляются в новых жилых районах, особенно в богатых пригородах, где доходы жителей бывают высокими.

Род занятий

Род занятий человека влияет на характер его покупок [6]. Например, рабочие, строители часто обедают в передвижных столовых, которые обслуживают их непосредственно на рабочем месте. Деловые люди обедают в солидных ресторанах, а их секретари - в ресторанах быстрого обслуживания.

Материальное положение

Материальное положение людей очень сильно влияет на характер и количество совершаемых ими покупок. Во времена кризиса, по-

требители снижают до минимума все свои расходы, особенно расходы на питание в ресторанах и на развлечения, даже во время отпуска. Занимаясь маркетингом, необходимо наблюдать за тенденциями в распределении доходов, наличии сбережений и процентных ставок на вклады. Поэтому рестораны могут ввести в меню бюджетные блюда, для того чтобы удержать своих клиентов. Также во времена экономического подъёма, покупатели более охотно тратят свои деньги, увеличиваются расходы, что может побудить рестораны опять пересмотреть свои цены, но уже в другую сторону. Всё это должно заблаговременно учитываться со стороны маркетинг менеджеров и с этой целью они должны постоянно следить за экономическими новостями, также читать отчеты местных банков и др.

Личность.

Личность каждого человека играет определяющую роль в поведение человека, как покупателя. Личностные факторы, это те факторы, которые отличают одного человека от другого и определяют индивидуальные реакции человека на окружающую среду. К примеру одно исследование направленное на определение личности человека по приобретённому товару (в данном случае пиво), выявили что типичные потребители этого напитка отличаются повышенной общительностью и агрессивностью поведения. Эта и любая

другая информация такого плана может быть использована при создании фирменного знака и при определении адресата рекламной кампании.

И наконец перейдём к фактору играющему наибольшую роль в нашем исследовании- психологическому, а именно, фактор мотивации. Любая потребность человека достигается за счёт мотивации, человек должен быть голодным, чтобы поискать ресторан или заказать еду, бак машины должен опустеть, чтобы водитель заехал в бензаколонку, заполнить её. Психологи разработали несколько теорий, объясняющих мотивы деятельности человека. Две из них, являющиеся наиболее популярными - теории Зигмунда Фрейда и Абрахама Маслоу, - дают два различных подхода к поведению потребителя, и обе могут быть использованы при маркетинговом анализе. Теория Маслоу основывается на потребностях человека и всем хорошо известной пирамиде Маслоу. (Figure 1) По его теории, потребности человека составляют иерархию от наиболее значимых к наименее значимым. Наиболее важные, это потребности низшего уровня- физиологические, далее в порядке убывания идут потребность в самосохранение, социальные потребности, потребность в признании и уважении и потребность в самоутверждении и самовыражении. Не реализовав низшую потребность, человек не может реализовать потребность стоящую

выше[5]. Но по мере того как каждая из этих потребностей удовлетворяется, наступает черед для следующей.

Фрейд же думал, что человек не способен осознать истинную силу психологических факторов, которые формируют его поведение. И по его мнению эти побуждения ему так и не удастся ни полностью изгнать, ни взять под полный контроль. Изучение мотивации потребителей выявило интереснейшие и подчас забавные вещи насчет скрытых мотивов, которыми они руководствуются при выборе того или иного товара. Например, одно классическое исследование этого рода показало, что многим покупателям не нравится чернослив, потому что он сморщенный и напоминает им о болезнях и старости

Изучение поведения потребителей предлагает ответы на вопросы о том, что покупают, почему покупают, когда покупают, где покупают, как часто покупают, каким образом покупают. Поэтому предприятия и специалисты тратят много усилий на исследование зависимостей между побудительными факторами маркетинга и ответной реакцией потребителей.

Для этих целей следует раскрыть понятие мотивационного анализа. Мотивационный анализ – это направление маркетинговых исследований, связанное с выявлением причин изменения поведения потребителя на рынке и

оценкой их влияния на изменение спроса [2].

Как было рассмотрено выше, очевидно, что потребительское поведение - это динамический процесс, постоянно меняющееся под влиянием огромного количество факторов, также как факторов маркетинг-микса или 4-Р различных организаций, стремящихся реализовать свою продукцию (услуги), которые формируют предпочтения и вкусы потребителей, а во многом и образ жизни и мысли. Таким образом, мы можем придти к заклю-

чению, что фирмы которые действуют на Азербайджанском рынке в данный кризисный для нашей страны и мира момемнт, должны реализовывать собственные маркетинговые стратегии, а не приминять стратегии, которые хоть и успешно, но пользовались зарубежные компании. И нужно помнить, что не все маркетинговые ходы могут срабатывать в нашей стране, так как условия ведения бизнеса, также как и поведение самих потребителей могут резко отличаться.

Схема 1

ЛИТЕРАТУРА:

1. Иванова О. О. Мотивационные исследования в маркетинговой деятельности российских предприятий: автореф. дис. ... канд. экон. наук. — М., 2003. — 25 с.
2. Краткий словарь экономиста [Электронный ресурс]. URL: [http:// dic.academic.ru/dic. nsf/_rus/](http://dic.academic.ru/dic.nsf/_rus/)
3. Ламбен Жан-Жак. Менеджмент ориентированный на рынок / Пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. — СПб. : Питер, 2007. — (Серия «Классика МВА»). — С. 146
4. Филип Котлер, Джон Боуэн, Джеймс Мейкенз. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм- С. 96
5. Энджел Дж. , Блэкуэлл Р. , Миниард П. Поведение потребителей. — СПб. : Питер, 2000. — С. 39.
6. Залтман Дж. Как мыслят потребители. То, о чем не скажет потребитель, то, чего не знает ваш конкурент. — СПб. : Праймеврознак. , 2006.

SALMAN AĞAHƏSƏN oğlu TAĞIYEV,

Bakı Dövlət Universiteti

İqtisadiyyat və idarəetmə kafedrasının saathesabı müəllimi

e-mail:stagiyeval12@gmail. com

UOT: 338. 46:339. 1

MARKETİNQ STRATEGİYALARININ REALLAŞMASINDA İSTEHLAKÇI DAVRANIŞININ ROLU

XÜLASƏ

Bu gün yüksək rəqabət dünya bazarlarında istehlakçı davranışının təhlili daha aktual məsələlərdəndir. Mal, məhsul və xidmətlərin tanınması marketing sahəsində həmişə uğura zəmanət vermir. Burada məsələnin həllində marketing strategiyaları rolu əhəmiyyətlidir. Bu rəqabət şəraitində qalib çıxmaq üçün, istehlakçıların davranışının proqnozlaşdırmaq vacibdir. Məqalədə müəllif istehlakçı davranışı anlayışı və firmaların marketing strategiyalarının qarşılıqlı təsirini təhlil edir.

Açar sözlər: *istehlakçı davranışı, marketing, istehlakçı motivləri, insan xüsusiyyətləri*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 25. 08. 2016

Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: dos. K. Y. Eyyubov

MƏCİD ƏHMƏD oğlu ƏFƏNDİYEV

Bakı Dövlət Universiteti

Politologiya və sosiologiya kafedrasının dosenti

e-mail: mecidfendiyevev@mail.ru

UOT: 32:1

ƏXLAQ VƏ SİYASƏTİN SPESİFİK FƏRQLİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə əxlaq və siyasət anlayışları açıqlanır, onların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi aydınlaşdırılır, əxlaq və siyasəti fərqləndirən spesifik cəhətlərə xüsusi diqqət yetirilir, eləcə də bu mənəvi fenomenlərin ümumi xüsusiyyətləri araşdırılır. Əxlaqi və siyasi dəyərlərin mahiyyəti, bu dəyərlərin siyasi və əxlaqi şəxsiyyətin formalaşmasında, eləcə də bütövlükdə cəmiyyətin inkişafında rolu təhlil edilir.

Açar sözlər: *siyasət, əxlaq, mənafe, dəyər, siyasi fəaliyyət, əxlaqi ideal*

Əxlaqın ümumbəşəri xarakteri, əxlaqi sərvətlərin mənəvi-psixoloji mexanizminin təsir xüsusiyyətləri, eləcə də insanın fəaliyyətinin və davranışının humanistcəsinə tənzimlənməsi əxlaq və siyasətin qarşılıqlı münasibətini şərtləndirir. Əxlaq və siyasət cəmiyyətin təşkiləddici, tənzimləyici və nəzarətəddici sferalarıdır, lakin bu mənəvi fenomenlərin cəmiyyətdə mövcuduğu və fəaliyyəti bir-birindən xeyli fərqlənir.

Əxlaq digər təsisatlardan, məsələn, hakimiyyətdən və siyasətdən fərqli olaraq idarəetmə aparatında, hakimiyyət təsisatlarında maddiləşmir, əlaqə vasitələrindən məhrumdur. O, yalnız dildə və nitqdə, eləcə də digər ictimai hadisələrin əlamətlərində və xassələrində obyektivləşir. Lakin əxlaq siyasətin mahiyyətini və onun bütün

fenomenlərini əhatə edir. Vurğulamaq vacibdir ki, əxlaqa xas olan bu xüsusiyyət onu siyasi etikadan xeyli fərqləndirir. Əxlaq siyasi fəaliyyəti bu və ya digər formada səciyyələndirsə də özü bu fəaliyyətdən kənarda dayanır, onunla yalnız müəyyən münasibətdə olur. Etika isə əksinə, siyasətdə iştirak edir, onu istiqamətləndirən başlanğıc hadisələrdən biri kimi səciyyələnir. Məhz bu mənada etika siyasətdən ayrılmazdır. İctimai fenomenlər olmaq etibarilə əxlaq və siyasət ümumi və spesifik fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. İctimai həyatın bu iki mənəvi sferası eyni mənbədən təşəkkül tapır. İnsana xas olan fərdiyyətçilik, xüsusi keyfiyyətlər və eləcə də onun kollektivçilik təbiəti, başqaları ilə qarşılıqlı münasibəti əxlaq və siyasətin vəhdətini şərtləndirir [1, 236].

Əxlaq və siyasətin başlıca ictimai funksiyaları bir-birinə uyğundur. Əxlaq və siyasətin təbii-tarixi “qohumluğu” təsadüfi deyildir. Siyasət və əxlaq cəmiyyətdə ümumi rifahın və sosial ədalətin qərarlaşmasına istiqamətlənən ictimai hadisələrdir. Siyasət o zaman yaranır ki, əxlaq insanların davranışını, qarşılıqlı münasibətlərini kifayət dərəcədə tənzimləyə bilmir. Siyasət əxlaqın spesifik formada tamamlanmasıdır [2, 41].

Əxlaqla siyasətin ümumi xüsusiyyətlərə malik olmasına baxmayaraq onlar bir-birindən prinsipial surətdə fərqlənilir. Əxlaq və siyasəti fərqləndirən başlıca xüsusiyyət siyasətin münasibətli təbiətə malik olmasıdır. Əxlaq isə insanlar arasında gündəlik fərdi münasibətlərlə səciyyələnir. Əxlaqın münasibətli mahiyyət kəsb etməsi xüsusi hallarda nəzərə çarpır. Siyasətin bilavasitə mənbəyi kimi iqtisadi və digər zəruri mənafeələr çıxış edir. Əxlaqın mənbəyi isə ümumbəşəri və kollektiv dəyərlərdir.

Əxlaqi imperativlər mücərrəd-normativ xarakter daşıdığı halda, əxlaqi tələblər konkretlik kəsb edir. Siyasət müxtəlif vasitələrlə müəyyən məqsədlərin reallaşmasına istiqamətlənir. Əxlaq siyasətdən fərqli olaraq insanın hərəkətlərinin, davranışının subyektiv, daxili tərəfinin qiymətləndirilməsidir [3, 15-17]. Siyasət üçün başlıca olaraq əldə edilən nəticələr əhəmiyyət daşıyarsa, əxlaqi davranışın özü, onasövkədən vasitə və məqsədlər daha çox səciyyələndirir. Əxlaq həmişə fərdi mahiyyət daşımaqla onun subyektini məhz, ayrı-ayrı fərdlər təşkil edir. Siyasət isə əksinə, kollektiv xarakter kəsb edir. Siyasəti

fərqləndirən ən spesifik xüsusiyyət gücə arxalanmasıdır, məcburetməyə üstünlük verməsidir. M. Veber yazır: “Siyasət spesifik vasitənin – hakimiyyətin köməyi ilə zorakılıqdan istifadə etməsi ilə fərqlənir” [4, 694]. Əxlaq isə prinsip etibarilə zorakılığı pisləyir və başlıca olaraq vicdanın “hökmünə” əsaslanır. Vicdan yalnız əxlaqi kateqoriya deyil, həm də social keyfiyyətdir.

Vicdanın mahiyyəti öz ifadəsini onda tapır ki, insan davranışını ictimai borcun, əxlaqi idealın tələblərinə uyğunlaşdırır, özünü daxilən dəyərləndirməsi əsasında fəaliyyətini və hərəkətlərini tənzimləyir. Vicdan dərin intim hiss olub, şəxsiyyətin öz davranışı üçün başqaları və cəmiyyət qarşısında əxlaqi məsuliyyətini, mənəvi ləyaqətini ifadə edir. Antik dövrün müdrik insanlarindən biri vicdan anlayışını çox sərrast dəyərləndirərək demişdir: “Mən şəxsi vicdanımın sakit səsinə dəhşətli məhkəmə tanıyıram”. Vicdan cəmiyyətin mənəvi həyatının ideallarının müəyyən cəhətlərini özündə təcəssüm etdirir.

Siyasi elmə aid ədəbiyyatda siyasi və etik təlimlər tarixinə əsaslanaraq əxlaq və siyasətin qarşılıqlı münasibətlərinin üç başlıca xüsusiyyəti araşdırılır: 1) Əxlaqın siyasətə tam tabe olması; 2) siyasətlə əxlaq arasında tam ayrılığın mövcudluğu; 3) siyasətlə əxlaqın gərgin qarşılıqlı əlaqələrinin saxlanmasına cəhd etmək [5, 185]. Müləhizə və hərəkətlərin ədalətli olması ənənəvi olaraq əxlaqiliyin ən mühüm meyarlarından biri kimi etiraf olunur.

Bir-birinə münasibətdə əxlaq və siyasət muxtar xarakter daşıyır. İnsana əxlaqi tələbkarlıq müəyyən situasiya-da heç bir xüsusi və yaxın nəticələrin əldə edilməsini nəzərdə tutmur. Əxlaqi tələbkarlıq ilk öncə, davranışın ümumi normalarına və prinsiplərinə əməl olunmasını səciyyələndirir. Təsadüfi şəraitdən asılı olaraq ayrı-ayrı hallarda davranışın praktiki nəticələri müxtəlif ola bilər. Ümumsosial miqyasda əxlaqi normaların bütün məcmuunun yerinə yetirilməsi bu və ya digər ictimai tələbata cavab verir. Bu baxımdan əxlaqi normaların ifadə formaları xarici məqsəduyğunluq prinsipi deyil (müəyyən nəticələrin əldə edilməsinə istiqamətlənən), məhz elə imperativ tələbatdır ki, insan özünün ən müxtəlif məqsədlərini həyata keçirərkən buna riayət etməlidir. Əxlaqi normalar insanın və cəmiyyətin tələbatlarını müəyyən xüsusi şərait və situasiya hüdudunda əks etdirmir.

Siyasət insanların birgə həyatını və fəaliyyətini təşkil edir, cəmiyyətin həyatını tənzimləyir və ona nəzarət edir. Əxlaq da belə funksiyalara malikdir, lakin o, eləcə də siyasətə nəzarət edir. Etikadan fərqli olaraq əxlaq siyasətdən kənarda və onun üzərində dayanır. Məhz bu mənada onların birləşməsi bir o qədər mürəkkəb və qeyri-sabit olur.

Siyasət əxlaqa nəzarət etməsə də konkret siyasi hərəkətlərin spesifik əxlaqına təsir göstərə bilər. O, ideal əxlaqi şüurdan fərqli olaraq konkret situasiya xarakteri daşıyır, bu və ya digər ictimai, siyasi, eləcə də etik və əxlaqi şərait yaradır.

Əxlaqi borc normaları və siyasətdə borc haqqında təsəvvürlərin özü də

birmənalı və ziddiyyətsiz deyildir. Əxlaq sferasında borc yüksək prinsip, mənaəviyyatın meyarı hesab olunursa, siyasətdə borc arzu edilən nəticələrin əldə olunmasıdır.

Əxlaqla siyasətin qarşılıqlı münasibəti məsələsi həmişə aktuallıq kəsb etmişdir. Siyasi fikir tarixində siyasəti cəmiyyətin digər təşkilatı və tənzimləyici sistemlərindən təcrid etmək cəhdləri daim səmərəsiz olmuşdur. Siyasət ideologiya, hüquq, iqtisadiyyat, mədəniyyət və elmlə bağlı olduğu kimi, əxlaqla da qarşılıqlı əlaqədə olmalıdır. Cəmiyyətin iki başlıca sferası olmaq etibarilə siyasət və əxlaqın qarşılıqlı münasibətləri ictimai inkişafın obyektiv tələbatıdır. Siyasətin və hakimiyyətin zəif yeri mənaəviyyat olduğuna görə onlar əxlaqdan və əxlaqi sərvətlərdən uzaqlaşmağa cəhd edirlər.

Sosial həyatda siyasətlə əxlaqın qarşılıqlı münasibəti elmi ədəbiyyatda dörd başlıca mövqedən dəyərləndirilir. Həmin mövqelərdən birincisi nəsihətçilikdir. Nəsihətçilik mövqeyinə görə siyasət nəinki yüksək əxlaqi məqsədlərə malik olmalıdır, eləcə də düzlük, insanlara nəcib münasibət, saflıq və digər bu kimi əxlaqi prinsiplərin pozulmasına yol verməməlidir.

Siyasət və əxlaqın qarşılıqlı münasibətinə dair ikinci mövqe isə onların muxtar xarakter daşdığını ifadə edir və bir-birinin səlahiyyətinə qarışmamasını nəzərdə tutur. Belə ki, əxlaq vətəndaş cəmiyyətinə aid olan işdir, şəxsi məsuliyyətdir, siyasət isə qrup mənafeələrinin qarşılıqlı sahəsidir,

mənəviyyatdan azad sferadır. Makiaveli əxlaqı siyasətçilərin xüsusi həyatının tənzimləyicisi kimi əsaslandırır.

Siyasətlə əxlaqın qarşılıqlı münasibətinə aid üçüncü mövqe onların nisbəti məsələsini əks etdirir. Bu mövqe belə bir fikri vurğulayır ki, əxlaqi dəyərlərin siyasiliyini təhrif etmək siyasətin qeyri-əxlaqiliyinə dəlalət edir. Real həyatda siyasətin mənəviyyatdan azad olması geniş yayılan hadisədir. Bu cəhət siyasətlə əxlaqın barışmaz əksliklər olmasını, başqa sözlə əxlaqın xeyir, siyasətin isə şər kimi səciyyələndirilməsini əsaslandırmağa xidmət edir. Anarxizmə görə siyasət ən neqativ hadisədir. Çünki onun təbiəti şərlə köklənir. Rus anarxizminin atası sayılan M. A. Bakunin yazırdı ki, siyasət və onun başlıca daşıyıcısı olan dövlət məhz zorakılıqdır, zorakılıq vasitəsilə hökmranlıqdır [6, 27].

Siyasət və əxlaqın qarşılıqlı münasibətinə aid dördüncü mövqe onların nisbətinə kompromis baxımdan yanaşılmasıdır. Belə mövqe müasir politoloqlar arasında daha geniş yayılmışdır və siyasətin spesifikliyini nəzərə almaqla, əxlaqın mənəviyyata təsirinin zəruriliyindən çıxış edir.

Siyasət və əxlaqın nisbətinə kompromis mövqedən yanaşılmasını əsaslandıranlardan biri Veberdir. O, hesab edir ki, etika ilə siyasəti bir-birindən tamamilə ayırmağa cəhd etmək məqsədsüyük deyildir, lakin siyasətin xüsusiyyətlərini diqqətlə nəzərə almaq lazımdır. Veber ilk öncə, zorakılıq vasitələrindən legitimcəsinə istifadə olunmasını siyasət üçün məqbul hesab edir, həm

də mənəviyyatın siyasətə təsir imkanlarını məhdudlaşdırmaq şərtlə. Siyasətlə əxlaqın nisbətində siyasətə neqativ münasibət liberal mütəfəkkirlərin baxışlarında da diqqəti cəlb edir. Məşhur filosof N. Berdyayev yazır: "Mən siyasətə nifrət edirəm, çünki o, bəşəri mövcudluğun obyektivləşməsi üçün ən mənhus formadır, insanlara hakim olan uydurmadan başqa bir şey deyildir [7, 101]. Əlbəttə, siyasətin əxlaqi tərəfi hüquqdan və ictimai nəzarətdən kənarda qalmamalıdır. Əks təqdirdə siyasətdə mənəviyyatsızlıq qərarlaşa bilər. Əxlaqi tələblərin təsisatlaşdırılması onların siyasi təşkilatların normalarında və ilk öncə, hüquqda möhkəmləndirilməsini nəzərdə tutur və əxlaqi prinsiplərin pozulmaması üçün müəyyən təminat verilməsini əks etdirir. Əxlaqın belə təsisatlaşdırılmış formada möhkəmləndirilməsi siyasətin humanistləşdirilməsinin ən əhəmiyyətli şərtlərindən biridir.

Alman politoloqu B. Sutorun qeyd etdiyi kimi, siyasətin humanistləşdirilməsi və mənəviyyatın möhkəmləndirilməsi üçün o quruluşu yaxşı adlandırmaq olmaz ki, öz vətəndaşlarının daha yüksək və ya hətta ən yüksək əxlaqi tələblərə yiyələnməsini məqsədsüyük sayır, məhz o quruluşu yaxşı adlandırmaq olar ki, hər şeydən əvvəl, insan xarakterinə cavab verir. . . və eyni zamanda insanların hüquq və iradəsi üçün maksimum imkanlar açır, onların xeyirxahlıq qabiliyyəti naminə özünü inkişaf etdirməsini həyata keçirir [8, 68].

Müasir dünyada əxlaqi tələblərin siyasətə təsisatlaşdırılmış başlıca istiqaməti insan hüquqlarıdır. Dünya birli-

yi tərəfindən qəbul olunmuş sənədlərə uyğun olaraq insan hüquqları siyasətin humanistliyini qiymətləndirməyin universal meyarı kimi çıxış edir.

Bütövlükdə əxlaqın siyasətə təsiri bir sıra istiqamətlərdə həyata keçirilməlidir və keçirilə bilər. Bu istiqamətlər əxlaqi məqsədlərin qoyuluşunda onlara uyğun olan real metodlar və vasitələr şəraitinin seçilməsindən, əxlaqi prinsiplərin fəaliyyəti prosesini nəzərə almaqdan, siyasətin səmərəliliyini təmin etməkdən ibarətdir. Əlbəttə, bütün bu tələblərin real siyasətdə yerinə yetirilməsi mürəkkəb məsələdir. Praktikiada əxlaqi tələblərin humanistliyi məqsədlərin təntənəsindən çox, onlara nail olmaq prosesində istifadə edilən metod və vasitələrdən asılıdır. Bir sözlə, siyasətin əxlaqiliyi onun müqəddəsliyinin təəcəssümüdür.

Siyasi həyatın başlıca məzmununu təşkil edən siyasi fəaliyyətin strukturu ilk öncə, bununla səciyyələnir ki, onun daşıyıcıları siyasi mənəviyyətinə görə fərqlənilir. Məsələn, qrup əxlaqi və qrupda əxlaqi münasibətlər fərdin əxlaqından mürəkkəbdir. Buna görə əxlaqi cəhətdən qüsursuz fərd ola bilsin ki, istər-istəməz qrupun qeyri-əxlaqi siyasətində iştirak etsin. Başqa sözlə, belə fərd siyasi təsisatın, partiya təşkilatının, hakimiyyət orqanının, ordunun və sairənin fəaliyyətinə cəlb oluna bilər. Belə halda iqiqat əxlaqın – qrup və fərdi əxlaqın toqquşması nəzərə çarpır. Əxlaqi cəhətdən naqis fərd əxlaqi baxımdan qüsurlu qrupa nəzarət etməyə qadirdir və ya sonuncunun əxlaqi şöhrətini kölgədə qoya

bilər. Fərdin əxlaqi siyasətlə həmişə rəqabətdə olmur. Qrupda və qruplararası münasibətlər artıq siyasətdir, deməli, həm də əxlaqdır. Buna görə siyasi və əxlaqi paradoks meydana çıxır: qüsurlu liderin və rejimin kütləvi surətdə müdafiə olunması, kütlələrin heç də qüsurlu olmayan, bəzən isə sadəcə olaraq cinayətkar təşkilatların işində iştirakı və s. bu qəbildəndir.

Müxtəlif siyasi funksiyaları səciyyələndirən əxlaq da mövcuddur.

Siyasətin və hakimiyyətin əxlaqi məsuliyyəti məhz bunun göstəricisidir. Belə ki, əxlaqi hakimiyyət qeyri-əxlaqi siyasət yeritməyə məcbur ola bilər və əksinə, əxlaqi cəhətdən qüsurlu hakimiyyət tarixi zərurət üzündən əxlaqi siyasət həyata keçirə bilər. Lakin bir qayda olaraq belə siyasət təntənəli olmur.

Hər hansı siyasi sistemin həyat qabiliyyəti xeyli dərəcədə onunla müəyyən olunur ki, dövlət təsisatları və bütün sistem bütövlükdə cəmiyyətdə hakim olan əxlaqi ideala və dəyərlərə nə dərəcədə uyğun gəlir. Şübhəsiz ki, siyasi sistem və əxlaq, mənəviyyət sistemi birbirini qarşılıqlı surətdə şərtləndirir, onlara nüfuz edən proseslərin məzmununa və xarakterinə mühüm təsir göstərir.

Əxlaq sferası özündə nəinki insanlar arasındakı əxlaqi münasibətləri, onların davranışını, eləcə də insanın hərəkətlərinin motivlərini izah edən əxlaqi və mənəviyyət haqqında xüsusi elm olan etika mövcuddur.

Hər bir tarixi mərhələdə cəmiyyətdə müəyyən əxlaqi dəyərlər sistemi mövcud olur. İnsanların hərəkətləri və

davranışı həmin dəyərlər sistemi mövqeyindən qiymətləndirilir. Konkret əxlaqi normalar, ənənələr və digər dəyərlərlə tənzimlənən və müvafiq olaraq insanların və sosial qrupların davranış qaydalarını formalaşdıran əxlaqi amillər məcmuu fəlsəfi nəzəriyyələrdə öz təəcəssümünü tapır. Bu nəzəriyyələrdə həmişə belə bir məsələyə toxunulur: xeyir və şər nə deməkdir, yaxşı və pis nədir, düzgün olmayan necə başa düşülməlidir. Bu baxımdan əxlaqi normaları dini, hüquqi və siyasi normalardan fərqləndirmək mühüm əhəmiyyətə malikdir. Vurğulamaq lazımdır ki, əxlaqi normalar bu və ya digər formada ictimai həyatın başqa tərəflərinə nüfuz edir. Etika elm olmaq etibarilə özündə ləyaqət, vicdan, borc şüuru, davranış qaydaları və digər əxlaqi məqamlar barədə təlimi əks etdirir. İnsanların hərəkətləri həmin keyfiyyətlərə uyğun gəlməlidir. Bu mənada etika insanların davranış qanunları və normaları haqqında elm olub “yüksək səadət”, “xeyir”, “haqq” kimi kateqoriyalara əsaslanır. Həyat fəaliyyətinin hər bir sferasında bütün zamanlarda insanların hərəkətləri əxlaq kateqoriyasında dəyərləndirilmişdir. Təbii olaraq siyasətə də tam hüquqla əxlaqi ölçü ilə yanaşmaq mümkündür. Siyasət aləminə və onun təsisatlarına aid olan əxlaqi dəyərlər və normaların, cəmiyyət üzvlərinin bu sferada münasibətləri və davranışının məcmuu elmi biliklərin xüsusi sahəsinin – siyasi etikanın tədqiqat obyektini təşkil edir.

Siyasi etika ədalətli sosial quruluş, rəhbərlərin və vətəndaşların qarşılıqlı hüquq və vəzifələri, insanın və vətəndaşın

köklü hüququ, azadlıqların sağlam nisbəti, bərabərlik və ədalət, eləcə də bu kimi digər problemlərə toxunur. Siyasi etika haqqında mülahizə yürüdərkən, ümumiyyətlə, etikanın kateqoriyalarının və əxlaqi dəyərlərin siyasət sferasında tətbiqi düzgündürmü. Bu məsələ siyasi fikir tarixində çoxdan mövcuddur və bu məsələyə dair birmənalı cavaba təsadüf olunmur. İlk başlanğıcda siyasi hadisə və proseslər bütün ictimai hadisələr kompleksi ilə bağlı öyrənilmişdir. Siyasətin başlıca məqsədini polis (dövlətin) vətəndaşının “yüksək səadətinin, xoşbəxtliyinin” təmin olunmasında görənələr bunun eləcə də əxlaqi tərbiyəvi əhəmiyyətini nəzərdən qaçırmamışlar. Aristotel xüsusi tərzdə qeyd edirdi ki, “dövlətin xoşbəxtliyi onun ədalətli olmasıdır”, başqa sözlə, ümuminin mənafeyinə xidmət etməsidir [9, 508].

Platon və Aristoteldən başlanan antik ənənə əxlaqla siyasəti vəhdətdə nəzərdən keçirir və bu vəhdəti bütövlükdə ədalətin əldə olunmasına istiqamətlənən hadisə kimi qiymətləndirir.

Əxlaqla siyasətin qarşılıqlı əlaqəsi probleminin öyrənilməsinə dair səmərəli tədqiqatların aparılmasında İ. Kantın ümumi əxlaqi qanunlar – qəti imperativlər təlimi xüsusi rol oynadı. Ümumi əxlaqi qanuna görə insan mənşəyindən, sosial vəziyyətindən, hətta şəraitindən asılı olmayaraq mütləq ümumbəşəri qaydalara əməl etməlidir. Buradan belə bir mühüm nəticə hasil olur ki, hər bir insan vasitəyə yox, məqsədə necə yanaşır. Ümumi əxlaqi qanunların tələbləri sonralar siyasi-hüquqi sferada yayıldı.

Digər alman filosofu A. Şopenhauer əxlaqın “qızıl qaydalarına əsaslanaraq” özünə etmək istəmədiyini başqasına da rəva görmə, çünki, bunu sənə başqası da edə bilər qənaətinə gəlməklə əxlaq qaydalarının çərçivəsini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirdi və əslində yeni əxlaqi qayda təklif etdi: “Heç kimə pislik etmə, hamıya bacardığın qədər kömək et”. Bu sadə kəlam insanın öz xüsusi hüquqları ilə başqa vətəndaşların hüquqlarının eyniliyini, bərabərliyini qəbul etməsini səciyyələndirir. Beləliklə siyasətçilərin, alimlərin və ideoloqların şüurunda tədricən siyasətlə əxlaq arasındakı qırılmaz əlaqəyə inam hakim oldu.

Siyasətlə əxlaqın bir-birinə həddən artıq xələl yetirməsinə yol vermək olmaz. Başqa sözlə, siyasi peşəkarlıq əxlaqa zidd və əksinə əxlaqi başlanğıc hüququn ziyanına istiqamətlənməməlidir. İnsanların siyasi fəaliyyəti onların davranışı ilə sıx bağlıdır. Davranış siyasi fəaliyyətin mexanizmini, strukturunu səciyyələndirir [10, 167]. Unutmaq olmaz ki, hər bir siyasi fəaliyyət hakimiyyətlə əxlaq arasında gərginlik yaratmaq meydanına çevrilərsə insanların xeyli hissəsinin taleyinə toxunmuş olar. Bu, “ya siyasət və yaxud əxlaq” alternativini formasında əxlaqla siyasətin nisbəti məsələsinin düzgün qoyulmasını səciyyələndirir. Əxlaqla siyasətin bir-birinə münasibəti probleminin ikinci tərəfi də mövcuddur. Belə ki, dövlət aparatının səmərəli fəaliyyəti üçün dəqiq işlənilib hazırlanmış və həyata keçirilməsi zəruri olan qaydalar, siyasətdə ciddi peşəkarlıq

və idarəetmə mexanizmi tələb edilir. Bu, inzibati idarəetmə aparatının siyasi icraedici hakimiyyəti sistemində məmurların xüsusi təbəqəsi olan bürokratiyanın təşəkkülünə gətirib çıxarır. Bürokratiyanın fəaliyyəti yüksək peşəkarlıq sərəştəsini və onun həyata keçirdiyi funksiyaların ixtisaslaşmasını həyatı tələbata çevirir. Məsuliyyət hissi, əxlaqla möhkəmlənən şəxsi intizam olmadan hər hansı aparatın fəaliyyəti qeyri-mümkündür. Siyasətçi və ya dövlət xadimi isə özünün hər bir praktiki hərəkəti üçün şəxsi məsuliyyət daşıyır. Bu cəhət yüksək sərəştəliliklə yanaşı, daha yüksək səviyyədə inkişaf etmiş əxlaqi şüuru, davranışın daim əxlaqi cəhətdən motivləşməsini, öz hərəkətlərinin humanist, ədalətli xarakterinə əxlaqi inamı tələb edir.

Beləliklə, siyasətin əxlaqi aspektinin inkişafı siyasətçiyə öz fəaliyyətində düzgün əxlaqi istiqamət seçməsinə, kobud səhvlərdən uzaqlaşmağa yardım göstərir. Nəhayət, əxlaqi siyasətin, daha dəqiqi desək, əxlaqla hüququn nisbətində üçüncü aspekt təzahür edir. Tarixi inkişaf prosesi inandırıcı səviyyədə deyil, məhz dinc və qanuni vasitələrlə həyata keçirilməlidir. İnsanların həyatında ən yüksək əxlaqi başlanğıc siyasi mahiyyət kəsb etdikdə belə, qurbanlarla əlaqədardırsa həmin siyasilik əxlaqlıliyin təəcəssümü kimi etiraf oluna bilməz. Hər cür, eləcə də ən yüksək və nəcib məqsədlər insanların əzab-əziyyəti və bədbəxtliyi əsasında həyata keçirilməməlidir. Bu, mahiyyət etibarilə siyasi məqsədlərə də aiddir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Əfəndiyev M. Siyasi elm. Bakı, 2010.
2. Пугачев В. П. , Соловьев А. И. Введение в политология. М. , 2003.
3. Гаджиев К. С. Философия власти. М. , 1993.
4. Вебер М. Избранные произведения (пер. с нем.). М. , 1990.
5. Политология: энциклопедический словарь. М. , 1993.
6. Вакунин М. А. Государственность и анархия. Полн. Соб. соч. т. 2. М. , 1907.
7. Бердяев Н. А. Самопознание. М. , 1996.
8. Сутор Б. Политическая этика. Полис. 1996. №1.
9. Аристотель. Политика. М. , 1985.
10. Политология вчера и сегодня. М. , 1990.

ЭФЕНДИЕВ АХМЕД оглы МЕДЖИД
Бакинский Государственный Университет
Доцент кафедры Политология и социология
e-mail: mecidefendiyev@mail.ru

УДК: 32:1

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ ЭТИКИ И ПОЛИТИКИ

РЕЗЮМЕ

В статье раскрываются содержания понятий «мораль» и «политика», рассматривается их взаимосвязь. Особое внимание уделяется специфическим особенностям, отличающие мораль и политику друг об друга, исследуются общие черты этих духовных феноменов. Анализируются сущность моральных и политических ценностей, роль этих ценностей в формировании политической и нравственной личности, а также в развитии общества в целом.

Ключевые слова: политика, нрав, интерес, ценность, политический деятельность, нравственный идеал

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 01. 07. 2016
Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.
Rəyçi: prof. P. Q. Darabadi

AĞALAR NƏRİMAN oğlu ABBASBƏYLİ

Bakı Dövlət Universiteti

Beynəlxalq münasibətlər kafedasının müdiri

e-mail: agalar.abbasbeyli@mail.ru

UOT: 327. , 930. 22

MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRİN PROQNOZLAŞDIRILMASININ BƏZİ PROBLEMLƏRİ

XÜLASƏ

A. N. Abbasbəyli “Müasir beynəlxalq münasibətlərin proqnozlaşdırılmasının bəzi problemləri” məqaləsində müasir münasibətlərin inkişaf prosesi nəzəri və praktiki cəhətdən təhlil olunur.

Müəllif beynəlxalq münasibətlərin vəziyyətini və perspektivlərini nəzəri və konseptual mövqelərdən müşahidə və təhlil edir.

Açar sözlər: *proqnozlaşdırma, analogiya, metod, ekspert, təhlil, imitasiya, qrafik, statistik, diplomatiya, geostrategiya*

Müasir proqnostikanın nəzəri arsenalı ictimai fikrin ekspertizası üçün onlarla baza metodik vasitələrə malikdir: 1) ekspert sorğusu – mütəxəssislər tərəfindən müəyyən bir beynəlxalq hadisəyə aid olan müxtəlif anketlərin doldurulması; 2) delf metodu – bir neçə mərhələdən ibarət müzakirələr və qərar qəbulu zamanı nəzərə alınmalı olan əsas fərqləri ayırmaqla bu cür prosedurların nəticələrinin ümumiləşdirilməsindən ibarətdir; 3) müxtəlif bir qayda olaraq tanınmış analitiklərin müəyyən bir siyasi cərəyanın proqnostik baxışlarını əks etdirən intuitiv qiymətləndirici mülahizələr; 4) tarixi analogiya – keçmiş təcrübənin bəzi düzəlişlərlə xəyali perspektivə formal proyeksiyasından ibarətdir; 5) kon-

tekstual xəritəyəköçürmə – gələcəyin bütün mümkün hadisələrinin ardıcıl seçimi, təhlili və sintezi deməkdir (məsələn, təhlükəsizliyin pozulması təhlükəsindən silahlı münaqişəyə və daha sonra konfrantasiyadan sülhə yol axtarışlarına keçid); 6) şəbəkə və qrafik məlumatların təhlili – siyasi inkişafın ən gərgin, böhranlı nöqtələrini üzə çıxarmağa imkan verir; 7) imitasiya – məntiqi və statistik aparat əsasında proqnostik qərarların axtarışlarını optimallaşdırmağa imkan yaradır; 8) oyun nəzəriyyəsi – dünya siyasətinin bu və ya digər iştirakçılarının mümkün fəaliyyət ssenarilərini hipotetik şəkildə müəyyən etməyə imkan verir və s. [1, 89]

Yüksək kompleksli modelləşdirmə kimi ekspert təhlili də bir sıra

mərhələlərə bölünür: a) informasiya-hazırlıq; b) analitik; c) bir çox aralıq məlumatların ümumi məxrəcə endirildiği sintez fazası.

Bu zaman hər-hansı bir beynəlxalq hadisənin (məsələn, regional münaqişənin) proqnostik-ekspert analizi hər-hansı bir deyil, bir çox mənbələrdən əldə edilən çoxtərəfli məlumat informasiya bazasına əsaslanır. Bununla bərabər beynəlxalq ekspert üçün proqnozlaşdırma obyektı və ya hadisəsinin vəziyyəti və keyfiyyətləri haqqında həm ilkin - faktografik, həm də ikinci dərəcəli - məntiqi-intuitiv məlumat eyni dərəcədə əhəmiyyət kəsb edir.

Sitanalizin kompleks proqnozlaşdırma kimi əsas xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, yuxarıda qeyd edilmiş tədqiqat metodlarının bir çoxunun kombinasiyası əsasında ətraflı tədqiqat qeydi yaradılır. Bundan sonra həmin iş əsasında ölkənin ali siyasi rəhbərinə son dərəcə lakonik (2-4 standart vərəq) analitik məktub yazılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ekspert-analitik proqnozlaşdırmanın ən mühüm instrumentlərindən biri Delf metodudur. Onun normativləri ilə əlaqədar olaraq ekspertlər vahid əlaqələndirmə mərkəzinə öz fərdi mülahizə və rəylərini daxil edirlər. Təqdim edilmiş işləri müqayisə edərək layihənin əlaqələndiriciləri oxşar mövqelərlə yanaşı həm də ən əhəmiyyətli fərqləri (məsələn strateji və adi silahlanma məsələləri üzrə) aşkar edirlər. Bundan sonra əlaqələndirici qrup yeni informasiya məlumatları daxil edərək əsas

diqqəti mühüm fərqlərin aradan qaldırmaq yollarının axtarışına və heç olmazsa nisbi konsensusun əldə edilməsinə yönəldərək daha əhəmiyyətli və əsaslı bazanı öz əvvəlki proqnostik mülahizələri altına almaq məqsədilə əlavə fərdi ekspert rəyi tələb edir.

Bu metodun ən mühüm vəziyyəti biliklərin və kollektiv analitik rəylərin ekspert-analitiklərin fərdi yanaşmalarının miqyaslı və əhəmiyyətli olmasından ibarətdir. Təcrübə sübut edir ki, proqnozlaşdırıcı qrupun tərkibində hətta yüksək kvalifikasiya və dərəcəli mütəxəssisin, o cümlədən, keçmiş diplomatların, hərbiçilərin və s. olması belə onunla müzakirə və mövqeyinin mübahisəsi və korrektə edilməsi ehtimalını istisna etmir. Başqa sözlə, burada bir növ cəmiyyətin yeni keyfiyyətə keçdiyi və bunun da öz növbəsində ekspert-analitik mülahizələrin və nəticələrin əvvəllər naməlum olan potensialını aşkar edən təbii elmi qanun özünü göstərir.

Sitanalizin («qrup şəkilli zehni təzyiq») digər mühüm üstün cəhəti proqnozlaşdırılan süjetlərdən istəniləni üzrə bir tədqiqatçı üçün xüsusilə daxili və xarici mühit və subyektiv insan amilinin qarşılıqlı təsirinin müxtəlif aspektlərinə aid olan ətraflı məlumatı toplamaq və onu işləmək demək olar ki, mümkün deyil. Sitanaliz bu cür defisiti kompensasiya etməyə, daxili siyasi və beynəlxalq inkişaf amillərinin daha sıx birləşməsinə təmin etməyə imkan verir. [2, 181]

Qrup şəkilli proqnozlaşdırmanın fərdi proqnozlaşdırmadan üstünlü-

yünü müəyyən edən üçüncü məqam bir tərəfdən fərdi, digər tərəfdən isə kollektiv sosial psixologiyanın xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Situasiyaların tədqiqi ilə məşğul olan analitik qrup müstəqil ekspertdən fərqli olaraq daha yüksək risk dərəcəsi ilə hakim elitanın mühüm qərarlar qəbul edən hissəsinin təsəvvür və mövqelərilə kəskin şəkildə ziddiyyət təşkil edən bu və ya digər proqnostik rəylərə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürməyə hazırdır. Hər hansı bir müstəqil xadim tərəfindən verilən belə qeyri-məşhur qərarlar onun professional imicinə ziyan gətirə bilər, digər tədqiqatçı qruplarla müxalifətə sala bilər. Bununla yanaşı, sitanaliz təcrübəsi yekun sənədlərə «azlığın» əsaslandırılmış mövqelərini daxil etməyi istisna etmir.

Sitanaliz zamanı geniş istifadə edilən delf metodunun xarakteristikasını verən C. Martino yüksək kvalifikasiyalı analitiklərin peşəkar akademik intuisiyasına əsaslanan proqnostik-ekspert işinin keçirilməsinin üç əsas xüsusiyyətini qeyd edir. Birincisi, anonimlik və məxfilik, ikincisi, tədqiqatın əvvəlki mərhələlərinin müvafiq nəticələrə əsaslanması, üçüncüsü, isə kollektiv anket sorğusunun statistik nəticələrinin istifadəsindən ibarətdir. [3, 117]

Sitanalizin anonimliyi və məxfiliyi sadə gizli səsvermənin təşkilində olduğu kimi adsız sorğu vərəqləri paketlərinin paylanması və işlənməsi yolu ilə təmin edilir (lakin tədqiqat iştirakçıları arasında tanışlığın tamamilə olmamasını təmin etmək təcrübədə bir qədər çətinidir). Anonim-məxfi metod

ekspertə öz elmi və peşəkar adına xələl gətirilməsi təhlükəsindən qorxmadan şəxsi mövqeyinin təsbit edilməsi üçün tam azadlıq verir. Sorğunun nəticələri əsasında müxtəlif qrafik medianlar və ondan əsas kənarlaşmalar çıxarılır. Beləliklə, məsələn, sülhməramlı qoşun kontingentinin regional münaqişə zonasından çıxarılması haqqında məsələ üzrə üç mövqe təsbit edilə bilər: a) status-kvonun (medianın) qorunması; b) qoşunların çıxarılması (birinci kənarlaşma); c) qoşunların artırılması (ikinci kənarlaşma).

Eyni bir süjet üzrə əvvəlki sorğuların nəticələrinə əsaslanma sitanalizin bütün iştirakçılarının hər bir mövqeyin dəlil və sübutlarını ətraflı surətdə qeyd etməklə əvvəlki sorğuların əsas və alternativ rəyləri ilə təmin edilməsindən ibarətdir. Bu prinsip tədqiqatın keçirilməsində zəruri olan ardıcılığını təmin etməyə imkan verir, sorğunun magistr al istiqamətdən kənarlaşmasını aradan qaldırır, ekspertlərin işində ekstrapolyarlıqla yanaşı həm də əks əlaqəni də təsbit edir.

Proqnozun statistik göstəricilərinin işlənməsində ekspertlərin əksəriyyətinin fikri əks olunur. Bu fikirlə analitik qrupun digər üzvləri də razılaşır (və ya heç olmazsa əlavə kimi onların «xüsusi fikri» qeyd edilir [4, 105]. Bu prosedurdan əlavə Delf metodu orta statistik medianlar və ekspertlərin fikirlərinin yayılma dərəcəsini aşkar etməyə imkan verən kvartillərin qurulmasından ibarətdir.

Proqnostik tədqiqatın keçirilməsi zamanı son ekspertlər komandasının

(«jürinin») yaranması mühüm, demək olar ki, əsas əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman proqnostik işdə əsas diqqət yalnız öz təşkilatı içərisindən deyil, həm də digər elm və təhsil mərkəzlərindən toplanmış mütəxəssislərin iş bacarıqlarına yönəldilir.

Situasiyadan asılı olaraq analitik proqnozların işlənməsində yalnız humanitar (tarix, beynəlxalq hüquq, siyasi iqtisad, kulturologiya və s.) deyil, həm də bir çox təbiət elmlərinin (biologiya, coğrafiya, kibernetika, tibb və s.) ən məşhur nümayəndələri iştirak etmişlər. Alimlərlə yanaşı diplomatlar, dövlət qulluqçuları, informasiya strukturu işçiləri və s. də proqnostik tədqiqatlara cəlb edilmişlər. Bütün bunlar işləri yalnız sahələrarası deyil, həm də idarələrarası səviyyədə aparmağa, subyektiv xarakterli birtərəfli meylləri, kənarlaşmaları minimuma endirməyə imkan verir. (Doğrudur, ekspertlərin həddindən geniş nümayəndəliyi proqnozun məxfiliyini təhlükə altına salır, «məxfi məlumatın yayılması» yolunda maneə rolunu tərəflərin öhdəliklərinin aydın şəkildə müəyyən edildiyi fərdi əlaqələr oynaya bilər.)

İnsan cəmiyyəti, dövlət, onun sosial institutları, siyasi partiyalar və müxalifət, müxtəlif etnik, konfessional və digər birliklər tarixi zaman və müəyyən hüquqi məkan xaricində fəaliyyət göstərə bilməz. Siyasi varlıq və məkan-ərazi amilinin məhdud qarşılıqlı təsirinin məhz bu və ya digər konkret səviyyəsi nəticədə bu və ya digər dövlətin, koalisiyanın və ya dövlətlər birliyinin keyfiyyətini, daha

doğrusu ümumi milli və ya ümummillilik potensialını müəyyən edir. İstənilən digər elmi şərh kimi geostrategiya da müasir beynəlxalq münasibətlərin ən mühüm istiqamətlərindən biri olaraq vahid ümumi şəkildə malik deyil, o daim mükəmməlləşir və mürəkkəbləşir.

Bununla yanaşı, geostrateji məkan hələ yaranışından humanitar və ən əsası təbiət elmlərinin mürəkkəb ahəngindən ibarətdir. Geostrategiya diplomatiya, siyasət və coğrafiyanın, sosial tarixin və etnopsixologiyanın, iqtisadiyyat, nəqliyyat və hərbi strategiyanın və s. özünəməxsus nəzəri və metodoloji sintezidir.

Geostrategiyanın çoxtəbəqəli, sintez olunmuş xarakteri onun kompleks, universal, aksiomatik xarakteristikasının, beynəlxalq münasibətlərin əsas instrumentarisinin təkmilləşdirilməsi üçün çətinliklə keçilə bilən maneələr yaradır. XX əsrin əvvəllərində Avropa ölkələri tərəfindən yer səthinin mənimsənilməsi tam olaraq sona çatdırılmışdır və artıq bölünmüş kolonial cəhətdən asılı periferiyanın yenidən bölgüsü problemi beynəlxalq münasibətlərin ön səhnəsinə çıxmış oldu. Yer kürəsinin ən güclü dünyə ölkələrinin xarici ekspansiyasının əsaslandırılması üçün dünya quruluşunun bütövlüyü və müxtəlifliyinə, siyasi-iqtisadi əsaslar və məkan mühitinin mürəkkəb qarşılıqlı təsirinə tamamilə yeni rəylərin verilməsinə ehtiyac var idi. Tarixi zamanın bu inadlı çağırışlarına ciddi cavab olaraq geostrategiya yarandı. O, yarandığı gündən bir sıra məktəb və istiqamətlərə, o cümlədən

fəal xarici ekspansionizm, təbii «həyat məkanı»nın təmin edilməsi tərəfdarlarına bölünmüşdür.

Fundamental elm sahəsinin formalaşması üçün bir əsr tarixi xronologiyanın minimal bir hissəsidir. Lakin, onun hüdudları çərçivəsində də həm fənnin özünün, həm də geostrategiya-nın kateqoriya aparatının keyfiyyətə zənginləşməsi və təkamülü baş vermişdir və o, beynəlxalq münasibətlər və dünya diplomatiyasının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Ənənəvi geostrategiyanın əsasını əsasən litosferlə, sonra isə hidrosferlə əlaqədar olan coğrafi determinizm təşkil edirdi.

Əsas diqqət dövlətin kontinental və ya dəniz mövqeyi, torpaq və təbii relyef, iqlim şəraiti, fauna və flora, təbii kommunikasiyalar, şirin su mənbələri, dövlətlərarası sərhədlərin xarakteri, strateji mövqelər, etnodemoqrafik göstəricilər, təbii ehtiyatlar, cəmiyyətin sosial və siyasi təşkilat tipləri və s. kimi coğrafi ərazi amillərinə yönəldilirdi. Bu amillərin məhz mürəkkəb kombinasiya və proyeksiyası nümayəndələrindən biri alman alimi Fridrix Ratsel olan siyasi coğrafiyanın formalaşmasına səbəb olmuşdur.

Demək olar ki, bütün XX əsr boyunca davam edən elmi biliklərin böyük tərəqqisi geostrategiyanın yeni tərəflərini və sahələrini aşkar etmişdir. Optimal geostrateji xarakteristikalar insan tərəfindən kosmosun mənimsənilməsi nəticələrinin nəzərə alınması ilə daha dolğun və demək olar ki, universal olmuşdur. Bütün bunlar nəzərə alınmaqla gələcəyin

dərk edilməsinin geostrateji meyarları radikal surətdə yenilənməyə başladı. Elmi texniki inqilabın və qloballaşmanın təsiri altında geostrateji məkanın keyfiyyətləri daha mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. Müxtəlif istiqamətli tədqiqatçılar qərribə bir paradoksun şahidlərinə çevrilməyə başlayırlar: son həddə məkan, daha doğrusu ətraf mühit və təbii intellekt arasında bir növ sintez təşkil etdiyindən ənənə üzrə geostrateji tədqiqatların əsasən beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi çərçivəsində keçirilməsinə baxmayaraq geostrategiya, ciddi akademik mənada qeyd-şərtsiz olaraq nə humanitar, nə də təbii elmlərə aid edilə bilməz. Eyni zamanda geostrategiyanın genetik özülundən məkanın iqtisadiyyatı (geoiqtisadiyyat), geostrategiya, geomədəniyyət, geotnologiya və s. kimi kateqoriyalar törəyir. Məhz qeyd edilmiş amillərin mürəkkəb, müxtəlif dərəcəli təsiri nəticədə dövlət milli qüvvəsini və demək olar ki, qlobal, kontinental, regional, subregional miqyasda qüvvələr nisbətinin müəyyən modelini, xüsusilə, bipolar, çoxpolyar, unipolyar, qeyri-polyar və s. modellərini müəyyən edir.

Beləliklə geostrategiya zənginləşdikcə keçmiş və indinin dərk edilməsi instrumentindən gələcəyin nəzəri cəhətdən dərk edilməsi vasitəsinə çevrilir. İnsan cəmiyyətinin və onun atributlarının inkişafı məkan və siyasi ehtiyatların qarşılıqlı təsirinə yardım edir və tarixi zaman keçdikcə təkamül edirdi. Yeni ərazi massivlərinin kəşf edilməsi və mənimsənilməsi böyük coğrafi

kəşflər və ilkin kapital yığımı dövründə xarici ekspansiyanın əsas məqsədi olmuşdur. Sənaye inqilabı dövründə geniş xarici torpaqlar mineral-xammal malları mənbəyi və metropoliyaların hazır məhsullarının satışı kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elmi-texniki inqilab dövrünün başlanması ilə məlumatıdarəedici və elmi-texnoloji amillər müstəsna geostrateji əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Yaponiya, Malaziya, Bruneı, Sinqapur, Koreya Respublikası və b. kimi ərazi üzrə nisbətən kiçik və demografik meyarlar üzrə məhdud ölkələr çox kiçik quru ərazilərə malik olaraq, $\frac{3}{4}$ xarici enerjiədaşıyıcı və mineral ehtiyatlar tədarükündən asılı olaraq, geniş ərazilərə və iri təbii ehtiyatlara malik güclü dövlətlərin yaxınlığında məskunlaşaraq kifayət qədər yüksək yerə və «qızıl milyard» ierarxiyasına nail olmuşlar. Lakin coğrafi determinizmin ən aşağı formasından qlobal intellektualizmə doğru möhtəşəm irəliləyiş heç də geostratejiyanın keçmişdə qalmasının sübutu deyil. Əksinə, qloballaşma dövrünü əhatə etmiş amil, bu və ya digər dövlətin qüvvələrinin optimal şəkildə səfərbər edilməsi qabiliyyəti, onu lazımi istiqamətə yönəldilməsi əsas geostrateji qanunauyğunluqların doğruluğunu bir daha sübut edir.

Dünya nəzəri elmində siyasət və coğrafi məkan arasında qarşılıqlı təsirlərin xarakteri haqqında müzakirələr tükənmək bilmir. Bununla yanaşı, bəzi müəlliflər təkid edir ki, coğrafi məkan nəticədə milli dövlət və hakimiyyətin siyasi stratejiyasının

mahiyyətini və prinsiplərini müəyyən edir. Digərləri isə əksinə əsas rolunu hakim münasibətlərə, daha doğrusu, siyasi amilə ayırır. Zənnimizcə, hər iki istiqamətin sintezi düzgün cavabla nəticələnəcək. Beynəlxalq inkişaf prosesində coğrafi məkan və geostratejiyanın mürəkkəb qarşılıqlı təsiri və sintezinin özünəməxsus qanunu fəaliyyət göstərir. Bu siyasi iradənin zaman məkanın dəyişilməsinə təsiri ilə yanaşı həm də məkanın özü də bu və ya digər siyasi qərarın qəbul edilməsində strateji substansiya kimi mühüm rol oynaya bilər.

Siyasi aksiyaların keçirilməsində daxili ziddiyyət və bir çox hallarda məntiqsizlik nəticədə məkan dəyişikliklərinin xarakterinə də öz təsirini göstərir. Beləliklə, beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsinin siyasi məntiqi bir halda humanitar problemlərin həllinə yardım göstərə bilər, digər bir halda isə özündə deqradasiya, repress və həlledilməz vəziyyətin dərinləşməsi elementlərini daşıya bilər. Buna misal olaraq İraq ətrafındakı hadisələri göstərmək olar. Təbiət və siyasi iradənin ziddiyyətli əlaqəsi şəraitində insanın zorakılıq xüsusiyyətləri üzə çıxır və çox güman ki, postindustriya sivilizasiyası çərçivəsində hələ uzun müddət üzə çıxacaqdır.

İnsan təfəkkürü nəzəri olaraq təbii mühitin dağıdılmasının qarşısını almağa qadirdir. Burada əsas rolunu ənənəvi siyasi coğrafiyanın təsvir və tədqiqat obyektinin passiv xarakteristikası ilə məhdudlaşdığı halda əsasən gələcəyə

istiqləmləndirilən geostrategiya oynamaq lazımdır ki, geostrategiya məkanla qarşılıqlı əlaqəni hökumət və dövlət mövqelərindən qiymətləndirir, siyasi coğrafiya isə dövlət hakimiyyətini əsas etibarilə məkan mövqeləri baxımından nəzərdən keçirir. Deməli, dövlət tərəfindən milli təhlükəsizliyin – hərbi-strateji, iqtisadi, energetik, xammal, iaşə, elmi-texnoloji, sosial, mədəni, ekoloji, demoqrafik, etnokonfessional və s. təmin edilməsi potensialının optimal şəkildə açıqlanması yalnız geostrategiyanın mövqeyindən mümkündür.

Yuxarıda qeyd edilmiş mülahizələr bir daha sübut edir ki, geostrategiyanın proqnozlaşdırılması olmadan siyasi inkişafın tərəqqisi qeyri-mümkündür. Məlumdur ki, beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi və tarixi diqqəti vətəndaş cəmiyyəti və diplomatiya tarixinə yönəldir, geostrategiya isə geoiqtisadiyyat, geostrategiya, geomədəniyyət və elmi təfəkkürün digər sahələrinə aid olan universal biliklər kompleksi ilə məşğul olur. Məhz kompleks geosiyasi tədqiqatlar əsasında ehtiyatqoruyucu texnologiyalar, planetar məlumat məkanı, dünya miqrasiyaları, sivilizasiyalararası qarşılıqlı əlaqələr və s. kimi qloballaşan amillərinin artan rolunun aşkar edilməsi mümkündür. Deməli, geostrategiya beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi ilə müqayisədə daha geniş idraki humanitar fəndir. Şübhəsiz ki, geosiyasi nəzəriyyə və diplomatiya arasında heç bir suayırıcı xətt yoxdur və ola da bilməz. Bunlar humanitar biliklərin bir çox cəhətdən çarpazlaşan

fənləridir. Geostrateji bilik – diplomatiyanın kifayət qədər effektiv silahıdır və əksinə diplomatik arsenal geostrategiya sahəsindəki işlərin yüksək səmərəliliklə aparılmasına imkan verir. Lakin, beynəlxalq hüquqa əsaslanan diplomatiyadan fərqli olaraq geostrategiya indinin və gələcəyin diplomatiyasının bir növ əksi kimi çıxış edir.

Məlumdur ki, siyasi sərhədlər hələ sivilisasiyanın yaranması zamanı - ilk dövlət birliklərinin meydana gəlməsi dövründə tayfalararası ərazi sahələri əsasında yaranmışdır. Müəyyən bir ərazinin özü ilə eyniləşdirilməsi hissi etnik təfəkkürün əsas elementlərindən biri idi. Lakin, sərhədboyu zonalar özü də sonsuz sayda, uzunmüddətli, qanlı müharibələr, daim dəyişən etnik qüvvələr balansı əsasında formalaşırdı. Yalnız XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlində yer kürresində «azad torpaq» qalmamışdır. Lakin, «koloniya piroqunun» bölgüsünə gecikmiş ölkələr XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlində millidövlət sərhədlərinin sarsılmazlığı prinsipini rədd etməyə davam edirdilər. Milli qüvvə amillərinin (xüsusilə də ərazinin, su sahəsinin, təbii ehtiyatların və s.) qeyri-bərabər paylanmasını birtərəfli şəkildə şərh etmək tendensiyası XX əsrin əvvəllərində Almaniya, Yaponiya və ABŞ kimi ölkələrə xas idi. Sonralar, XX əsrin 20-30-cu illərində Almaniya və İtaliya kimi ölkələr «həyat məkanının» birbaşa təcavüzlərinə və zorakı ərazi işğallarına haqq qazandırmğa çalışırdılar. [6, 67]

Koloniya və asılı dövlətlərin bir çox işğalları və bölüşdürülməsi «həyat

məkanı» şüarı altında həyata keçirildi. Lakin, dekolonizasiya dövrünün başlanması ilə sərhədlər və mübahisəli ərazilər haqqında qızğın mübahisələr bitməməklə yanaşı, həm də canlanma və güclənmə tendensiyaları artmışdır. Bu isə öz növbəsində geosiyasətin müasir beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi və təcrübəsi ilə sıx əlaqədar olan bir elmi fənn kimi mövcudiyyətinə daha bir sübutdur. Klassik geostrategiya beynəlxalq münasibətlərin qanunauyğunluqlarının dərk edilməsinin mühüm nəzəri instrumentarisi kimi öz həyatı qüvvəsini qoruyub saxlamaqda davam edir.

Klassik geostrategiyanın əsasən üç məkan süjeti (litosfer (torpaq), hidrosfer (dünya okeanı) və atmosfer) ilə işlədiyi halda müasir geostrategiya 1) kosmik məkan, 2) insan idrakı, 3) məkanın kiçildilməsi və zamanın «sıxılması» fenomeni, 4) qloballaşma kimi ən yeni amilləri mənimsəyir.

Kosmos və kosmologiyanın kainat haqqında elm kimi anlayışı hələ qədim yunan mütəfəkkirləri Pifaqor, Heraklit, Platon, Aristotel və s. tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Lakin, bir çox tədqiqatçı nəsillərini heyretə salan fəvqəladə kosmik nizamlanma beynəlxalq siyasi tənəkkürdən asılı olmayaraq XX əsrin ikinci yarısına kimi, daha doğrusu insanın kainata fəal çıxışınadək mövcud olmuşdur. Bu zamandan etibarən kosmologiya amiranə bir surətdə geostrategiyaya daxil olur, bu və ya digər geostrateji regionun (məsələn, transatlantik hövzəsinin, Rusiya, Avrasiya Xartlendinin və ya Şərqi Asiya kontinental qövşünün və s.) kosmosa fəal çıxışı

yer kürresində üstünlüyə malik olmaq uğrunda rəqabət sahəsində həlledici əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. Bundan əlavə, kosmosa (xüsusilə də hərbişlədirmə şəraitində) hidrosfer, litosfer və atmosferlə müqayisədə dünyada tədricən ön səhnəyə çıxır. Lakin, yuxarıda qeyd edilmiş çağırışlarla yanaşı, artan kosmik təhlükə qarşısında (kosmik cisimlərlə qarşılaşma, yadellilərin müdaxiləsi və s.) ayrı-ayrı geosiyasi regionlar və yerli sivilizasiyalar arasında qarşıdurmaların əhəmiyyətinin azalmasına aid olan digər bir prosesin istisna edilməsi qeyri-mümkündür.

Müasir geostrategiyanın digər bir yeni fenomeni – idrak anlayışı renessans dövründən etibarən əsrlər boyunca elmdə insanın intuitiv, hissi dərk etməsindən fərqli olaraq rəşional mükəmməl dərk etmə qabiliyyəti kimi istifadə edilirdi. Səşsız-hesəbsız soşial-psixoloji tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətin həyatında xüsusi rol oynayan insan idrakının 120-yə qədər amili aşkar edilmişdir. Bununla bərabər elmi-texniki tərəqqi və «süni idrakın» yaranması şəraitində intellektual potensialın həyatın bütün sahələrinə, eləcə də beynəlxalq münasibətlərə ciddi şəkildə daxil olması baş verir. Bu və ya digər millətin optimal idarəetməyə və özünüidarəetməyə yüksək dərəcəli qabiliyyət kimi intellektual keyfiyyətləri ərazi və strateji amillər kimi klassik anlayışlarla müqayisədə hakim mövqə tutmuşdur. Bu öz növbəsində bütün mümkün geostrateji blokların, alyansların, «oxların», «çoxbucaqlıların» və çox güman ki, ənənəvi dövlətlərarası

sərhədlərin rolunu xeyli azaldır, idrakin yeni kosmoqonik geostrategiyada hakim mövqe tutacağını proqnozlaşdırmağa əsas verir. Əvvəlki dövlətlərarası maneələrin əhəmiyyətinin azalması şəraitində postindustriya, daha doğrusu, parçalanma, lakin hələ də asılı olan etnos və xalqların neosfer toplanması üçün nadir şərait yaradılır. Proqnozlar üzrə gələcəkdə Rusiya, ABŞ, Çin, Hindistan və başqa iri dövlətlərin dezintegrasiyası və afrikalılar, latınamerikalılar, ərəblər, qafqazlılar və digər yeni birləşmiş dövlətlərin yaranması da mümkündür.

Geostrategiyanın daha bir yeni kateqoriyası məkan və zamana aid olan nəzəri abstraksiyadan ibarətdir. [7, 1991] Elmi - texniki tərəqqi boyunca məkan və zaman hər bir maddi substansiyanın mövcudiyyətinin universal bir forması kimi materiyanın struktur və mövcudiyyətinin qarşılıqlı təsiri və ölçüsü, onun müxtəlif hallarının bir-birini əvəz etməsinin davamlılığı və ardıcılığı və s. kimi xassələrində özünü tədricən daha miqyaslı şəkildə biruzə verir. Lakin, postindustriya, informasiya cəmiyyətinin yaranması şəraitində ehtimal nəzəriyyəsinin fiziki qanunlarından biri (cismlərin hərəkət sürəti artdıqca çəki də artır və hərəkətin ölçüləri və istiqaməti nisbətən azalır) aydın şəkildə görünür.

Şübhəsiz ki, fizikanın fundamental qanunları birbaşa cəmiyyət hadisələrinə köçürülə bilməz. Lakin, müasir informasiya axınlarının hərəkət sürətinin saniyədə 300 min km-dək olması faktı bizim təsəvvürümüzdə nəhəng

yer kürrəsini dünyanın bir «kəndinə» çevirir, beynəlxalq münasibətlərdə mühüm əhəmiyyəti yalnız regional (geosiyasi) deyil, həm də qlobal (geost-rateji) amillərin kəsb etməsini təkidlə söyləyir. Müasir informasiya texnologiyaları müasir dünya liderlərinə qısa zaman ərzində (kosmik nüvə-raket zərbə komplekslərinin uçuş zamanı ərzində) son dərəcə böhranlı müharibə və sülh məsələlərini təcili surətdə həll etməyə imkan verir, halbuki, əvvəllər bu tip problemlər prinsip etibarilə yalnız bir yeraltı atom daşıyıcısı komandirinin baş komandanlıq tərəfindən öncədən hazırlanmış təlimatların açılışı əsasında yerinə yetirilən fəaliyyəti ilə müəyyən edilirdi. Bu vəziyyətdə strateji qərarların qəbul edilməsinə görə hər bir liderin məsuliyyəti kəskin surətdə artır. Nəticədə zaman amilini son həddədək sıxan informasiya inqilabı geosiyasətin («mütərəqqi əsaslandırılma» strategiyasının) klassik meyarlarının əhəmiyyətini xeyli azaldır, bu isə özünü xarici strateji dayaq məntəqələri sisteminin iri ölkələr tərəfindən reformasiya edilməsində biruzə verir. Sivilizasiya məkanının «sıxılması» və sosial təcrübənin ölçü şkalası kimi zamanın «daralması» ilə yanaşı, beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi sosiomədəni (yerli sivilizasiya çərçivəsində sosial fəaliyyətlər ritmi) və siyasi zaman (siyasi həyat ritmləri) arasında fərqləri həyata keçirir. Zaman istənilən mədəni həyatın universal amili kimi dünya bazarının yaranması vaxtından etibarən misilsiz «təzyiqə» məruz qalmışdır. İnformasiya cəmiyyəti sənaye dövründən

qaytarılması, dəyişdirilməsi, satılması, çevrilməsi mümkün olmayan aztapılan ehtiyatlar, və nəhayət virtual pul-lar kimi zamanın nadir qiymətini miras almışdır. Nəinki siyasi, həmçinin sosial zaman hər bir zaman kəskin defisitlə üzləşir. Postindustriya elitasının siyasi zamanı «ləngitmək» (daha doğrusu, tarixin geri döndürülməsi mümkün olmayan əqrəblərini dayandırmaq) cəhdlərinin əsassızlığı buradan irəli gəlir, bu isə iri sosial-siyasi fəlakətlərə doğru aparır. [8, 20]

Ən yeni tarixi zaman konsepsiyaları əsas diqqəti cəmiyyət və dövlət problemləri ilə nəzəri müqayisədə üstün mövqe tutan fərdi başlanğıca yönəldir. Bununla da beynəlxalq münasibətlərdə və ümumdünya tarixi prosesdə ümumi, xüsusi və vahid xüsusiyyətlərin vahidliyi və tamlığı açıqlanır. Qloballaşan dünya birliyinin yaradıcısı olan insan mədəniyyət və mədəni tərəqqinin yüksəkliklərinə qalxaraq tədricən gələcəyi bir növ kortəbii, qaçılmaz tale kimi qəbul etməkdən kənarlaşır. Məhz gələcək perspektivlərin mütərəqqiliyi və eyni zamanda müəmmalılığı və qeyri-müəyyənliyi insanı tarixin fəal subyektinə çevirir, halbuki təbiətin əsas qanunu – insan taleyinin müvəqqətiliyi, özünəməxsusluğu və bərpa edilməzliyi dəyişilməz olaraq qalır. Bu tip kontekstdə «qlobal mədəni oykumena məkanını formalaşdıran mədəniyyətlərarası dialoqun effektivliyinə yalnız digərinin mövcudiyyətinin mənim mümkün mövcudiyyətim kimi nəzərdən keçirilməsi şərtilə nail oluna bilər».

Başqasözlə, inadlı və arasıkəsilməz sivilizasiyalararası, insanlararası dialoq beynəlxalq münasibətlərin mədəni sosial dinamika və optimizasiyasının ən mühüm şərtidir. Sülhməramlı estafetin növbəti nəsə vaxtında verilməsi heç bir zaman sosial tarixin zaman silsilələrinin «daraldılmasının» informasiya dövründə olduğu kimi əhəmiyyətə və mənaya malik olmamışdır. Lakin, sosial-mədəni zamanı fantastik surətdə artıran təbiət insan qarşısında borclu qalmamışdır. Onun həyatının hələ XX əsrdəki davamlılığı inanılmaz surətdə artdı və artmaqda da davam edir. Dünya inkişafının əvvəlki silsilələrində olduğu kimi xüsusilə keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrin siyasi strukturları yenə də yeni qlobal çağırışlara adekvat reaksiyaya hazır deyildilər. Burada bir tərəfdən sosial mədəni zaman, digər tərəfdən isə siyasi zaman arasında dərin ziddiyyət aydın nəzərə çarpır. Bu cür qarşıdurma hər zaman cəmiyyət üçün həlledici, faciəvi xarakter daşıyır. Bunu XX əsrin sosial-siyasi təcrübəsi, o cümlədən qüdrətli və əzəmətli tiran-diktatorların tarix çarxını geri çevirmək cəhdlərinin uğursuzluqla nəticələnməsi sübut edir.

XX əsrin 90-cı illərində beynəlxalq arenada bipolyarlığın yoxa çıxması ilə əlaqədar olaraq siyasət elmində dünyanın mədəni inkişafının əsas qanunauyğunluqlarının universal şəkildə dərk edilməsi kök salmağa başlayır.

Bəşər tarixinin birxətli artan prosesi kimi sadə doqmatik şərhə əvəzinə tədricən əvvəllər «qeyri-elmi», və «idealistik» hesab edilən digər metodo-

loji məktəb və istiqamətlər öz təsdiqini tapır. Beynəlxalq münasibətlər sosiologiyasında bu cür «yeni meyllər» sırasında ümumdünya sivilizasiyasının dalğavari-dövrü nəzəriyyəsi böyük əhəmiyyətə malik oldu.

Dünyanın sosial inkişafının, beynəlxalq münasibətlərin mahiyyəti kimi dalğavarilik və dövrilik nəzəriyyəsi siyasi sosiologiyanın kifayət qədər həcmli fənnidir. Bu baxımdan aşağıda söhbət yalnız onun baza metodoloji prinsiplərindən gəlir.

Müasir siyasi elmdə ilk öncə iqtisadi elmdə yaranan dalğavarilik və dövrilik nəzəriyyəsi yalnız daxili deyil, həm də xarici siyasi proseslərin mühüm metodoloji tədqiqat instrumentinə çevrilmişdir. Öz əksini O. Şplenqer və Y. Şumpeter və başqalarının əsərlərində tapmış dalğa və silsilə nəzəriyyəsinin əsas müddəaları dünya elmində XX əsrin birinci yarısında yaranmışdır.

İstənilən yerli sivilizasiya sisteminin (demək ki, həm də ümumilikdə sivilizasiyanın) dalğavari-dövrü inkişaf nəzəriyyəsinin mahiyyəti insan cəmiyyətinin fəaliyyət dinamikasının bir inkişaf dalğası və ya spiralının digəri ilə ardıcıl şəkildə əvəz olunması kimi dərk edilməsindən ibarətdir. Sisilənin bu cür fəaliyyəti prosesində aşağıdakılar aydın şəkildə nəzərə çarpır:

a) özünəməxsus potensial ətalət qüvvəli nisbətən sabit, bu və ya digər dərəcədə davamlı inkişaf fazası;

b) sistemin böhran fazası. Bu zaman ətalət qüvvəsi qeyri-sabit və qeyri-davamlı olur, ənənəvi strukturlar içərisində yad variantlı elementlər və gələcək perspektivləri yaranmağa başlayır;

c) yüksək sıçrayış və ya artım fazası, daha doğrusu institusionalizasiya və ya cəmiyyətin yeni vəziyyətə keçid fazası; bu faza sistemin dərinliklərində ətalət dinamikasının yaranmasına səbəb olur.

Daha dalğavari və dövrü ardıcılıq zamanı istənilən bu və ya digər dərəcədə rəşional daxili və beynəlxalq siyasət nəticədə hər hansı bir volyuntarist improvizədən deyil, sivilizasiya təkamülünün fundamental qanunauyğunluqlarına tabe olan məqsədyönlü fəaliyyətdən ibarətdir.

Bir neçə müxtəlif siyasi yönümlü ölkə üzrə sənədli məlumatlar ümumilikdə onların tərtibatçılarının bu əsrin gələcək on ili ərzində dünya quruluşunu necə gördükləri barəsində ətraflı və konkret təsəvvür yaradır.

Qeyd edilmiş strateji işlərin müəliflərinin dalğavari-dövrü inkişaf nəzəriyyəsini bilib-bilməmələrindən asılı olmayaraq bir şeyi şübhəsiz olaraq təsdiq etmək olar: bu tarixi mərhələdə heç olmazsa dünyanın gələcək siyasi quruluşunun (çoxpolyarlıq, monopolyarlıq, yeni bipolyarlıq və digər qlobal modifikasiya ssenariləri) qiymətləndirilməsi məsələsində nisbi konsensusun əldə edilməsi şübhə altındadır.

ƏDƏBİYYAT:

1. A. N. Abbasbəyli. Beynəlxalq münasibətlərin proqnozlaşdırılması nəzəriyyəsi. B, 2012, 1. 89
2. Proqnozlaşdırma və qərarların qəbul edilməsi nəzəriyyəsi. M. , 1997, 1. 181
3. Martino C. İngilis dilində proqnozlaşdırma texnikası. M. , 1977, 1. 117
4. Yanç E. Elmi-texniki tərəqqinin proqnozlaşdırılması / İng. dilindən tərcümə. M. , 2003, 1. 105
5. Nikitina A. Q. Proqnozlaşdırma insan qabiliyyəti kimi. M. , 2005, 1. 117
6. A. S. Panarin. Qlobal siyasi proqnozlaşdırma. M. , 2000, 1. 67
7. Уткин А. И. Глобализация: процесс и осмысление. М. , 2001, с. 1991
8. Robert Harvey. Global disorder (How to avoid a fourth world). London, 2003, 1. 20

АГАЛАР НАРИМАН оглы АББАСБЕЙЛИ
Бакинский Государственный Университет
Заведующий кафедрой Международные отношения
e-mail: agalar.abbasbeyli@mail.ru

УДК: 327. , 930. 22

**О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ СОВРЕ-
МЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

РЕЗЮМЕ

В статье А. Н. Аббасбейли «О некоторых проблемах прогнозирования современных международных отношений» исследуется процесс развития современных отношений в теоретической и практической плоскости.

Автор рассматривает состояние и перспективы международных отношений с теоретической и концептуальной позиций.

Ключевые слова: прогнозирование, аналогия, метод, эксперт, исследование, имитация, график, статистика, дипломатия, геостратегия

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 04. 07. 2016
Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.
Rəyçi: prof. Z. M. Həsənəliyev

İSMAYIL ƏHMƏD OĞLU EYYUBOV

Bakı Dövlət Universiteti

Politologiya və sosiologiya kafedrasının müəllimi

e-mail: ismayil.eyyubov@gmail.com

UOT: 323. 1. , 327. 39

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DÖVLƏTÇİLİYİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ İLHAM ƏLİYEVİN ROLU

XÜLASƏ

Məqalədə milli müstəqil Azərbaycan dövlətini gücləndirmək üçün Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətini təhlil edir. İlk növbədə, olduqca ağır şəraitdə ölkəmizin yaradılması və müstəqilliyinin əsaslarını möhkəmləndirilməsində ümummilli lider Heydər Əliyevin tarixi ləyaqət var. Bu məqalə Heydər Əliyev siyasətinin layiqli davamçısı İlham Əliyevin siyasi rəhbərliyi dövründə Azərbaycanın daxili və xarici siyasətinin əsas istiqamətləri, əldə olunmuş nailiyyətlərinin sistemləşdirilməsinə yönəlmişdir.

Açar sözlər: *milli, müstəqil, daxili və xarici siyasət, siyasi rəhbərlik*

Tarixçilər, filosoflar, mütəfəkkirlər qeyd etmişdilər ki, dövlət bəşəriyyətin yaratdığı siyasi-mənəvi institududur. Dövlət əbədi mövcud olmamış, yalnız tarixin inkişafı mərhələsində meydana gəlmişdir.

Dövlətin yaranması haqqında Demokrit, Sokrat, Platon, Aristotel, Konfutsi, C. Lokk, T. Hobbs, J. J. Russo, Hegel, K. Marks, F. Engels, və başqaları müxtəlif fikirləri irəli sürmüşdülər. N. Tusi isə qeyd etmişdir ki, dövlət insanların könüllü ittifaqı əsasında yaranmışdır. Ona görə də onların birliyindən, siyasi cəmiyyətdən başqa bir şey deyildir.

Azərbaycanda dövlətçiliyin formalaşması əvvəlki dövrlərdə yaransada XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərindən forma-

laşmağa başlamışdır. XIX-XX əsrlərdə Azərbaycanda dövlətçiliyin formalaşmasında A. A. Bakıxanov, M. F. Axundov, Mirzə Kazım bəy, C. Məmmədquluzadə, Həsən bəy Zərdabi, N. Nərimanov, Ü. Hacıbəyov kimi klassiklərin və maarifçilərin də böyük rolu olmuşdur.

Lakin müstəqil dövlətçilik ənənələrinin yaradılmasında və inkişafında isə Əlimərdan bəy Topçubaşov, Nəsim bəy Yusifbəyli, Əli bəy Hüseynzadə, Məmməd Əmin Rəsulzadə, Fətəli Xan Xoyski, Heydər Əliyev kimi tarixi şəxsiyyətlərin böyük xidmətləri olmuşdur.

Müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsi üçün bir sıra şərtlər – peşəkar ordunun olması,

inkışaf etmiş vətəndaş cəmiyyətinin olması, demokratik prinsiplərin həyata keçirilməsi kimi əlamətlərlə yanaşı, humanist dəyərlərə əsaslanan dövlət qanunlarının olması, mədəniyyət, təhsil, tibb, kommunikasiya sistemlərinin və sferalarının tənzimlənməsi, hakimiyyət rəhbərlərinin, vətəndaşların dəstəyinin yaranması, ölkədə seçki sisteminin düzgün aparılması, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, ölkədə daxili və xarici siyasətin düzgün həyata keçirilməsi və s. prinsiplər qarşıya qoyulmuşdur.

Azərbaycanda dövlət səviyyəsinin yüksəlməsi üçün yuxarıda sadalanan şərtləri, müasir dövlətçilikdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev bir məqsəd kimi qarşıya qoymuş və həyata keçirmişdir. Heydər Əliyevin ənənələrini isə İlham Əliyev həyata keçirməyə və davam etdirməyə böyük səy göstərir.

Məlum olduğu kimi XX əsrin son onilliyi bəşər tarixinə Sovetlər birliyi kimi nəhəng imperiyanın dağılması, Berlin səddinin aradan götürülməsi, Varşava müqaviləsinin ləğvi, inkışaf etmiş vətəndaş cəmiyyətinin olması, demokratik prinsiplərin həyata keçirilməsi kimi əlamətlərlə yanaşı, humanist dəyərlərə əsaslanan dövlət qanunlarının olması, mədəniyyət, təhsil, tibb, kommunikasiya sistemlərinin və sferalarının tənzimlənməsi, hakimiyyət rəhbərlərinin, vətəndaşların dəstəyinin yaranması, ölkədə seçki sisteminin düzgün aparılması, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, ölkədə daxili və xarici siyasətin düzgün həyata keçirilməsi və s. prinsiplər qarşıya qoyulmuşdur.

Azərbaycanda dövlət səviyyəsinin yüksəlməsi üçün yuxarıda sadala-

nan şərtləri, müasir dövlətçilikdə ulu öndərimiz Heydər Əliyev bir məqsəd kimi qarşıya qoymuş və həyata keçirmişdir. Heydər Əliyevin ənənələrini isə İlham Əliyev həyata keçirməyə və davam etdirməyə böyük səy göstərir.

Məlum olduğu kimi XX əsrin son onilliyi bəşər tarixinə Sovetlər birliyi kimi nəhəng imperiyanın dağılması, Berlin səddinin aradan götürülməsi, Varşava müqaviləsinin ləğvi, NATO-nun Şərqi doğru genişlənməsi və ən başlıcası dünya birliyinin yeni müstəqillik qazanmış dövlətlər hesabına zənginləşməsi kimi daxil olmuşdur. Bu dövrdə Azərbaycan Respublikası da böyük siyasi proseslərin uğurlu sonluğu nəticəsində müstəqillik və suverenlik əldə etmiş, dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvünə çevrilmişdir. Qazanılmış müstəqilliyi əbədi etmək üçün ölkənin daxili və xarici siyasətində dövlətin milli maraqlarını hər şeydən üstün tutulması və bu məqsədin reallaşdırılmasında diplomatiyanın bütün üsul və vasitələrindən kifayət qədər səmərəli istifadə edilməsi tələb olunurdu. Lakin daxili və xarici qüvvələr buna mane olurdu. Bu dövrdə Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi və bu müstəqillik yolu ilə getməsi öz-özlüyündə onun üçün böyük çətinliklər törətmişdir.

1988-ci ildən başlayaraq Ermənistan Respublikası Azərbaycana qarşı açıq hərbi təcavüzə başladı. Dağlıq Qarabağla birlikdə ətraf 7 rayonu da işğal etmiş, həmin rayonların bir milyona yaxın əhalisi qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Eyni zamanda sovet ordusu tərəfindən Azərbaycanda 20 yanvar hadisələri törədilmişdir. Yüzlərlə insan qətlə yetirilmişdir. Bu dövrdə respub-

likanın hakimiyyəti xalqı birləşdirmək, Ermənistanın təcavüzünün qarşısını almaq əvəzinə, daxili mübahisələrə və müharibələrə, intiriqalara qoşulmuş, nəticədə respublikanın daxilində ixtişaşlar yaradılırdı. Mövcud hakimiyyət üzvləri öz şəxsi mənafeələrini güdürək, hər vəchlə siyasi rəhbərliyi davam etdirməyə cəhd göstərirdilər.

1988-1993-cü illərdə respublikada bir neçə dəfə hakimiyyət dəyişikliyi baş vermişdir. Azərbaycanda yenidən yaranmış müstəqilliyi möhkəmləndirmək, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət yaratmaq, respublikanın ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaq əvəzinə hərc-mərcliyə yol verilmişdir. 1993-cü ilin yayında Azərbaycanda yaranmış təhlükəli vəziyyəti aradan qaldırmaq və əmin-amanlıq yaratmaq üçün xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyət başına Heydər Əliyev gətirildi. Azərbaycanda baş verən hakimiyyət dəyişikliyi daxili və xarici siyasət fəaliyyətini yeniləşdirdi. Ölkənin strateji maraqları əsasında yenidən qurulmasına şərait yarandı. Azərbaycan Prezidenti öz prezidentlik fəaliyyətinə başlarkən böyük çətinliklərlə üzləşdi. Lakin o çox qısa bir müddətdə öz uzaqgörən siyasəti ilə Azərbaycanı dağılmaq, parçalanmaq təhlükəsindən xilas etdi. Daxili və xarici düşmənlərin planlarını məhv etdi. O, özünün bütün varlığını, uzun illərdən bəri topladığı dövlət idarəçiliyi təcrübəsini xalqdan əsirgəmədi, siyasi strategiyasını Azərbaycanı xaosdan, böhrandan çıxarmağa yönəltdi. Azərbaycan xalqının müstəqilliyini möhkəmləndirmək, suverenliyini artırmaq istiqamətinə yönəltdi. Bu siyasət BMT-nin nizamnaməsində əks

olunmuş beynəlxalq hüquq, dövlətlərin suveren bərabərliyi, dövlət sərhədlərinin pozulmazlığı, dövlətlərin ərazi bütövlüyünün tanınması, beynəlxalq mübahisələrin dinc yolla həlli, daxili işlərə qarışmamaq, insan haqlarına hörmət, öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi və s. universal prinsiplərə əsaslanırdı.

Azərbaycan Şərq və Qərb arasında əlverişli geostrateji mövqeyi nəzərə alınaraq region dövlətləri ilə sıx əməkdaşlıq xəttinə sadıq qalmaqla yanaşı, dünyanın aparıcı, nüfuzlu dövlətləri ilə geniş və hərtərəfli əlaqələr yaradılmasına xüsusi fikir verildi.

Yeni neft strategiyasının işlənilib hazırlanılması və həyata keçirilməsi buna sübutdur.

H. Əliyev 1994-cü il sentyabrın 20-də əsrin müqaviləsinin imzalanması mərasiminin açılışında demişdir ki, "Biz bu müqaviləni imzalamaqla Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqlarının bərqərar olduğunu, Azərbaycanın tam müstəqil olduğunu, xalqımızın öz sərvətinə özünün sahib olduğunu dünyaya bir daha nümayiş etdiririk. . . Bu müqavilə Azərbaycan Respublikasının dünya birliyində layiqli yer tutmasına kömək edəcək, ölkəmizin iqtisadiyyatını dünya iqtisadiyyatı, sərbəst bazar iqtisadiyyatı ilə sıx bağlayacaqdır. Ən ümduəsi ondan ibarətdir ki, bu müqavilə Azərbaycan xalqının bu gününə, gələcəyinə böyük mənfətlər verəcək, onun rifah halının yüksəlməsi üçün zəmin yaradacaqdır"[1-s. 37]. O, bu sözlərlə xalqı milli sərvətin sahibinə çevirmişdir.

Təmali H. Əliyev tərəfindən qoyulmuş uğurlu daxili və xarici siyasət

xəttini onun layiqli davamçısı İ. Əliyev dönmədən həyata keçirməkdədir. Onun siyasi rəhbərliyi dövründə Azərbaycanda dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində, sabitliyin qorunmasında və inkişaf etdirilməsində dünya birliyi ölkələrinə hərtərəfli inteqrasiya edilməsində böyük uğurlar qazanılmışdır.

Azərbaycan müstəqilliyinin qorunub saxlanılmasında, milli dövlətçilik ənənələrinin inkişafında, demokratik cəmiyyətin formalaşmasında onun misilsiz xidmətləri vardır.

Azərbaycan Konstitusiyasının yaradılmasında yaxından iştirak edən və ona rəhbərlik edən Heydər Əliyev konstitusiyanın müzakirəsi zamanı demişdir: “Əminəm ki, Azərbaycanın ilk demokratik konstitusiyası xalqımızın demokratiya, milli dövlətçilik yolu ilə getməsinə təmin edəcək və gələcək nəsillərə sivilizasiyalı, yüksək səviyyəli, dünya demokratiyasında özünəməxsus yer tutan müstəqil Azərbaycan dövləti miras qoyacağıq.” [2-s. 28] Bu mirası İlham Əliyev inkişaf etdirməyə və möhkəmləndirməyə başladı.

İlham Əliyev hakimiyyət başına gəlcə ARDNŞ-nin birinci vitse-prezidenti, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti, millət vəkili, Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin sədri və sair hakimiyyətin bir sıra yüksək hakimiyyət vəzifələrində çalışmışdır. O, bu vəzifələrdə Azərbaycan dövlətinin inkişaf etdirilməsi sahəsində öz bilik və bacarığı ilə, dünyagörüşü ilə, siyasi arenada da tutduğu mövqeyə görə, xalq içərisində sevildiyinə, kütlə tərəfindən hörmətlə qarşılandığına

görə, özünün xalqa bəslədiyi sadə münasibətinə görə və sairəyə görə dövlət xadiminə çevrilmişdir.

1998-ci ildə verdiyi müsahibələrin birində İlham Əliyev demişdir ki, “xalqa elə siyasət lazımdır ki, onun təhlükəsizliyini təmin etsin və normal yaşayış üçün şərait yaratsın. Hərç-mərclik toxumu səpən və azərbaycanlıları bir-birinə düşmən edən siyasət bizə lazım deyildir. Xalq bunlan artıq görmüşdür. Bütün bunlar artıq təkrar olunmayacaqdır” [3-s. 4]. O, eyni zamanda ABŞ-ın məşhur şəhərlərindən biri olan Vaşinqtonda Yaxın Şərq siyasəti İnstitutunda keçirdiyi görüşdə qeyd etmişdir ki, “Biz 200 ildən artıq başqalarının hakimiyyəti altında yaşamışıq və biz bundan tamamilə bezmişik. Biz heç kimin bizə nəzarət və yaxud rəhbərlik etməsinə istəmirik. Biz müstəqil yaşamaq istəyirik [3-s. 7]. Bu sözlərlə o, Heydər Əliyevin hələ xalqla ilk görüşlərindəki fikirlərini bir daha təsdiqləmişdir.

İlham Əliyevin Azərbaycanda neft strategiyasının inkişaf etdirilməsində də çox böyük xidmətləri olmuşdur. Bu strategiya qısa zaman kəsiyində özünün xeyirli nəticələrini xalqa göstərdi. Muasir dövrdə Azərbaycan xalqı öz sərvəti olan neftdən çoxlu mənfəət götürməkdədir. Bu sərvətdən əldə olunmuş böyük miqyaslı gəlirlərin xalqın ümumi maraqları naminə istifadə olunması istiqamətində İ. Əliyev yorulmaq bilmədən çalışır. O, çıxışlarının birində demişdir: “Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanın neft sənayesinin dirçəlməsinin yeni mərhələsinin təməlinin qoyulmasında mənim də xidmətim vardır.”

İlham Əliyev prezidentlik kürsüsünə sadə və təsadüfi yolla gəlməmişdir. Bu vəzifəyə o siyasi bir xadim kimi addım-addım, pillə-pillə, yüksələ-yüksələ, tanıma-tanına, sevilə-sevilə gəlmişdir.

Hələ Heydər Əliyev Naxçıvanda olarkən Yeni Azərbaycan Partiyasının özəyini yaratmışdır. Sonradan bu partiya respublikamızda aparıcı siyasi nüfuz mərkəzinə çevrilmişdir. Bu partiyanın sıralarının artmasında, onun inkişaf etdirilməsində İlham Əliyevin də böyük xidmətləri olmuşdur. O, tutduğu bütün vəzifələrdə özünün yüksək idarəçilik ənənələrini öz şəxsində birləşdirə bilmiş, qətiyyətli, bacarıqlı, işgüzar bir rəhbər kimi üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən bacarıqla gələ bilmişdir. 2003-cü il prezident seçkiləri zamanı ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan xalqına ünvanladığı müraciətində cənab İlham Əliyev haqqında demişdir: “O, yüksək intellektli, pragmatik düşüncəli, muasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. Sizi əmin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımızın ən layiqli övladlarını öz ətrafına sıx birləşdirərək, Azərbaycan dövlətinin firavanlığı yolunda çox işlər görəcəklər. İnanıram ki, mənim axıra çatdıra bilmədiyim məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdıra biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm” [5-s. 264]

İlham Əliyev 2003-cü ildə seçicilərinin böyük əksəriyyətinin - 77%-

nin iradəsi ilə prezident seçildikdən sonra Heydər Əliyevin ənənələrini davam etdirərək onun qarşıya qoyduğu vəzifələrin həyata keçirilməsinə çalışır. O, Heydər Əliyevə sadıq olaraq demişdir ki, “Azərbaycanın gələcək uğurları Heydər Əliyevin siyasəti ilə bağlıdır. Bu siyasətə alternativ yoxdur. Yalnız bu siyasət Azərbaycanı uğurlu gələcəyə aparacaqdır. Həyat və bizim fəaliyyətimiz, Heydər Əliyev davamçılarının fəaliyyəti bunu sübut etdi. Azərbaycanın güclü inkişaf etmiş ölkəyə çevrilməsi, Heydər Əliyevin siyasi xətti ilə bağlıdır. Biz onun davamçıları bu siyasətə sadıq və bundan sonra əlimizdən gələni edəcəyik ki, Azərbaycan daha da inkişaf etsin, qüdrətli və inkişaf etmiş ölkəyə çevrilsin” [6-s. 2].

İlham Əliyevin prezidentlik fəaliyyəti dövründə Azərbaycanda bir çox dövlət səviyyəli proqramlar işlənilib hazırlanılmış və uğurla həyata keçirilməkdədir. Onların sırasında aşağıdakılar xüsusilə mühümdür: “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, “Rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, “Neft və qaz gəlirlərinin İdarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya proqramı” və s. göstərə bilərik. Bütün bunlarla yanaşı Azərbaycanda Dövlət quruculuğunun inkişaf etdirilməsi sahəsində yeni institutlar, zavodlar, elektrik stansiyaları, yollar, təhsil, səhiyyə, ekologiya və su çəkilişi, körpülər salınması, ordu quruculuğu və sair sahələr üzrə 50- dən çox dövlət proqramı prezident tərəfindən imzalanmışdır. Muasir dövrdə bu proqramlar müstəqil Azərbaycan res-

publikasında uğurla icra olunur. Bunlar xalqımızın bu gününə, gələcəyinə, xidmət edən faydalı proqramlardır. Bu gün Azərbaycan xalqı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə belə proqramların həyata keçirilməsi üçün var qüvvələri ilə çalışır. Ən böyük qəbul etdiyi dövlət proqramı 11 fevral 2004-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”dır. Hava, su kimi respublikaya lazım olan bu proqram çox vaxtında qəbul edilmişdir. Bu proqramda eyni zamanda dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri də öz əksini tapmışdır. Proqramın həyata keçirilməsinə prezident ilk gündən özü nəzarət etməyə başladı. Bu proqramdan irəli gələn müddəalara əsasən İlham Əliyev Respublikanın bütün bölgələrində sovet dövründən qalmış və dağılmaqda olan infrastrukturunun bərpasına və yenidən qurulmasına səy göstərdi. Bu proqramın müddəalarını əldə rəhbər tutaraq bölgələrdə köhnə yollar bərpa olunmağa başladı. Əhalinin sosial vəziyyəti ilə bağlı olan digər sahələrə fikir verildi. Respublikada yeni xəstəxanalar, məktəblər, uşaq bağçaları, mədəniyyət evləri, kitabxanalar, muzeylər və s. tikilişi sürətləndirildi. Əhalinin istirahətini təmin edəcək parklar salındı. Rayonlararası yollar bərpa olundu. Təbii qaz görməyən rayonlara, kəndlərə yeni qaz kəmərləri çəkilişi sürətləndirildi. Bütün bu işlərin həyata keçirilməsində Heydər Əliyev Fondunun böyük xidmətlərini qiymətləndirmək çox vacibdir. YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri, fondun rəhbəri Mehriban xanım

Əliyevanın da bu sahədə böyük rolu olmuşdur. Mehriban xanım Əliyeva eyni zamanda respublikada bir sıra iri layihələrin həyata keçirilməsində, xeyriyyə tədbirlərinin keçirilməsində, kimsəsiz uşaqların, ahılların şəraitlərinin yaxşılaşdırılmasını da öz üzərinə böyük vəzifə kimi götürmüşdür. O, bunların böyük həvəs və ürək sevgisi ilə həyata keçirilməsinə kömək edir. O, respublikada digər işlərin görülməsi sahəsində də prezidentə yardımçı olur.

Rayonların sosial-iqtisadi inkişafı proqramı çərçivəsində bölgələrdə həyata keçirilən və yeni tikilən müasir olimpiya kompleksləri gənclərimizin asudə vaxtlarının səmərəli keçmələri istiqamətində atılmış çox dəyərli addımlardır. Bunun bəhrəsini biz onların Sidney və Pekin olimpiyadalarında qazandıqları müvəffəqiyyətlərinin nəticələrində aydın gördük. Gənclər öz idman növləri ilə Avropa turnirlərində də müvəffəqiyyət qazanaraq dəfələrlə Azərbaycan bayrağını yüksəkliklərə qaldırmışdılar. Bütün bunlar İlham Əliyevin onlara göstərdiyi qayğının nəticəsində olmuşdur.

2005-ci il dekabr ayında Naxçıvanda çıxış edərkən prezident İlham Əliyev demişdir ki, “Azərbaycanın bütün bölgələrində inkişaf gedir. Biz bunu təmin etmək üçün çox dəyərli proqramlar təsdiq etmişik və onları həyata keçiririk. Əlbəttə, yeni məsələlər də ortaya çıxır. Çünki heç bir proqramda bütün məsələləri əks etdirmək mümkün deyildir. Proqramlar konseptual xarakter daşıyır, eyni zamanda, təbii ki, orada görülmək konkret işlər də təsdiq edir. Ancaq həyat bir yerdə dayanmır. Yeni

məsələlərdə ortaya çıxır. Həllini tələb edən yeni məqamlar ortaya çıxır [8-s. 5]. Buradan göründüyü kimi, İlham Əliyev daim xalqın bu gününü, gələcəyini düşünür. Qarşıya çıxan çətinliklərin tezliklə həll olunmasına çalışır. Bu onun xalqla bağlılığın, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə əyani sübutdur.

İlham Əliyev çıxışlarının birində demişdir ki, prezident kimi mən iki il bundan əvvəl bu məsuliyyəti öz üzərimə götürmüşəm. Demişəm ki, Azərbaycanda Heydər Əliyev siyasəti davam etdiriləcək. Azərbaycan xalqının maraqları təmin olunacaqdır. Son parlament seçkiləri onu göstərdi ki, heç bir təzyiq heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Mən öz dəstəyimdə xalqın dəstəyinə, iradəsinə arxalanıram. İlham Əliyev Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş demokratik dövlət quruculuğu prosesini yeni tarixi şəraitdə davam etdirilməsinin zəruriliyini başa düşərək dövlət idarəçiliyini muasir dünya siyasətinin beynəlxalq siyasi-sosial, istiqamətlərinə uyğunlaşdıraraq qurulmasına səy göstərir.

İlham Əliyev prezidentliyi dövründə respublika əhalisinin sosial problemlərinin aradan qaldırılması sahəsində çox iş görülmüşdür. O, müvafiq fərman və sərəncamları ilə minimum əmək haqlarının artırılması, işsizliyin aradan qaldırılması haqqında fərmanlar vermişdir. İlham Əliyev xalqın və vətəninə sevən bir şəxsiyyətdir. Biz bunu onun çıxışlarında dəfələrlə müşahidə etmişik. O, çıxışlarının birində demişdir ki, “Mən bütün Azərbaycanlıların prezidenti olmuşam”. Bu sözlər sanki onun ürəyindən gələn qiymətli sözlərdir.

Respublikamızda olan qaçqın və köçkünlərin həyat səviyyələrinin yaxşılaşdırılması üçün İlham Əliyev çox iş görmüşdür. Respublikada son dövrlərdə qaçqın və köçkünlərin vəziyyətlərinin, sosial həyat tərzlərinin günün həyat səviyyəsinə qaldırmaq üçün onlara yeni qəsəbələr saldırılmışdır. Qəsəbələr yalnız yaşayış evlərindən ibarət deyil. Onlarda 34 məktəb, 24 tibb məntəqəsi tikilib istifadəyə verilmişdir. Yolları asfaltlanmış, digər kommunal tikintiləri başa çatdırılmışdır. Bütün bunlar prezidentin sərəncamları ilə dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirilmişdir.

Ümumiyyətlə onun rəhbərliyi dövründə respublikada 1600-dən çox məktəb binası tikilmiş və təmir olunmuşdur. Məktəblərin əksəriyyəti yeni avadanlıqlarla təchiz olunmuşdur. Bəziləri isə tam kompüterləşdirilmişdir.

İlham Əliyev təhsil sistemində həmişə yüksək qiymət verərək dəfələrlə qeyd etmişdir ki, inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsini nəzər salsaq görürük ki, onlarda uğurun əsas səbəbi neft-qaz deyil, bilikdir, savaddır, muasirlikdir. Bizdə isə həm bu olmalıdır, həm də əlbəttə ki, təbii ehtiyatlar da var. Bu amillərin sintezi Azərbaycam çox qabaqcıl muasir ölkəyə çevirəcəkdir.

İlham Əliyevin prezidentlik dövründə əhalinin aşağı təbəqələrinin sosial vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması mühüm istiqamətlərdəndir. Bu sahədə əldə olunmuş uğurların miqyasını aşağıdakı faktorlardan görmək olar. Onun işgüzarlığı nəticəsində 740 mindən çox iş yeri açılmış, yoxsulluq həddi 49 faizdən 13 faizə enmişdir. Bütün

bunlar 15 oktyabr 2008-ci il prezident seçkilərinin son dərəcə düzgün və ədalətli, dəyişməz olduğuna sübutdur.

İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə apardığı siyasətin ana xəttini əhalinin sosial müdafiəsinin yüksəldilməsi təşkil edir. O, sosial inkişafa xüsusi diqqət yetirmiş, bu sahəyə aid 20-yə yaxın fərman və sərəncam imzalanmışdır. Respublikada əlil və şəhid ailələr üçün 50 yaxın bina tikilib istifadəyə verilmişdir. Bu fərman və sərəncamlarda əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məsələsi diqqət mərkəzində olmuşdur.

İlham Əliyev bir sıra fərmanları və sərəncamları ilə respublikada əlil və şəhid ailələri üçün 40-a yaxın binanın inşasına şərait yaratmışdır. Qısa bir müddətdə bu binalar tikilib istifadəyə verilmişdir. İlham Əliyev hətta Naxçıvan, Yevlax, Biləsuvar və digər şəhərlərdə və rayonlarda da bu binaların nəzərdə tutulmuş sahiblərinə verilməsində şəxsən özü iştirak etmişdir.

İlham Əliyevin vətəni, xalqını sevən bir tarixi şəxsiyyət olduğunu onun Xınalıq camaatı ilə görüşündəki çıxışında bir daha şahidi oluruq. O, xınalıq kəndinin sakinləri ilə görüşündə böyük həvəslə demişdir ki, "Azərbaycan nə qədər zəngin ölkədir, həm təbii ehtiyatlar, həm də gözəl təbiət, həm insanların, millətlərin, etnik qrupların müxtəlifliyinə baxmayaraq biz Azərbaycanda bir ailə kimi yaşayırıq, hər bir Azərbaycan vətəndaşı mənim qardaşımdır" [9-s. 2].

İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə respublikanın səhiyyə, sosial müdafiə, təhsil, elm, mədəniyyət və

incəsənət və s. büdcədən maliyyələşdirilən digər sahələrdə də çalışan yaram milyondan çox əhalinin vahid tarif cədvəli əsasında müəyyən edilmiş tarif maaşlarının məbləğləri təxminən minimum əməkhaqqına uyğunlaşdırılaraq bir neçə dəfə artırılması haqqında fərman verilmişdir. O, əsas ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasını yeni dövrün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq üçün var qüvvəsi ilə çalışır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərinin istifadəyə verilməsi Azərbaycanı dünya bazarına çıxartmışdır. Bu eyni zamanda respublikamızı dünyanın global və regional layihələrinin iştirakına yaxınlaşmasına yönəlmişdir. Bununla bərabər o, Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcəyini təkcə neftdə deyil, qeyri-neft sektorunun da inkişaf etdirilməsi sahəsində görür. O, bunu dəfələrlə öz çıxışlarında bildirmişdir. O, eyni zamanda Respublikada demokratiyanın bərqərar olmasına, inkişafına diqqət yetirərək insanın hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına da ciddi əhəmiyyət verir.

İlham Əliyev respublikanın daxili siyasəti ilə bərabər xarici siyasətinin də uğurla həyata keçirilməsinə böyük diqqət yetirir. Bunu biz onun xarici ölkələrə səfərləri zamanı çıxışlarında bir daha şahidi oluruq. Bu səfərlər zamanı o, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi fikirlərini irəli sürür. Xarici ölkələrin dövlət başçıları ilə görüşlərində BMT, Avropa Şurası, NATO, İKT, YƏT, GUAM kimi nüfuzlu təşkilatlardakı çıxışlarında o həmişə ön plana Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin

dinc yolla həllini, Azərbaycan torpaqlarının geri qaytarılması məsələsini ortaya atmışdır. Azərbaycan ordusunun 90 illiyi yubileyində İlham Əliyev demişdir: “Mən çox şadam ki, bu gün Azərbaycan ordusu ən yüksək standartlara cavab verir”. Azərbaycan ordusuna araxalanan Ali baş komandan həm də qeyd etmişdir ki, “Sülh danışıqları bir nəticə verməsə Azərbaycan öz torpaqlarını istənilən yolla işğaldan azad edəcəkdir” [9-s. 2].

2008-ci ildə ölkəmizdə demokratik əsaslar üzrə keçirilən seçkilərdə İ. Əliyevin çox böyük üstünlüklə yenidən Azərbaycanın prezidenti kimi qalib çıxması, onun çoxtərəfli səmərəli fəaliyyətinə xalqımızın verdiyi layiqli qiymət hesab oluna bilər. Azərbaycanda prezident seçkilərinin şəffaf və düzgün keçirilməsi üçün bütün bölgələrini tam əhatə edən bir şəbəkə yaradılmışdı ki, bu şəbəkəyə də 500 seçki məntəqəsini birləşdirən dayanıqlı zabit əlaqələri ilə birləşən veb-kameralar quraşdırılmışdır. Bu veb-kameralar isə Mərkəzi Seçki Komissiyasının internet saytları vasitəsilə dünyanın istənilən nöqtəsindən internetdə MSK-nın saytlarına daxil olmaqla seçki məntəqələrində gün ərzində baş verən bütün prosesləri izləmək mümkün olmuşdur. 2008-ci ildə Azərbaycanda keçirilən seçki marafonu dünyada ilk dəfə keçirilən düzgün, ədalətli, demokratik seçki marafonu hesab edilə bilər. Bu marafonda daha çox səs toplamaq 7 nəfər prezidentliyə namizəd içərisində İlham Əliyevə qismət oldu. İnanırdı ki, Xalq yenə ona öz səsini verəcəkdir. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, bu seçkiləri 1258 beynəlxalq müşahidəçi ilə

yanaşı 47 minə yaxın yerli müşahidəçilər də izləmişdir. Azərbaycanda prezident seçkilərini izləyən müşahidəçilər dünyanın 55 ölkəsindən Azərbaycana təşrif buyurmuşdular. Bu müşahidəçilər içərisində ATƏT, Avropa Şurası, AŞPA, Avropa İttifaqı, Avropa parlamenti, ATƏT, DTYNV, MDBPA və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri iştirak etmişdir. Bundan əlavə dünyanın 30-a yaxın xarici kütləvi informasiya vasitələrinin 92 nümayəndəsi də izləmişdir. Onların içərisində FRE İRL-in (Azadlıq radiosunun) Telimedi, “Alyarzura”, TRT, Milli Ruminiya, Rustavi-2, “STB”, MTB nümayəndələri bu demokratik formada keçirilən seçki gedişini bütün dünya ölkələrinə yaymışdılar. Bütün təşkilatlar keçirdikləri mətbuat konfranslarında qeyd etmişdilər ki, Azərbaycanda keçirilən bu prezident seçkisi demokratik formada şəffaf seçki sistemi əsasında keçirilmişdir. Bu dəfə də keçirilən demokratik və şəffaf seçkilər respublikanın 5359 məntəqəsində baş tutmuşdur. Prezidentliyə 7 nəfər namizəd içərisindən İlham Əliyev ən çox 88, 73 faiz səs toplayaraq ikinci dəfə Azərbaycan Prezidenti seçilmişdir. Bu Azərbaycan xalqının bu dəfə də həyata keçirdiyi düzgün seçiminin nəticəsi olmuşdur.

İlham Əliyev 2008-ci ildə yenidən prezident seçildikdən sonra andiçmə mərasimində demişdir: “Beş il bundan əvvəl andiçmə mərasimində Mən Azərbaycan xalqına söz vermişdim ki, Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı üçün fəal çalışacağam. Söz vermişdim ki, Azərbaycanda Heydər Əliyev siyasətini davam etdirəcəyəm. Çünki

bu, Azərbaycanın bu günü və sabahı üçün yeganə siyasətdir. Bu siyasət Azərbaycanı böyük bələdan qurtardı. Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan sürətlə inkişaf etmişdir.

Azərbaycan xaosdan, böhrandan, anarxiyadan inkişafa, sabitliyə doğru böyük addımlar atmışdır. Məhz onun rəhbərliyi altında Azərbaycanda dövlətçilik ənənələri qurulmuşdur. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmişdir. Azərbaycanda sabitlik yaradılmış və inkişaf başlamışdır. Bu gün bir daha demək istəyirəm ki, növbəti beş il ərzində Mən bu siyasətə sadıq qalacağam və bu yoldan dönməyəcəyəm” [11-s. 1].

Muasir dövrdə müstəqil Azərbaycan Respublikasının möhkəmlənməsində, onun beynəlxalq müstəvidə özünə layiq yer tutmasında İlham Əliyevin böyük rolu vardır. Azərbaycan son dövrdə beynəlxalq təşkilatlarda tam hüquqlu üzv kimi təmsil olunur.

İlham Əliyev andiçmə mərasimində demişdir ki, “Azərbaycan dövləti Azərbaycanın ərazi torpağı olan Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılmasına heç vaxt razılıq verməyəcəkdir. Biz öz dövlət müstəqilliyimizi möhkəmləndirərək ərazi bütövlüyümüzü bərpa edəcəyik, biz çox güclü ordu potensialı yaratmaqla Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllini yaxınlaşdırırıq” [11-s. 2].

Azərbaycanın inkişafına nəzər salaraq deyə bilərik ki, bu gün Azərbaycan özünü elektrik enejisi ilə, neft və qazla təmin edən bir ölkəyə çevrilmişdir. İlham Əliyevin qəbul et-

diyi Dövlət proqramları Azərbaycanı hərtərəfli yüksəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Elmi əsaslara, mükəmməl konsepsiyaya söykənən siyasət ölkədə iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi həyatın canlanmasına sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə, özəl sektorun inkişafına, yeni iş yerlərinin açılmasına yoxsulluq problemlərinin aradan qaldırılmasına gətirib çıxarmışdır. Onun rəhbərliyi ilə həyata keçirilən uğurlu iqtisadi islahatlar, yeni neft strategiyası ilk növbədə insanların yaşayış səviyyələrinin yaxşılaşmasına xidmət göstərir.

Azərbaycanın inkişafına müsbət təsir edən və onun dünya dövlətləri içərisində özünə layiqli yer tutmasında Azərbaycan enerji resursları mühüm rol oynayır. Bu baxımdan “Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum neft-qaz kəmərlərinin əhəmiyyəti böyükdür. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun tikilməsinə, Böyük ipək yolunun bərpasına diqqət xeyli artırılmışdır. Bütün bunların istifadəsi respublikada həm siyasi, həm iqtisadi, həm də texniki sahədə yeni uğurların qazanılması sahəsində böyük rol oynayacaqdır.

Hazırda Azərbaycanda işlək fəaliyyətində olan 7 neft və qaz kəməri Azərbaycanın enerji siyasətinin hərtərəfli inkişafına müsbət təsir göstərir.

İlham Əliyev 25 oktyabr 2008-ci ildə “Son 5 ildə əhəmiyyətli dərəcədə güclənmiş Azərbaycan gələcəyə ümidlə, nikbinliklə baxır” adlı nitqində demişdir: “Bu gün Azərbaycan, sözün əsl mənasında, müstəqil ölkədir, biz həm daxildə, həm də xaricdə müstəqil siyasət aparırıq. Bizim siyasətimiz Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət göstərir.

Azərbaycan xalqının maraqlarının qorunması, Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi mənim üçün və bilirəm ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün ən başlıca vəzifədir, ən başlıca məqsəddir. [12-s. 2]

Hökumətin 2011-ci ilin doqquz ayının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasında preziden İ. Əliyev demişdir: "Azərbaycanın prinsipial mövqeyi var, bu mövqe həm tarixi həqiqətə, həm də beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanır. Biz bu mövqedən kənara bir addım atmayacağıq. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü danışıqlar mövzusu deyil, olmayıb və olmayacaqdır. Çalışacağıq ki, bütün imkanlardan istifadə edib, ərazi bütövlüyümüzü bərpa edək. İşğalçı qüvvələr işğal edilmiş torpaqlardan çıxarılmalıdır. Beynəlxalq hüquq normaları hər bir məsələnin həlli üçün əsas olmalıdır, xüsusilə münaqişələrlə bağlı olan məsələlərdə. Biz çalışacağıq ki, bütün imkanlardan istifadə edib, bu məsələni tezliklə, ədalətli, öz xeyrimizə - yəni beynəlxalq hüquq normaları əsasında həll edək" [12-S. 2].

Azərbaycanın iqtisadi potensialının qüvvətlənməsi, hərbi büdcəsinin ildən-ilə artması fonunda danışıqlar prosesi də keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoyur. Avropa Şurası, Avropa Birliyi, ATƏT, İKT kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı 4 qətnamə qəbul etmiş BMT problemin həllində ərazi toxunulmazlığı prinsipini önə çəkmişdir. Azərbaycan prezidentinin tələbləri ilə son illər Dağlıq Qarabağ məsələsi üzrə danışıqlar

prosesi yenilənmiş Madrid prinsipləri əsasında aparılır.

Son zamanlar müstəqil Azərbaycan Respublikasının iqtisadi qüdrətinin daha da artması, siyasi sabitliyin möhkəmləndirilməsi, əhəlinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması və sair sahələrdə də yeni uğurlar əldə edilmişdir.

Azərbaycan öz mədəniyyəti sahəsində inkişaf etmiş Avropa ölkələrini üstələyərək "Evrovision" mahnı müsabiqəsində birinci yeri tutmuşdur.

20 illik müstəqilliyi dövründə Azərbaycan BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv seçilmişdir. Bu sahədə Azərbaycan 155 ölkənin səsini qazanmışdır.

Prezident İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2011-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və 2012-ci ildə qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında demişdir: Biz keçən il Azərbaycan Gəncliyi Proqramı qəbul etmişik. Bu çox konkret proqramdır... Gənclər Fondu yaradılmışdır... Bu fondun hesabına və əlbətdə ki, dövlət vəsaiti hesabına biz daha da böyük sayda gəncləri quruculuq işlərinə cəlb etməliyik. Gənclərdə çox böyük potensial, böyük enerji vardır, vətənpərvərlik hissi çox yüksəkdir. Hər bir vətəndaş kimi, onlar da istəyirlər ki, ölkə üçün yaxşı işlər görsünlər. Bu fondun və digər formaların hesabına biz gəncləri quruculuq işlərinə daha da fəal cəlb edəcəyik"[14-s. 2]. Yığıncaqda İlham Əliyev sonra qeyd etmişdir ki, hazırda fəaliyyət göstərən elmin inkişaf fondunun təcrübəsi də çox müsbətdir. Yəni, bu fondun xətti ilə müxtəlif proqramla-

rın icrasında, o cümlədən gənclər, gənc alimlər də çox fəal iştirak edirlər. Gənclər Fondu da fəaliyyətini bu səpkidə, yəni, bu istiqamətdə aparmalıdır” [14-s. 2].

Bütün bunlar da Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsi işində mühüm rol oynayacaqdır.

Müasir dövrdə müstəqil Azərbaycan Respublikası sürətlə inkişaf edən ölkəyə çevrilmişdir. Respublikada əhalinin yaxşı yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi dövlət siyasətinə çevrilmişdir. Prezident tərəfindən uğurla həyata keçirilən bu siyasət Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına yönəlmişdir.

Oktyabrın 12-də Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ilin doqquz ayının sosial iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında çıxış edərək demişdir ki, “Müasir dövrdə Azərbaycanda düşünülmüş müstəqil siyasət aparılır. Biz öz yolumuzla gedirik. Bu yol inkişaf yoludur, tərəqqi yoludur və bu yolda böyük nailiyyətlərə imza atmışıq” [17 s. 1]

Müasir dövrdə İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi Respublikamızda sabitlik təmin edilir. Azərbaycan xalqı təhlükəsizlik şəraitində rifah içində yaşayır. Müasir dövrdə Azərbaycanda vətəndaşlıq birliyi, həmrəliyi möhkəmdir. Azərbaycan xalqı birləşib bir amal uğrunda, yəni ölkənin sabitliyi uğrunda, daha da möhkəmlənmədi uğrunda, sosial iqtisadi inkişafı sürətləndirmək uğrunda birgə səylə çalışır.

İlham Əliyev çıxışlarında məruzələrində qeyd etmişdir ki, “Bu gün böyük ölkələr öz təsir dairələrini

genişləndirmək istəyiblər və görəndə ki, dünyada müstəqil, öz sözlərini deyən, heç kimdən çəkinməyən, prinsipial ölkə var, əlbəttə, bu onları qıcıqlandırır. Ancaq bu bizi narahat etməməlidir. Ölkəmizin təhlükəsizliyi, inkişafı və sabitliyidir” [16 s. 1]. Buradan göründüyü kimi İlham Əliyev hakimiyyətin daha da möhkəmləndirilməsi üçün ölkənin inkişaf etdirilməsinə böyük səy və bacarıqla yanaşır.

Müasir dövrdə Azərbaycan bütün sahələrdə olduğu kimi sənaye və kənd təsərrüfatı istehsalını da sürətləndirmək və hərtərəfli inkişaf etdirməyi qarşıya bir məqsəd kimi qoymuşdur.

İlham Əliyev ölkədə əhalinin sosial şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün respublikanın bütün regionlarında yeni iş yerlərinin yaradılması məsələsinə xüsusi diqqət yetirir. O, yeni zamanda ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən nəqliyyat sektorunun da inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir.

Nazirlər Kabinetinin 2014-cü ilin sosial iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında İlham Əliyev demişdir, “.... Məncə, Azərbaycan iqtisadi islahatları artırmaqla, eyni zamanda, siyasi islahatlara da böyük önəm verir” [16 s. 4]

İlham Əliyev 2015-ci ildə başlayacaq Yay Avropa Oyunlarından danışarkən qeyd etmişdir ki, “Bu oyunlar bir Avropa bayramına çevrilmişdir. Azərbaycan burada yenə də liderlik keyfiyyətlərini göstərir. Çünki Avropa oyunlarının standartları əslində Bakıda qoyulacaq. Çünki heç vaxt bu günə qədər belə oyunlar keçirməmişdir. Bu

oyunlar müxtəlif səviyyələrdə keçirilə bilər. Ancaq biz istəyirik ki, bu möhtəşəm idman bayramı möhtəşəm dostluq bayramına çevrilsin”. [16 s. 4]

2014-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi” – nin imzalanmasından düz 20 il sonra “Cənub” qaz dəhlizinin təməli qoyulmuşdur. Azərbaycanda ulu öndər Heydər Əliyevin neft strategiyasının uğurlu icrası bu gün də təmin edilir. Bu tarixi hadisədən sonra Azərbaycan sürətlə inkişaf etmiş, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu kimi beynəlxalq layihələr həyata keçirməyə başlamışdır.

Bütün dünyaya səs salan Bakıda birinci Avropa Oyunları təntənəli sürətlə keçirilmişdir. Bakıya Avropanın 50 ölkəsindən idmançılar, qonaqlar, bəzi dövlətlərin prezidentləri, baş nazirləri digər dövlət xadimləri idmançılarla birlikdə gəlmişdirlər. Bu oyunlarda Azərbaycan oyunçuları uğurla çıxış etmişdirlər.

Müasir dövrdə Azərbaycan dünya ölkələri içərisində inkişaf etmiş ölkə kimi tanınır.

Azərbaycan prezidentinin rəhbərliyi altında hərtərəfli inkişaf edir. Azərbaycanda iqtisadi, siyasi islahatlar

aparılmaktadır. Bütün azadlıqlar – söz azadlığı, sərbəst toplaşmaq azadlığı, vicdan azadlığı, mətbuat azadlığı, internet azadlığı, din azadlığı və s. başqa ölkələrdən fərqli olaraq müasir dövrdə təntənəli sürətdə həyata keçirilməkdədir.

İlham Əliyev çıxışlarında, məruzələrində qeyd edir ki, beynəlxalq hüquq səviyyəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində öz həllini tapmalıdır. Biz öz torpaqlarımızı mütləq düşmən əlindən alaraq azad edəcəyik. ” Biz iqtisadiyyatımızı gücləndiririk, ordumuzu gücləndiririk və istənilən vaxtda lazımi tədbirləri də görəcəyik” [15-s. 1].

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev öz çıxışlarının birində demişdir ki, “Mənim üçün əsas məsələ ölkəmizin təhlükəsizliyi, inkişafı və sabitliyidir. Ona görə də Azərbaycan bundan sonra da müstəqillik yolu ilə gedəcək.” [16-s. 1]

Müasir dövrdə müstəqil Azərbaycan Respublikası sürətlə inkişaf edən ölkəyə çevrilmişdir. Respublikada əhalinin yaxşı yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi dövlət siyasətinə çevrilmişdir. Prezident tərəfindən uğurla həyata keçirilən bu siyasət Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına yönəlmişdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. II kitab. Bakı, 1995. səh. 37
2. Heydər Əliyev. Müstəqillik yolu - Bakı, 1997. səh. 28
3. Fəzail Ağamalı. İlham Əliyev – Bu günün və gələcəyin uğur faktorudur. II kitab – Bakı 2001, səh. 4
4. Fəzail Ağamalı. İlham Əliyev – Bu günün və gələcəyin uğur faktorudur. II kitab – Bakı 2001, səh. 7
5. Fəzail Ağamalı. “Avanqard” – Bakı, 2003, səh. 172
6. Ramiz Mehdiyev. İlham Əliyev: İqtibaslar və təhlil. Bakı, 2006, səh. 264

7. "Azərbaycan" qəzeti, 12 fevral 2004-cü il.
8. "Azərbaycan" qəzeti, 26 dekabr 2005-ci il
9. "Azərbaycan" qəzeti, 21 avqust 2005-ci il
10. "Azərbaycan" qəzeti, 28 iyun 2008-ci il
11. "Azərbaycan" qəzeti, 25 oktyabr 2008-ci il
12. "Azərbaycan" qəzeti, 25 oktyabr 2008-ci il
13. "Azərbaycan" qəzeti, 25 oktyabr 2008-ci il
14. "Azərbaycan" qəzeti, 30 oktyabr 2011-ci il
15. "Respublika" qəzeti, 17 yanvar 2012-ci il
16. "Azərbaycan" qəzeti, 11 yanvar 2015-ci il
17. "Azərbaycan" qəzeti, 13 oktyabr 2015-ci il

ИСМАИЛ АХМЕД оглы ЭЙЮБОВ

*Бакинский Государственный Университет
Преподаватель кафедры Политологии и Социологии
e-mail: ismayil. eyubov@gmail. com*

УДК: 323. 1. , 327. 39

РОЛЬ ИЛЬХАМА АЛИЕВА В УКРЕПЛЕНИИ НЕЗАВИСИМОГО АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ГОСУДАРСТВА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу деятельности президента И. Алиева по укреплению национально-независимого Азербайджанского государства. В ней, прежде всего, отмечается историческая заслуга общенационального лидера Г. Алиева в создании и укреплении основ независимости нашей республики в довольно тяжелых условиях. Основное внимание уделяется обобщению и систематизации успехов достигнутых в главных направлениях внутренней и внешней политики Азербайджана в период политического руководства И. Алиева как достойного продолжателя политического курса заложенного Г. Алиевым.

Ключевые слова: национальный, независимый, внутренняя и внешняя политика, политическое руководство.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 15. 07. 2016
Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.
Rəyçi: s. e. f. d. Ə. G. İbrahimov

MƏŞDİ CƏLAL oğlu İSMAYILOV

Bakı Dövlət Universiteti

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

e-mail: m14ismayilov@gmail.com

UOT: 32 (091)

ALEKSANDR PANARİNİN AVRASIYAÇI DÜŞÜNCƏLƏRİNDƏ SİVİLİZASIYALARA GEOPOLİTİK YANAŞMA

XÜLASƏ

Məqalədə neo-avrasiyaçılıq düşüncəsinin önəmli simalarından biri olan siyasət filosofu Aleksandr Panarinin sivilizasiya konsepsiyası, mədəniyyətlərin geosiyasəti nöqteyi-nəzərindən tədqiq edilmişdir. Araşdırmada mədəniyyət yanaşmasının tarixi kökləri və müasir geosiyasi düşüncə üzərindəki təsiri öyrənilməkdədir. Bu prizmada A. Panarin və S. Hantinqtonun sivilizasiya anlayışlarının nəzəri müddəaları müasir beynəlxalq siyasət kontekstində analiz edilərək praktik tərəfləri göstərilmişdir. Yazıda A. Panarinin mədəniyyət təsəvvürü və geosiyasi düşüncələrinin onun dünyanın ümumi eskatoloji mənzərəsinə dair tezisləri ilə bağlı olduğu göstərilərək siyasi və fəlsəfi aspektləri ətraflı təhlil edilməkdədir.

Açar sözlər: *avrasiyaçılıq, sivilizasiya, geopolitika.*

Giriş

Milliyyətçilik siyasət, tarix, coğrafiya və mədəniyyət arasındakı münasibətləri özünəməxsus formada əlaqələndirən bir ideologiyadır. Ölkənin, dövlətin, xalqın, etnosun və s. orijinallığını, özünəməxsusluğunu, başqa bir ifadə ilə milliliyini göstərmək üçün tarix, coğrafiya və mədəniyyət arasında qurulan dialektik münasibət böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Xüsusilə pan-milliyətçi ideologiyalarda mədəni və coğrafi faktorlara olan vurqu daha da qabarıqdır. Bu tərz milliyyətçiliklərdə tarixə, mədəniyyətin mənəvi elementlərini də özündə əks

etdirən daha geniş forması olan sivilizasiya prizmasından yanaşılmaqdadır. Belə olan halda tarix burada sivilizasiyaların tarixidir. Pan-milliyətçiliyinin daşdığı funksiya isə sivilizasiya mənsubiyyətini əsaslandırmaqdır. Coğrafiya isə siyasətin maddi dünyasıdır. İkisi arasındakı münasibətlərdə geosiyasi (geopolitik) vektor təşəkkül tapmaqdadır. Beləliklə, bu yanaşmada siyasət coğrafiya üzərindən tarix və mədəni faktorlarla birləşməkdədir. Bu cür yanaşmanın ən maraqlı nümunələrindən biri avrasiyaçılıq olaraq bilinən düşüncə cərəyanıdır. Yazıda Aleksandr Panarinin avrasiyaçı

düşüncələri kontekstində sivilizasiya anlayışı tədqiq olunacaq və bu anlayışın tarixi kökləri etibarlı ilə geopolitik doktrinalarla əlaqələndirilməsi üzərində dayanılacaqdır.

“Svilizasiya” və “Svilizasiyalar” Dialektikası

Sosial nəzəriyyədə “sivilizasiya” (mədəniyyət) anlayışının tək və cəm formalarında bir-birindən fərqləndirilməsi və bunun tarixən yaranma səbəblərinin müəyyən olunması üzərində geniş dayanılmaqdadır. [1, s. 1-66; 2, s. 46-47] Sosial tarixçilər belə hesab etməkdədirlər ki, “sivilizasiya” anlayışının kökləri XVIII əsr Fransasına qədər geri getməkdədir. [1, s. 2] Həmin dövrdə Alman dilində işlədilən Kultur sözü də bənzər bir əhəmiyyətə sahib olmuşdur. Həm fransızların civilizasiyası həm də almanların kulturu mühüm bir sosial güc olan burjuazianın yaranmasından ayrı təsəvvür ediləməz. Hər ikisi də “barbarlığın” anti-tezisləri olaraq artan mədəniləşmə, mülkiləşmə proseslərini ifadə edən mənalarda işlənmişlərdir. Məşhur sosioloq Norbert Elias bu prosesin Fransada əsasən dövlət hakimiyyəti, Almaniyada isə universitetlərlə bağlı olduğunu bildirmişdir. [3, s. 71-73]

Bəhs etdiyimiz dövrdə “sivilizasiya” anlayışı bir mənalı olaraq əsasən mədəniləşməyi ifadə etməkdədir. Lakin anlayış qısa bir zamanda bütün İntibah dövrünü (Renesansı) simvollaşdıran universal bir fenomen olaraq istifadə olunmuşdur. İntibah dövrünün təəcəssümü olan mədəniləşmə mənasındakı sivilizasiya (təkdəki) Romantizm cərəyanının müxalifliyi ilə qarşılaşmışdır. Renesansın universal qanunlarının istiqamət

verdiyi obyektiv dünya təsəvvürünə və universal (beynəlmiləl) əxlaq normalalarına çatmaq cəhdlərini qəbul etməyən romantik mütəfəkkirlər, subyektivliyə və mədəni unikalığa daha çox önəm vermişlərdir. Romantik mütəfəkkirlər, hər bir milli mədəniyyətin dünya tarixindəki yeri, məqsədləri və taleyinə daha çox önəm verməkdəydilər. Renesansın universalizminə qarşı Romantizmin əks düşüncə sistemini Almaniyada Herder, Fransada Mişlet, İngiltərədə isə Edmund Börk təmsil etmişlərdir. Bu xətt, daha sonralar xüsusilə Vilhelm Diltey tərəfindən Alman tarixçiliyi (historism) içərisində inkişaf etdirilmişdir. [1, s. 2]

Bilindi ki XIX əsrin sonlarında Qərbi Avropada fin de siècle (əsrin sonu) şəklində bilinən uzun bir böhran və depressiv dövr yaşanmışdır. Şəhərləşmənin və sənayeləşmənin gətirdiyi sosial ziddiyyət və konfliktləri Alman mütəfəkkir Ferdinand Tönnies Gemeinschaftdan (icma) Gesellschafta (cəmiyyət), Fransız sosioloqu Emil Dürkheim isə mexaniki cəmiyyətdən üzvi cəmiyyətə keçid şəklində ifadə etmişlərdir.

Xüsusilə Birinci Dünya Müharibəsinin əsas səbəbkarı kimi böyük imperiyalar arasındakı rəqabət Renesansın oyanma, dirçəlmə və inkişaf proqramına olan inamı sarsıtmış və intellektual skeptizmi gücləndirmişdir. Bu mənada, sosioloq İmmanuel Valerştayn, sivilizasiyaları (cəmdə) sivilizasiyanın (təkdə) səbəb olduğu dağıntılara qarşı bir müdafiə şəklində görməkdədir. [5, s. 224] XVI əsrdən etibarən Avropanın inkişafı və genişlənməsi ilə əlaqədar yayılan sivilizasiya (tək) fikri, prosesin nəzarətdən çıx-

diği və geriləməyə başladığı anlarda sivilizasiyalar (cəm) fikrinin önəminə vurqu olunması zərurəti yaratmışdır. [6, s. 309]

“Sivilizasiya Geopolitikası” Anlayışı

Siyasi coğrafiyacı Con Aqnev cəmdəki sivilizasiyalar düşüncəsinə istinadən “sivilizasiya geopolitikası” (civilizational geopolitics) anlayışından bəhs etməkdədir. [7, s. 86] Aqnevə görə, sivilizasiyalar geopolitikasının kökləri qədim dövrlərə qədər uzansa da əsas xüsusiyyətləri Fransa İnqilabının əmələ gətirdiyi milliyətçiliklərə qarşı bir reaksiya olaraq bu milliyətçiliklərin nəzarət altına alınması prosesində formalaşmışdır. Bu cür geopolitikaya əsas hazırlayan iqtisadi-siyasi şərait 1815–1875 illəri ərzində Avropada mövcud olmuşdur. Bu dövr, bir tərəfdən Fransa İnqilabının ixtirası olan milli dövlətlərin yayılmağa başlaması, digər tərəfdən isə Avropanın ənənəvi imperiyalarının milli dövlət düşüncəsinə qarşı verdiyi mübarizə ilə xarakterizə olunmaqdadır. [6, s. 87; 7, s. 52] Bu mübarizə əslində iki fərqli milliyətçi ideologiyanın – milli dövlət milliyətçiliyi ilə mühafizəkar pan-milliyətçilik arasında olan gərginliyi ifadə etməkdədir. [6, s. 87] Milliyətçiliyin bu iki fərqli forması arasındakı ziddiyyət, öz ifadəsini yuxarıda sivilizasiya anlayışının tək və cəm formaları arasında bəhs etdiyimiz fərqləndirməsində də təzahür olunur. Milliyətçilik və geopolitika arasındakı münasibətlər də məhz burada formalaşmaqdadır. Çünki sivilizasiyaya hansı formada (təkdə və ya cəmdə) yanaşılacağından asılı olaraq milliyətçilik ideologiyası da geopolitik düşüncəyə

yön verməkdədir. Milliyətçiliyin bütün tendensiyalarında olduğu kimi sivilizasiyalara geopolitik yanaşmada da intellektuallar aparıcı rola sahib olmuşlardır. Bu mənada ağıla gələn ilk isim Rus filosof Nikolay Danilevskidir. 1860-cı illərin ikinci yarısında Danilevski, Avropalıların Cermen-Latin sivilizasiyalarının Rus-Slav həyat tərzinə zidd olduğunu bildirmişdi. Danilevskiyə görə, Cermen-Latin sivilizasiyasının yayılmasının qarşısının alınmasına ehtiyac yaranmışdır. Danilevski, müdafiyyəni təmin edəcək əks qütbün yaranmasında Rus-Slav birliyinin əhəmiyyətini vurğulayırdı. Danilevskiyə görə, Rus-Slav sivilizasiyası qlobal üstünlüyə can atmaq əvəzinə, Avropanın hegemonyasına qarşı dünyada fərqli mədəniyyətlərin çoxluğunun qorunmasına yönəlməli idi. [8, s. 130-131]

Qərbdə isə sivilizasiya yanaşmasının ən mühüm nümayəndəsi Alman tarixçi və filosofu Osvald Şpenqler olmuşdur. Ümumiyyətlə, Şpenqler öz dövrünün düşüncə iqlimi, o cümlədən klassik Rus avrasiyaçıları üzərində təsirli olmuşdur. Şpenqlərin tarix görüşünün təməlinə sivilizasiyaların (mədəniyyətlərin) inkişafına dövrü baxış dayanmaqdadır. Şpenqlərin təsəvvüründə əsas xüsusiyyətləri feodal sistem və Roma memarlığı olan Faustçu (Qərb) mədəniyyəti X əsrdə formalaşmışdı. Qotika üslubundakı memarlıq və sxolastik fəlsəfə Qərb mədəniyyətinin inkişafının ən yüksək nöqtəsini təşkil etməkdədir. Ancaq Şpenqlərə görə sürətlənən şəhərləşmə və Renesans eyni zamanda Qərbin tənəzzülünü də

simvollaşdırmaqdaydı. Bu səbəblə də mütəfəkkir, materyalizmin, pulun, parlamentarizmin və sosializmin hakim olduğu XIX əsri Qərb mədəniyyətinin çöküşünün ən ağır forması adlandırmışdır. Onun düşüncəsinə görə, gələcək qan və gücə aid olacaq böyük müharibələrin dövrü olacaqdır. [9, s. 97-114]

Şpenqlerin təsiri altında fikirlərini inkişaf etdirən bir digər mütəfəkkir İngilis tarixçisi Arnold Toynbidir. Eynilə Rus avrasiyaçılarından Nikolay Trubetskoy, Pyotr Savitskidə olduğu kimi A. Toynbi də sivilizasiyaların mübarizəsindən bəhs etməkdəydi. [10, s. 180-188] Toynbi hələ 1947-ci ildə, Qərb sivilizasiyasının dörd əsrdən bəri digər sivilizasiyalarla mübarizə içərisində olduğunu yazmaqdaydı. Qərbin digər mədəniyyətlərə qarşı meydan oxumalarına digər mədəniyyətlərdən yenidən cavab verildiyindən bəşəriyyət də yeni bir mərhələnin astanasındaydı. Toynbi burada sivilizasiyaların yüksəlişini elitlərin və liderlərin yaradıcı güclərinə bağlamaqdadır. Sivilizasiyaların tənəzzülü və geriləməsi isə milliyyətçiliklərin, militarizmin və despotik azlığın artan tiranlığının nəticəsidir. [11, s. 132-133]

Dövrümüzdə tarixə sivilizasiya prizmasından yanaşan baxışın ən tipik nümunəsini Amerikalı politoloq Samuel Hantinqton təmsil etməkdədir. Hantinqton, Soyuq Müharibədən sonra yenidən şəkillənməkdə olan dünyamızda beynəlxalq siyasətin əsas aktorlarının bir-biriylə ziddləşən sivilizasiyalar olduğunu ifadə etməkdədir. Hantinqtona görə, bütün sivilizasiyalar müstəqil varlığa və təbiətə sahib olmaqla bərabər

hal-hazırda Qərb mədəniyyəti dünyanın digər sivilizasiyalarına qarşı əks bir qütbə yer almaqdadır. Bu qütbləşmənin əsas istiqamətləri isə Çin və Müslüman dünyalarına doğru yönəlmişdir. [12, s. 33-36]

İ. Valerştaynın da göstərdiyi kimi əgər sivilizasiyalar (cəmdə), sivilizasiya (təkdə) ideyasına bir reaksiya isə o zaman yuxarıda bəhs etdiyimiz mütəfəkkirlərin düşüncələri dövlətinin tarixi şərtlərindən (tarixi kontekstdən) təcrid olunmuş halda dərk olunamazlar. Məsələn, Danilevskinin görüşləri Almaniyanın birləşdirilməsinə və Avropada artmaqda olan milliyyətçilik hərəkatlarına reaksiya mahiyyəti daşımışdır. Osvald Şpenqlər və Nikolay Trubetskoyun fikirlərində Birinci Dünya Müharibəsi və ona yol açan milliyyətçiliklərə qarşı çıxılmışdır. A. Toynbinin düşüncələri isə II Dünya Müharibəsi və Soyuq Müharibənin təsirinə məruz qalmışdır. S. Hantinqton və aşağıda fikirləri üzərində ətraflı duracağımız Aleksandr Panarin isə Soyuq Müharibə sonrasının tarixi kontekstində yazmaqdadırlar. Hər ikisində də post-iki qütblü dünyanın "müəmmalarına" aydınlıq gətirməyə intellektual təşəbbüs vardır.

Aralarındakı bütün fərqlərə baxmayaraq dünyaya Avropamərkəzci olmayan bir prizmadan baxmaları, dövrü tarix anlayışını mənimsəmələri və milli dövlət milliyyətçiliklərinə qarşı olmaları bu müəlliflərin bənzər düşüncələridir. Hər birində özünəməxsus formada sivilizasiyaya, mədəniyyətə və dinə konseptual baxış mövcuddur. Burada sivilizasiyanı müəyyən edən başlıca faktor

əsasən dindir. Ümumilikdə onların düşüncəsində sivilizasiyalar ən ali və qapalı sistemlərdir. Bəlkə də sivilizasiyalar arasındakı dəyərlərin alış-verişinə olan inamı səbəbi ilə sadəcə Toynbini müstəsna kimi qəbul etmək olar. Ancaq məsələn, Danilevski, Qərbin Slav-Rus sivilizasiyasına nüfuz etməsini ölümcül bir təhlükə kimi görmüşdür. Hantinqton-da isə mədəni dəyərlərin transferindən daha çox onların iyerarxiq təbiətinə diqqət çəkilmişdir. Onun buradakı fikirlərində açıq Avropamərkəzciliyə yol verilməsə də Qərb narsizminin izlərini görmək mümkündür. Sosioloq Vallerştayn, Hantinqtonun bu təşəbbüsünü partikularist bir dünyagörüş yaratma adı altında əslində davam etdirilən gizli bir universalizm kimi dəyərləndirmişdir. Vallerştayna görə, bu strateji xətt, əslində inkişaf fikri olmayan spesifik bir universalizmdir. [5, s. 311]

Panarinin Sivilizasiyaya Baxışı

Ümumi formada Panarinin sivilizasiyaya dair görüşlərini Hantinqtonun tezlərinə bir cavab və reaksiya kimi görmək olar. Əslində hər ikisi də Soyuq Müharibədən sonra dünyada tək-qütblülük yerinə çox-qütblülüynün təşəkkül tapmasına tərəfdarlıq etməkdədirlər. Ancaq Panarin, Hantinqtonun sivilizasiyanın əsas elementi kimi dini qəbul etməsinə qarşı çıxmışdır. “Hantinqton və onun ustadlarının baxışları prizmasından sivil şüur, konfessional fanatizm və etno-mərkəzcilik olaraq səfərbər edilmişdir.” [13, s. 224–225]

Sivilizasiyalara bu cür konseptual yanaşma geopolitik vektorda həm Panarinin həm də Hantinqtonun nəzəri

müddələrinin nə qədər bir-birinə antoqonist olduğunu göstərməkdədir. Məsələn, Hantinqtonun əsasən dini kriteriyalara söykənən sivilizasiyalar tipologiyasında Rusiya coğrafiyası Pravoslav və İslam (buraya müəyyən dərəcədə Buddist mədəniyyətini də daxil etməkdədir) sivilizasiyalarına ayrılmışdır. Hantinqtonun mühakimələrinə baxacaq olursaq, sivilizasiyalar sahib olduqları fərqli mədəni ünsürlərdən dolayı uzlaşmaya deyil, ziddləşməyə meyil etməkdədirlər. [2, s. 128] Yeri gəlmişkən onu da ifadə etmək lazımdır ki, Hantinqtonun nəzəriyyəsində Türklük də etnik və mədəni mənsubiyyətindən təcrid olunmuş olaraq İslam sivilizasiyasının alt bir sistemi kimi qəbul edilmişdir.

Panarin, Rusavrsiyaçılığınənənəsinə uyğun olaraq Rusiya coğrafiyasını vahid bir Avrasiya sivilizasiyası kimi qəbul etməkdədir. Bu mənada, Hantinqtonun “Müsəlmanlar və Slavyanlar arasında konflikt” şəklindəki proqnozunu Panarin, Qərbin (ilk növbədə də ABŞ-in) bu iki qrup arasında nifaq salma strategiyası adlandırmışdır. Bu istiqamətdə Panarin, Avrasiya sivilizasiyasının gələcəyinə təsir edəbiləcək və bir-birinə tamamilə zidd olan üç fərqli geopolitik model olduğunu ifadə etməkdədir. Avrasiyaya dair fərqli modellərin irəli sürülməsinin əsas səbəblərindən biri kimi “Avrasiya” terminin fərqli mənalarda işlədilməyə əlverişli olmasında görməkdədir. Ona görə, Avrasiyanın düzgün mənası onun Türk – Slavyan birliyi (sintezi) şəklində görülməsidir. Bu baxımdan Panarinin Avrasiyaya yönəlik analiz etdiyi üç

fərqli geopolitik modelə yaxından baxmaq faydalı olacaqdır.

Avrasiyada Geopolitik Modellər

Panarin özünün də tərəfdar olduğu geopolitik modeli şərtləndirən iki başlıca amili müəyyənləşdirməkdədir:

1. Avrasiyada məskun olan hər hansı bir xalqın Avrasiyadan köç edib getməsinin və ayrıca olaraq da “Avropa Evi”, “Türk Evi” kimi siyasi-mədəni layihələrdə iştirakının mümkünsüzlüyü.

2. Eyni coğrafiyada yaşayan xalqların tarix boyunca ortaq müqəddərata sahib olmaları. Habelə bu ortaq müqəddərət əsasında xalqların ortaq bir tarix perspektivindən çıxış etmələrinin vacibliyi. Panarinə görə buradakı ortaqlığı və birliyi şərtləndirən amil imperiyaya yönəlmək deyil, sivilizasiya və coğrafiya münasibətlərində formalaşan ümumi qaydaların mövcud olmasıdır. [14, s. 118–119]

Panarin, Avrasiya sivilizasiyasına yönəlik ikinci geopolitik modeli “Türk modeli” kimi adlandırmaqdadır. Bununla Rusiyadakı bütün türk xalqlarının “Böyük Turan” adı altında birləşməsinin ifadə olunduğunu söyləməkdədir. Panarinə görə bu projekt geopolitik bir strategiya kimi əsassızdır. Məsələn, Rusiya ərazisində yer alan Tatarıstan və Başqırdıstan kimi coğrafiyalar həm Türkiyədən minlərcə kilometr uzaqda yerləşməkdə, həm də bu ərazilərdə türk etnosları ilə bərabər rus və digər etnoslar da yaşamaqdadır. Burada Panarinə görə sırf bir neçə min milliyyətçinin istədiyi üçün milyonlarla insanın yaşadığı torpaqlardan köçürülməsi mümkünsüzdür. Bu səbəblə də Panarin, “Türk”

geopolitik modelinin dəstəklənməsinin həm daxili həm də xarici səviyyələrdə xəyalpərəstlik olacağını bildirməkdədir. [14, s. 122]

Avrasiyada üçüncü geopolitik model qədim İpək Yolumun izlərini daşımaqdadır. Panarinə görə bugün bu projektin üzərində çox dayanılmamaqdadır. Ona görə projektin əsas mahiyyəti Sakit və Atlantik okeanları arasında integrasiya proseslərini sürətləndirməkdədir. Yalnız bu zaman həyata keçirilən integrasiyadan Rusiya kənarda saxlanacaqdır. Əsasən Uzaq Şərq ölkələrinin dinamik inkişaf templəri ilə bağlı olan bu model, xüsusilə iqtisadi faktorlara önəm verməkdədir. [14, s. 125]

Nəticə etibarilə Panarinə görə, “Türk proyektı” və “İpək Yolu” geopolitikləri Rus mədəniyyətinin qəbulunu inkar etməkdədir. Çünki bu modellərdə Rusiya müstəmləkə imperiyası kimi təqdim olunmaqdadır. Panarinə görə bu strategiyaların əsas məqsədi Avrasiyada Türk – Slavyan birliyinə xələl gətirməkdir. Əgər bu birlik dağılarsa o zaman yaranan boşluğa digər qüvvələr yönələcəklərdir. Əgər Avrasiya sivilizasiyasında hər hansı bir parçalanma meydana gələrsə, o zaman digər sivilizasiyaların yayılmasının qarşısı heç cürə alınmayacaqdır. Çünki Rusiyanın şərq sərhədləri boyunca 1, 5 milyard insan yaşamaqdadır.

Panarinə görə, geopolitik planda Avrasiya heartlandı bölünməzdir və bir spesifik sivilizasiya olaraq Rusiyanın mədəniyyət funksiyası özünü par excellence (mükəmməl, daha üstünü olmayan) qəbul etdirməkdədir. [14, s. 243] Panarin, avrasiyaçılıq düşüncəsi

istiqlamətində Rusiyanın sipiritual və siyasi mərkəzinin Ural dağları və hətda onun da arxasına Sibirə qədər aparılmasına tərəfdardır. [14, s. 175] Panarin, Hantinqtonun mühakimələrində Rusiyaya qarşı Qərblə müsəlmanlıq və pantürkizmin birləşdiyini ifadə etməkdədir. Ona görə, xaricdən yönəldilən bu təhlükə müsəlman dünyası tərəfindən kifayət qədər anlaşılmamışdır. Başqa bir ifadə ilə Rusiyanın dəstəyi olmadan Avrasiya sivilizasiyasını “dəniz quldurlarından” qorumaq mümkün olmayacaqdır. Panarinə görə, modern dünyanın okean arxetipi müstəqilliyə meyilli çöl arxetipinə uyğun deyildir. Ona görə də belə hesab etməkdədir ki, ruslar və türklər, pravoslavlar və müsəlmanlar kontinental (qitə) mənsubiyyətlərini dərk etməlidirlər. [15, s 278]

Avrasiya Sivilizasiyası və Geopolitik Arxetiplər

Panarin, Lev Qumilyovun düşüncələrindən yola çıxaraq Avrasiya mədəniyyətinini Avrasiya “super-etnosun” kimi təqdim etməkdədir. Bununla həm türklərin, həm də Rusların qitə mənsubiyyətlərinə (aidiyyətlərinə) işarə olunmaqdadır. Onun düşüncəsində Avrasiya super-etnosu, Avropanın müstəmləkəçi imperiyalarından fərqli olaraq xalqların birlik və bərabərliyinin məhsuludur. Bu super-etnosun digər bir mühüm xüsusiyyəti, daşdığı eskatoloji (məsihçi) funksiyadır. A. Toynbinin “bir məqsədə çatmaq üçün o məqsəddən daha ali bir hədəfə yönəlmə” ideyasını iqtibas edən Panarin, Avrasiyanın eskatoloji missiyasının Rusiyanın dini ənənələri ilə də uyğunluq təşkil etdiyini ifadə etmişdir.

Bu fikrini izah edərkən bildirməkdədir ki, ruslar həyatda gündəlik səbəblərdən ötürü fəaliyyətə keçməməkdə, onların bunun üçün yüksək bir ideyaya ehtiyacları vardır. Məhz belə bir ideya kimi Avrasiya, etik cəhətdən saf bir sivilizasiyadır. [16, s. 82–94]

Panarin həm S. Hantinqtonun “sivilizasiyaların toqquşması”, həm də F. Fukuyamanın “tarixin sonu” tezlərini siyasi qlobalizmin ən tipik nümunələri kimi qəbul etməkdədir. Çünki bir tərəfdə qloballaşmanın homogenləşdirmə (fərqliliklərin silinməsi) məntiqinə uyğun olaraq Fukuyamanın tezi, inkişaf və mübarizə ideyası olaraq tarixin artıq Qərbin və qərb dəyərləri olan liberal demokratiyanın və istehlak cəmiyyətinin yekun qələbəsi şəklində başa çatmasını ifadə etməkdədir. Digər tərəfdə isə qloballaşmanın heterogenləşdirmə (fərqliliklərin yaranması) məntiqinə uyğun olaraq Hantinqtonun tezi, çoxsaylı və fərqli sivilizasiyaların bir-birləriylə münasibətdə olduğu dünya fikrini əks etdirməkdədir. Beləliklə, hər iki görüş də qloballaşmanın ikili təbiətinə, onun məntiqinə uyğundur. Bu səbəblə də Panarin, hər iki düşüncənin də Qərbin geopolitik etiraslarının ifadəsi olduğunu bildirərək bunlara qarşı çıxmaqdadır. Bu istiqamətdə müəllif belə bir suala cavab axtarmaqdadır; “Görəsən dünyada həqiqətən də yeni sivilizasiyaların yaranması ilə bağlı kozmoqonik proses başa çatmışdır? Əgər, bu sualın cavabı müsbətdirsə o zaman bütün dünyaya ölkələrinin önündə yeganə seçim qalmaqdadır: ya Qərbin yolu ilə getmək, ya da periferiyada qalaraq ehtimal ki, məhvə sürüklənməkdir.” [16, s. 86]

Panarinə görə, Qərb modellərinin yeganə mümkün nəticəsi olacaq geopolitik ölümdən xilas olmaq üçün Rusiya şimal/cənub, qloballaşma/lokallaşma kimi düzgün olmayan dilemmalar arasında qalmamalıdır. Ona görə Rusiyanın tək yolu, avrasiyaçılıq istiqamətində dünyanın gerçək iki-qütblü mənzərəsini əks etdirən Şərq/Qərb geopolitik vektorunda yerləşməsidir. Çünki, “mədəniyyət və ya sivilizasiya olmağın düzgün mənası, o mədəniyyətin Şərq/Qərb iki-qütblü sistemində yerinin harada olmasından asılıdır.” [17, s. 40] Panarin buradakı düşüncələrini klassik geopolitiklər Halford Makinderin və Karl Şmidin geopolitik nəzəriyyələri əsasında qurmaqdadır. Belə ki, Makinderin “torpaq” (qitə) və “dəniz” (ocean) geopolitik arxetiplərini Şmidin “gəmi” (dəniz) və “ev” (torpaq) metaforaları ilə birləşdirərək özünün sivilizasiyaların geopolitikası fikirlərinə uyğunlaşdırmışdır. Gəmi burada dənizcilikdə olduğu kimi həyatda da hərəkəti simvollaşdırmaqdadır. Bunun əks qütbündə ev yer almaqdadır. Ev isə torpaq-mərkəzli həyatı və sabitliyi (durğunluğu) təmsil etməkdədir. Həyat fəaliyyətinin dənizçi forması eyni zamanda piratlığı, zənginliklərin müsadirə olunmasını təmsil etdiyi halda, torpaq oturaq və pastoral həyatı təmsil etməkdədir. Panarin bu dualist görüşünü müasir (modern) dünyamızı izah etmək üçün tətbiq etməkdədir. “Günümüzdə global kapitalizm görünüşü altında ən yüksək mərhələsinə qədəm qoymuş dənizçilik-tərzi həyatla qarşı-qarşıya-yıq... Bu gün biz, dəniz sivilizasiyası-

nın global piratlığı ilə mübarizə aparmaq məcburiyyətində qalmışıq.” [18, s. 128]

Panarin, yuxarıdakı fikirlərinə paralel olaraq horizontal (üfüqi) və vertikal (şaquli) kimi digər dualist geopolitik metaforlardan da istifadə etməkdədir. Avrasiya burada Şərq, yəni üfüqi vektoru, Qərb isə iyerarxik münasibəti ifadə edən vertikal geopolitik vektoru təmsil etməkdədir. Buna görə, ABŞ-in liderliyi altında dəniz və ya Qərbin qüvvələri köhnə SSRİ coğrafiyasına (Avrasiyaya) və yaxud da “İkinci Dünyaya” müdaxiləyə başlamışdır. Onun düşüncəsinə görə Qərbin Avrasiyaya müdaxilə etməkdə məqsədi, Avrasiyanı parçalamaq və onu Üçüncü Dünyaya çevirməkdir. Qərb məqsədyönlü bir formada niyyətlərinə çatmaq üçün İkinci Dünyanı de-industriallaşdırma (sənayeləşsizdirmə) prosesinin içərisinə çəkmişdir. Qərbin təşviqi və səyləri ilə həyata keçirilən bu prosesin məqsədi inkişafın qarşısının alınmasıdır. [19, s. 331]

Panarin, Üçüncü Dünya Mühəribəsi olaraq gördüyü Soyuq Mühəribənin bitməsiylə Dördüncü Dünya Mühəribəsinin başladığını bildirməkdədir. Ona görə yeni mühəribədə vəziyyət manipulyasiya edilmişdir. Rusiya hücumu məruz qalmadığı görüntüsünə son qoymalıdır. Rusiya buna qarşı mübarizə aparaq gücdə deyildir, ancaq söhbət onun mövcudluğundan getdiyinə görə böyük Avrasiya dövlətləri ilə birləşərək global hücumu qarşı mübarizənin mərkəzi olmalıdır. Rusiya Avrasiya dövlətləri ilə müttəfiqlik etməlidir, çünki Qərb bütün Avrasiya üzərində nəzarəti əlinə

keçirməsi üçün bu dövlətləri təsirsiz hala gətirməlidir. [15, s. 227]

Yuxarıdakı fikirlərində sivilizasiyaların zidləşməsi görüntüsünün konkret ifadəsini müşahidə etmək mümkündür. Burada klassik Alman geopolitikasının izlərini görmək mümkündür. Karl Haushofer, dövlətlərin həyat məkanlarının kifayət etməməsi səbəbi ilə uc nöqtələrinin müharibə cəbhələrinə çevrildiyini yazmaqda idi. Klassik geopolitik məktəblə yanaşı Hantinqtonun da “toqquşan sivilizasiyaların ən önəmli aktorları dövlətlərdir” düşüncəsi Panarinin kontekstində də qəbul olunmaqdadır.

Nəticə

Nəticə etibarını ilə Panarin, Avrasiya sivilizasiyası üçün ən doğru geopolitik model olaraq Türk – Slavyan birliyini qəbul etməkdədir. Daha ümumi formada isə tərəfdarlıq etdiyi avrasiya-

çılıq düşüncəsinin, atlantizmin bütün dünyaya qəbul etdirməyə çalışdığı inkişafın Qərb modelinə qarşı alternativ bir sivilizasiya modeli olduğunu ifadə etməkdədir. Onun bu alternativ modelinin əsasında, Qərb fərdiyyətçiliyi və merkantilçiliyindən fərqli olaraq mənəvi və kollektivist başlanğıc faktorları dayanmaqdadır. [18, s. 240-279] Tarixə baxışında isə A. Toynbinin güclü təsiri altındadır. Toynbinin tarixə fəlsəfi-idealist baxışları istiqamətində Panarin, gec və ya tez Qərb sivilizasiyasına qarşı mübarizənin başlayacağına inanmaqdadır. Ona görə tarix heçbir zaman tək bir gücün monoloqu olmamışdır. Bu mənada demək mümkündür ki, Panarinin Avrasiya modeli, siyasi bir layihə olmaqdan daha çox mədəni-fəlsəfi bir mahiyyət kəsb etməkdədir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Johann P. Arnason, *Civilizations in Dispute: Historical Questions and Theoretical Traditions*, Leiden: Brill, 2003.
2. Samuel P. Huntington, *Mədəniyyətlər Çatışması və Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çevirenler: Cem Soydemir, Mehmet Turhan, İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2008.
3. Norbert Elias, *Uygarlık Süreci, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındakı Değişmeler*, Çeviren: Ender Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2000.
4. Immanuel Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture: Essays On The Changing World-System*, New York: Cambridge University Press, 1997.
5. Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, Çeviren: Mustafa Özel, İstanbul: İz Yay. , 1998.
6. John A. Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, London: Taylor & Francis, 2003.
7. John A. Agnew, Stuart Corbridge, *Mastering Space: Hegemony, Territory, and International Political Economy*, London: Routledge, 1995.
8. Avdeeva L. R. , “Danilevskiy Nikolay Yakovleviç”, *Russkaya Filosofiya, Lüğət*, Moskva, 1999.

9. Oswald Spengler, The Decline of the West, New York: Oxford University Press, 1991.
10. Arnold Toynbee, Uygarlık Yargılanıyor, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2011.
11. Arnold Toynbee, Çivilizaçiya Pered Sudom İstorii, Moskva: Ayris Press, 1995.
12. Samuel Huntington, "Stolknovenie Çivilizaçii", Polis, No. 1, 1994.
13. Aleksandr Panarin, V V. İlyin, A. S. Akhiezer, Reformı i Kontrrreformı v Rossii, Moskva: MGU, 1996.
14. Aleksandr Panarin, "Raskoli i Sintezi: Konkurs Çivilizaçionnix Proektov v Evrazii", "Vtoroya Evropa" ili "Tretiy Rim"? İzbrannaya soçialno-filosofskaya publiçistika, Moskva: RAN, 1996.
15. Aleksandr Panarin, Globalnoe Politicheskoe Prognozirovanie v Usloviakh Strategicheskoy Nestabilnosti, Moskva: URSS, 1999.
16. Aleksandr Panarin, "Zabludivşchiyesya Zapadniki i Probudivşchiyesya Evraziyçı", Boris Erasov, (ed.) Çivilizaçii i Kulturi, Cilt 1, Moskva: RAN.
17. Aleksandr Panarin, Rossiya i Vostok: Geopolitika i Çivilizaçionnie Otnoşeniya, Moskva: RAN, 1996.
18. Aleksandr Panarin, Rossiia v Çiklakh Mirovoy İstorii, Moskva: MGU, 1999.
19. Aleksandr Panarin, Pravoslavnaya Tsivilizatsia v Globalnom Mire, Moskva: Algoritm, 2002.

МАШДИ ДЖАЛАЛ оглы ИСМАЙЫЛОВ
 Бакинский Государственный Университет
 e-mail: ml4ismayilov@gmail.com

УДК: 32 (091)

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ЕВРОЗИЙСКОЙ МЫШЛЕНИЕ АЛЕКСАНДРА ПАНАРИНА К ЦИВИЛИЗАЦИИ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется концепция цивилизации Александра Панарина и его подход к этой концепции с геополитической точки зрения. В этом контексте исследуются исторические корни цивилизационного подхода и их влияние геополитическим мышлением Панарина. Одновременно в современном геополитическом контексте сравниваются понятие о цивилизации Панарина и С. Хантингтона. Здесь описывается геополитическая теория Панарина, который предлагает общий эсхатологический обзор мира.

Ключевые слова: *евразийство, цивилизация, геополитика*

Мəqələnin redaksiyaya daxil olma tarix: 18. 07. 2016
Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof. H. B. Məmmədov

VƏLİYULLA BEYDULLA OĞLU CƏFƏROV

Bakı Dövlət Universiteti

Diplomatiya və müasir integrasiya prosesləri kafedrasının dosenti

e-mail: valicafarov@mail.ru

UOT: 327-027. 21

«İCTİMAİ DİPLOMATİYA»DAN «NOOSİYASƏT»Ə SƏMTLƏNƏN DÜNYA ÇAĞDAŞ BAXIŞLARIN KƏSİŞMƏ NÖQTƏSİNDƏ

XÜLASƏ

XX əsrin ikinci yarısından dövlətlərarası siyasətdə və diplomatiyada yeni inkişaf meylləri müşahidə olunsa da, hələ “soyuq müharibə” davam edirdi. Artıq zaman “ictimai diplomatiyanın” real nəticələrini beynəlxalq münasibətlərin mənzərəsini dəyişə biləcək bir faktor kimi təsdiqləmişdi. Xüsusilə “mülayim güc” fenomeni ətrafında elmi mülahizələr xeyli aktuallaşmışdı. Məqalədə yeni informasiya əsrində dövlətlərin xarici siyasət strategiyasının əsasında da ictimai diplomatiyanın noosiyasətlə bağlılığı araşdırılır.

Açar sözlər: “ictimai diplomatiya”, “Soyuq müharibə”, beynəlxalq münasibətlər sistemi, . informasiya, “mülayim güc”, kommunikasiya, “virtual diplomatiya”, “informasiya gücü”, informasiya strategiyası

Müasir dünya siyasətində, beynəlxalq münasibətlər sistemində və dövlətlərarası əlaqələrdə baş verən sürətli dəyişikliklər nəzəriyyəçiləri və bu proseslərin tədqiqatçılarını ilk növbədə mövcud reallıqları əks etdirə biləcək termin və anlayışların qıtlığı, əksər hallarda isə yoxluğu problemi ilə üzləşdirir. Nəticədə hər kəsin mahiyyətini və mənasını yetərinə dərk edə bilmədiyi qloballaşma, integrasiya, tolerantlıq, multikulturalizm kimi terminlər leksikona daxil olur və oturaqlıq qazanır. Etiraf olunmalıdır ki, indiki şəraitdə baş “termin ixracatçıları” rolunda qərb, və daha

çox ABŞ tədqiqatçıları çıxış edirlər. Onlara bu kimi imkanları yaradan amillər yetərinədir.

A. B. Fletçer adına Tafta Universitetinin hüquq və diplomatiya məktəbinin dekanı Edmund Qullion tərəfindən dövriyyəyə buraxılan “ictimai diplomatiya” (public diplomacy). [2] termini də zamanında populyarlıq qazanan bir termin idi. Müəllifin yazdığı kimi, ənənəvi diplomatiyadan fərqli olaraq “ictimai diplomatiya” bir dövlətin (ABŞ nəzərdə tutulur) digər dövlətin xarici-siyasi qərarlar qəbul etməsinə təsir göstərə biləcək mexanizmlərin səmərəliliyini artırmaq

üçün mümkün vasitələrdən məqsədyönlü şəkildə istifadə olunmasına yönəlmiş fəaliyyət kimi insanların şüuruna təsir göstərməklə öz mənafeələrinə uyğun ictimai rəy formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu sırada ayrı-ayrı şirkətlərin, iş adamlarının, kütləvi informasiya vasitələrinin də yeri aydın görünür. "Soyuq müharibə" illərində belə düşünülmüş siyasi kursun gerçəkləşməsi əslində dünya siyasətində yeni mərhələyə keçid kimi dəyərləndirilə bilər.

Yeni əsrin başlanğıcı "rəqəmsal inqilab" effekti yaratmaqla dünya düzənində öz çəkisini qoruyub saxlamaq istəyində olan dövlətləri "ictimai diplomatiya" yeni nəzərlərlə baxmağa vadar etdi. Xarici və daxili siyasətdə, eləcə də diplomatiyada informasiya məfhumuna baxış bucağı kökündən dəyişdi. Bu proseslərin elmi-nəzəri dəyərini verməyin ağırlığı yenə də fikir sahiblərinin çiyinə düşdü. Bu məqamda "... informasiya və təbliğat siyasətdən irəlidə getməlidir" (Lord Biverbuk. (1879-1964) ingilis siyasətçisi, nəşir.) deyimi əsl istiqaməti müəyyənləşdirməkdə köməyə gəldi. Sonrakı illərdə informasiya "ictimai diplomatiya"-nın əsas elementi kimi pasportlaşdı. Məqsədimiz dövlətlərin digərlərinə münasibətdə davranışının ötən əsri ortalarından üzü bu yana hansı dolanbaclardan keçdiyini, zamanın çağdaş durumunda təzahürlərini elmi-nəzəri dəyərləndirməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə keçəcəyimiz yolda çoxsaylı qərb müəllifləri ilə yanaşı addımlamaq zorundayıq.

Qeyd edək ki, ABŞ siyasi məfkurəsində hələ ötən əsrin 30-cu

illərində amerikalı tədqiqatçı F. Barqxon tərəfindən dövrüyyəyə buraxılan «mədəni diplomatiya», soradan "yeni diplomatiya", "xarici siyasətdə dördüncü yanaşma" terminləri aktuallaşdı. Bu gün isə həm "ictimai diplomatiya", həm də «mədəni diplomatiya» hər bir dövlətin xarici siyasət cəbbəxanasında özünə yer alan xarici mədəni siyasət fenomeni kimi. uzunmüddətli əməkdaşlığa və tərəfdaşlığa hesablanmış konseptual əsaslara söykənən strateji fəaliyyətin forma və metodlarının toplusudur. Beynəlxalq münasibətlərin mövcudluğunun bütün dövrlərində bitkin açıqlaması olmayan bu tipli gedişlər həmişə xarici mədəni siyasətin əhəmiyyətli tərkib elementi kimi digər komponentlərlə vəhdətdə təzahür etsə də düzgün adı indi də tapılmayıb.

XX əsrin sonuna doğru amerikalı politoloq, Harvard Universitetinin professoru Cozef Nay "mülayim güc" (soft power) konsepsiyası ilə bir neçə problemin həllində iz qoya bildi. 1990-cı ildə ABŞ Dövlət katibinin keçmiş köməkçisi, sonralar isə Müdafiə Nazirinin müavini C. Nay öz növbəsində ABŞ siyasətini pərdələyən "mülayim güc" fenomeninin əsasında bu dövlətin xarici-mədəni simasını onun hərbi qüdrəti və gücü, iqtisadiyyatı hesabına formalaşdırmağın mümkünsüzlüyünü təsdiqlədi və inandırdı ki, "ictimai diplomatiya" bütövlükdə "mülayim güc" deməkdir. [2;3] Digər dövlətlərə iqtisadi yardımlar göstərməklə, demokratik institutların formalaşmasına dəstək verməklə rəğbət və etimad qazanmaq daha asan, az məsrəfli və daha effektiv

dir. Hansı bucaq altında nəzər tuşlansa da, “ictimai diplomatiya” anlamı mədəni əməkdaşlıqla eynilik təsəvvürü yaratmır. Bu daha çox bir dövlətin mədəniyyətinin digər mədəniyyətlər üzərində zəfər yürüşü taktikasıdır. Halbuki qloballaşan dünya mədəni dialoqun zərurətini inkar emir və bu zərurətin insanlıq üçün faydalı məcraya yönəldilməsini diqtə edir. Qarşılıqlı mədəni əməkdaşlıq, dövlətin xarici -mədəni simasını formalaşdırmaq siyasəti heç vaxt bəşər övladını vahid planetar mədəniyyətə qovuşdurmayacaq. Bu danılmaz həqiqətin inkar olunması düşüncədən kənardır, daha doğrusu, Naylıq deyildir.

Beləliklə, “ictimai diplomatiya”nın əsas məramı transmilli ideyaların gerçəkləşməsi yolunda kommunikasiya və fasiləsiz informasiya axını kimi qəbul olunmalıdır. Bu fenomenin təbiətini açmaq niyyətində bulunan Britaniyalı tədqiqatçı Leonard Mark göstərir ki, “ictimai diplomatiya” cütşaxəlidir. Onun bir qolu əməkdaşlığa yönəlmiş “ictimai diplomatiya” (qarşı tərəflə mübadilələr aparmaq, birgə layihələr həyata keçirmək), ikinci qolu isə rəqabət “ictimai diplomatiya”sıdır (hər hansı dövlətə münasibətdə digər dövlətləri qabaqlamaq, özünün daha humanist, daha cəlbedici olmasını təsdiqləmək və bununla da yad auditoriyanın rəğbətini qazanmaq). Dəyişən dünyada “ictimai diplomatiya” ilə bağlı keçmiş təsəvvürlərin effektiv olduğunu etiraf edən müəllif rəqabət meydanında informasiyanın önəmini xüsusi vurğulayır. Bu maraqlı yanaşma “ictimai diplomatiya”nın üçmərhləli ardıcılıqla

: məlumatlandırma - təsirgöstərmə və əlaqələrin qurulması, şəklində aparılmasının daha ağlabatan olduğuna inanır. Göstərilən ardıcılıqdakı sonuncu element əməkdaşlığa yönəlmiş “ictimai diplomatiya”dır. İnformasiya məfhumu “ictimai diplomatiya”nın əsasında dayanan faktordur. Bu zaman dövlət haqqında təsəvvür formalaşdırma biləcək hər şey, kütləvi- informasiya vasitələri və internet də daxil olmaqla mədəni-kütləvi tədbirlər, sərgilər, qardaşlaşan şəhərlər layihələri, səfərlər, tədris-mübadilə proqramları, idman yarışları, kinofestivallar informasiya anlamına daxil edilir.

Belə qərara gəlməliyə ki, “ictimai diplomatiya” əslində kommunikasiyanın formalarından biridir və sonda informasiya məkanının formalaşmasına xidmət edir. Hadisələrin və proseslərin belə inkişafı xarici siyasət strategiyasında yeni bir istiqamət- noosiyasət (noopolitik) formalaşdırır. Rus tədqiqatçıları dünya siyasətində və beynəlxalq münasibətlərdəki yeni tendensiyalara üz tutarkən noosiyasəti kütləvi-informasiya vasitələri ilə gerçəkləşən informasiya strategiyası adlandırırlar. Terminin müəllifləri (Arquilla J., Ronfeldt D. -amerika) də noosiyasəti təqribən eyni şəkildə - İnformasiya əsrində formalaşan xarici siyasət strategiyası kimi ideyaların maraqların, normaların “mülayim güc” şəklində reallaşması adlandırırlar. [6]

Yeni əsrin başlanğıcında keyfiyyətə yeni sürətli və effektiv mübadilə aparılmasında (“ictimai diplomatiya”da) internet, peyk rabitəsi, mobil operator şəbəkələri, telekommunikasiya sistemləri öncüllüyü ələ aldığından “mü-

layim güc"dən kənar baxıla bilməyən "virtual diplomatiya", "infomasiya gücü" kimi yeni anlayışlar formalaşdı. İnformasiyanın dövlət siyasətində, "ictimai diplomatiya"da yetərli rolunu diqqətdən kənarda qoymayan C. Nay uzunmüddətli mədəni əlaqələr və infomasiya strategiyası hazırlayarkən üç istiqamətdə iş görülməsini vacib sayır:

1. Gündəlik ünsiyyət -(dövlət, onun siyasəti, görəcəyi işlər, atacağı addımlar barədə bütün şəbəkələr vasitəsi ilə məlumatlar yaymaq)

2. Strateji ünsiyyət (maraqların təmin olunmasına cəhdlər)

3. Etibarlı əlaqələrə nail olmaq (seminarlar, konfranslar keçirmək, ianələr vermək, təqaüdlər təsis etmək, iş adamları, fikir sahibləri ilə təmas nöqtələrini tapmaq və infomasiya şəbəkələrinə çıxışı təmin etmək. Amerikanlar bu mərhələni "ictimai diplomatiya"nın "sonuncu addımı" adlandırırlar.) [11. 184-187]

İnformasiya şəbəkələrinə çıxış əslində kütləvi-informasiya vasitələrindən "ictimai diplomatiya"nın baş seqmeti kimi strateji infomasiya məkanında oturaqlıq qazanmağa hesablanan noosiyaşdır. [5]

"İctimai diplomatiya" fenomeninə aydınlıq gətirmək istəyəndə olan digərləri də (Cefferi Kovan və Amelio Arseno-ABŞ) dövlətin xarici siyasətinin daha çox infomasiya (kommunikasiya) ilə bağlılığını inkar etmədən monoloq, dialoq və əməkdaşlıq mərhələlərindən keçdiyini təsdiqləyirlər. Monoloq səviyyəsində dövlət birtərəli qaydada özünü təqdim edir, öz pozitiv imicini formalaşdırır. Sonrakı mərhələlərdə də çeşidli gedişlərlə

əməkdaşlıq mühiti formalaşdırılır. Sonda etimad qazanılsa "ictimai diplomatiya" mexanizmi tam gücü ilə saat əqrəbləri istiqamətində hərəkətə gəlir. [7]

Bütövlükdə isə belə bir qənaət formalaşır ki, iqtisadi baxımdan imkanlı dövlətlərin infomasiya məkanında liderliyə can atması zamanın tələbindən qaynaqlanır. Hətta bir çox məqamlarda böyük dövlətlərin ideoloqları kiçik dövlətlərin infomasiya məkanında uzunmüddətli yer tuta bilməyəcəyini iddia edirlər və onların dominant dövlətlərin təklif etdiyi xidmətlərdən yararlanmasını təklif edirlər. Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsində bu tipli yanaşma "David effekti" adlanır. İnformasiya məkanında fərqli strategiyaların rəqabəti əslində noosiyaşdır termini ilə pərdələnir. Artıq geosiyasətin də öz yerini semantikasi qaranlıq, istiqaməti isə aydın olan noosiyaşdırə (kütləvi infomasiya vasitələri ilə gerçəkləşən infomasiya strategiyasına - "ictimai diplomatiya"ya) güzəştə gedəcəyi şübhə yaratmır.

Bu qənaəti yaşadığımız və şahidi olduğumuz qlobal transformasiyalar və ardınca göyk dövlətlərin formalaşdırmağa tələsdiyi və zamanın çağırışlarına cavab ola biləcək "qlobal siyasətdir" [8]. Bu zaman və məkan ölçülərinə sığmayan, dövlətlərin real sərhədlərindən uzaqlarda yuvalanan xarici siyasət strategiyasıdır. Bunu siyasi məkan adlandırsaq da, əslində infomasiya məkanı kimi başa düşməliyik. Bir vaxtlar siyasi məkanın dəyərləndirilməsində işləklilik qazanan geosiyasi konsepsiyalar artıq ömrünü başa vurduğundan qlobal məkana «noosiyaşdır» gözü ilə baxmağın vaxtıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Давыдов Ю. Понятие «жесткой» и «мягкой» силы в теории международных отношений Международные процессы. Т. 2. 2004. № 1 (4). С. 74–76.
2. Долинский А. Дискурс о публичной дипломатии. <http://www.intertrends.ru/>
3. Зонова Т. Публичная дипломатия и ее акторы <http://www.mgimo.ru/>
4. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. - М. , 2000.
5. Никонов С. Ноополитика, как информационная стратегия. - М. , 2012. .
6. Никонов С Ноополитика как инструмент продвижения экономических интересов государств www.chaskor.ru/.
7. Обринская Е. Ноополитика как внешнеполитическая стратегия: проблема дефиниции. Политические науки. №5. 2004 . <http://national-science.ru/>
8. Плугатаренко Н. Полипарадигмальный подход в исследовании политического пространства: «Политика и общество». -2011. -№4(82). -С. 120-125.
9. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций. - М. , 2003.
10. Хелд, Д. и др. Глобальные трансформации: Политика, экономика, культура. - М. , 2004.
11. Ширин С. Фактор внешней среды в современной глобальной системе международных отношений // Международные процессы. Т. 3. 2005. № 3 (9). С. 180–184.

ВЕЛИЮЛЛА БЕЙДУЛЛА оғлы ДЖАФАРОВ

Бакинский Государственный Университет

Доцент кафедры Дипломатии и современных интеграционных процес-
сов

e-mail: valicafarov@mail.ru

УДК: 327-027. 21

**ТЕНДЕНЦИЯ ПЕРЕХОДА ОТ «ПУБЛИЧНОЙ ДИПЛОМА-
ТИИ» К «НООПОЛИТИКЕ» В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ В РАКУРСЕ
ПЕРЕСЕКАЮЩИХСЯ ВЗГЛЯДОВ**

РЕЗЮМЕ

Начиная со середины XX столетия в международных отношениях стали применяться информационные средства, при помощи которых правительства стараются менять установки и мнения других народов и правительств таким образом, чтобы оказать влияние на их внешнеполитические решения. Такую политику называют «публичной дипломатией» или же «мягкой силой». В статье рассматривается тенденция превращения информации в настоящее время в «мягкую силу», позволяющая выработать новую внешнеполитическую стратегию, что называется «ноополитикой»

Ключевые слова: «публичная дипломатия», холодная война, международные отношения, информация, «мягкая сила», «виртуальная дипломатия», «информационная сила», стратегия

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 03. 08. 2016
Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə
edilmişdir.

Rəyçi: dos. K. C. Məmmədov

ENGLISH VERSION

**Journal of
Economics and Political Sciences**

No. 3 (4) 2016

SALMAN TAGHIYEV*Baku State University.**Lecturer at the department of Economy and Management,**e-mail: stagiyeval12@gmail.com*

UDC: 338.46:339.1

THE ROLE OF CONSUMER BEHAVIOR IN THE IMPLEMENTATION OF MARKETING STRATEGIES

In today's highly competitive world markets it becomes more urgent question of analysis of consumer behavior. The fame of the goods, products and services provided by the firm does not always guarantee success. In order to ensure the loyalty of target customers to the organizational offers in modern conditions an important role plays marketing tools. With an eye to fully use of them, it is necessary to analyze the motivation of consumer behavior and on that basis it is necessary to develop and operate an appropriate marketing strategy. It is important to predict the behavior of consumers, in order to emerge victorious in the face of fierce competition. This article deals with the concept of consumer behavior and its influence on marketing strategies of firms.

Keywords: *Consumer behavior, marketing, consumer motives, human characteristics*

Management of activities of the organization on the basis of motivational analysis in the present conditions becomes an important issue, as a need to address such issues arise: Analysis of consumer motivations; Active influence on customers; Customer loyalty; Definition of market trends and demand forecasts, price and other parameters, etc.

Creation of an extensive marketing system allows you to solve these and many other questions exclusively by the enterprise. In the face of increasing competition and the crisis accentuation of the enterprise on customer needs and increase in the degree of customer loyalty to the company, and its brand, create the

need to review the marketing operations of the enterprise [3].

In order to understand consumer behavior, the factors of it should be examined first, that influence this and these factors must be considered by marketers, although not all of them depend on them, as they relate exclusively to the personal characteristics of each customer. What and how to buys the people - determined by its cultural, social, personal and psychological characteristics. Most of these marketing cannot control, nevertheless it should take them into account. This group includes the cultural, social, personal and psychological factors [4]. Consider some of them.

Cultural

Culture is the main force predetermining desires and behavior of a man. It includes the core values and desires, behavioral characteristics, which he learns by living in society. However, society, as well as the whole world is not static, but constantly evolving, so for example, what the child learned in childhood, may lose its actuality by the time of his growing up, and he himself will have to change his views on certain things. Culture determines what we eat, where and how we go. Culture is dynamic: it changes, adapting to environmental changes.

Marketers are constantly trying to determine the trend of changes in the culture, to develop new products and services that are able to assess the emerging market. For example, an increased desire for a healthy lifestyle, characteristic for contemporary American culture, has led to the emergence of many hotels sports clubs and gyms, and those hotels that can not afford such a luxury, began to enter into contracts with local sports clubs, so they allowed their guests to train on their sites. [4] Cultural factors play an even more important role in the activities of international companies, as the culture of different countries can vary dramatically from one another. Consider this on a few examples.

- Shaking his head, people in most countries say “No”, and in Bulgaria and Sri Lanka - “Yes.”

- In Norway, and Malaysia is considered impolite to leave something half-eaten on his plate, and in Egypt, on the contrary, indecent eat all clean.

Therefore, before marketers stands the question of standardization or adaptation of their products. On the one hand standardization facilitates their work, and on the other, the adaptation of products increases the chances of success in any particular market.

Another factor which plays an important role for marketers, with the definition of consumer behavior is a social factor [1].

The behavior of the individual and his social attitudes greatly influenced by his inner circle, which represents the different social groups. Those groups to which he belongs are called membership groups. They include primary social group (family, friends, neighbors, work colleagues) and secondary social groups (men, between which are supported by more formal and less regular communications) [4]. For example life of members of the Muslim northern communities characterized by their religious views that must necessarily be taken into account when carrying out market analysis. For instance, their attention cannot attract advertising of wine or drinking establishments, since they cannot drink alcohol by religious. Also a big role on human behavior has a so-called Etalon Group. These are the people on whom the common man aspires to be like. For example a student who wants to become a member of the Board of Directors of Mercedes, can identify himself with this group of people, however he is not a member. Influence of reference groups is distributed differently on consumer preferences in choosing different products. When buying goods

for strictly personal use the influence of this group is not so much. But for example, some night clubs, which are associated in humans with the reference groups, attract people who would like to belong to this group or to be in contact with someone who are a member of these clubs.

Another group, which can greatly affect a person's decision, it's his family. The family is still the most important organization in our consumer society. For example, the effect of children in a family significant when it comes to choosing fast-food restaurant and that is why fast-food chain McDonald's in its advertising assigns the main role to the children. (Happy meal with a gift inside).

Another factor that plays an equally important role are the personal factors such as age, stage of life, occupation, financial situation, lifestyle, self-esteem and life credo.

Age and family life cycle.

The interest of the people to a particular type of goods and services changed in the course of their life. For example, in the early years of a child's life, as well as in old age, human power is limited, it may be due to diet in old age, and not the ability to have a child, but with the growth of the power range expands gradually including most of the products consumed in the usual man. Similarly, people associated with age preference for different kinds of recreation and entertainment.

Buyer's behavior also influenced by family life cycle (young bachelor / young unmarried woman, a young married couple with or without children, the old bachelor

/ spinster, an elderly couple without children or having adult children, divorced and without children / divorced and with children and so on. d.) and the financial position associated with a particular stage of the life cycle. [4] Many restaurants use this successfully, making its customer base of predominantly young single people and young couples without children. Most often, these restaurants settle in new residential areas, especially in affluent suburbs, where residents' incomes are high.

Occupation

Occupation of human impacts the nature of its purchases.[6] For example, workers, builders often dine in mobile canteens that serve them directly in the workplace. Business people have lunch in reputable restaurants, and their secretaries in quick-service restaurants.

Financial situation

Income of people is very strongly influence the nature and amount of purchases made by them. In times of crisis, consumers reduce to a minimum all of their costs, especially the cost of food in restaurants and entertainment, even during the holidays. While doing marketing, it is necessary to observe the trends in the distribution of income, the availability of savings and interest rates on deposits. Therefore, restaurants can enter budget dishes on the menu, in order to keep their clients. Also, in times of economic lift, buyers are willing to spend more of their money, costs are increased, which can induce restaurants again revise its prices, but in the opposite direction. All this should be taken into account in advance by the marketing managers and for this purpose they have to

constantly monitor the economic news, and read reports of local banks and others.

Personality

The identity of each person plays a role in human behavior, as a buyer. Personality factors are the factors that distinguish one person from another and determine the individual human response to world. For example, one study aimed at determining a person's identity on the acquired goods (in this case beer), revealed that the typical consumers of this beverage are characterized by high sociability and aggressive behavior. This and any other information of this kind can be used to create the logo and determination of the destination campaign.

Finally proceed to factors that play the most important role in our research - psychological -, namely the factor of motivation. Any human need is achieved through motivation, a person must be hungry, to search for a restaurant or order food, machinery tank must be forsaken, in order the driver to drove into the gas station to fill it. Psychologists have developed several theories to explain the motives of human activity. Two of them, which are the most popular - the theory of Sigmund Freud and Abraham Maslow, - give two different approaches to consumer behavior, and both can be used for marketing analysis. Maslow's theory is based on human needs and the well-known Maslow's pyramid. (Figure 1) According to his theory, human needs constitute a hierarchy from the most significant to the least significant. Most important, is need of lower level-physiological further in descending order goes the need for self-preservation, social

needs, the need for recognition and respect, and the need for self-affirmation and self-expression. Without realization the need of lower lever, one can not realize the need for standing above [5]. But as each of these requirements is met, turn comes to the next.

Freud also thought that a person is not able to realize the true power of the psychological factors that shape his behavior. And in his opinion, person could not manage these motives; completely banish them, or take full control. Analyze of motivation reveal interesting and sometimes funny things about the ulterior motives that guided them when choosing a product. For example, one classic study of this kind has shown that many customers do not like prunes, because it is wrinkled and reminds them of sickness and old age.

The study of consumer behavior offers answers to questions about what they buy, why buy, when buy, where to buy, how often to buy, how to buy. Therefore, companies and professionals spend a lot of effort to study relationships between incentive marketing factors and the response of consumers.

For this purpose, disclose the concept of motivational analysis. Motivational analysis the area of marketing research related to the identification of the causes of changes in consumer behavior in the market and the assessment of their impact on the change in demand. [2]

As it was discussed above, it is clear that consumer behavior - is a dynamic process, constantly changing under the influence of the huge number of factors, as well as factors of the marketing mix, or

4-P. Different organizations seek the best way to sell their products (services) that will coincide with the preferences and tastes of consumers in many ways. Thus, we can come to the conclusion that the firms that operate in the Azeri market at this crisis moment should implement their own marketing strategies, and do not take

strategies, which are although successful, but used by foreign companies. And we must remember that not all marketing moves can operate in our country, as the business environment, as well as the behavior of the consumers themselves may differ significantly.

Figure 1

REFERENCES:

1. Иванова О.О. Мотивационные исследования в маркетинговой деятельности российских предприятий: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – М., 2003. – 25 с.
2. Краткий словарь экономиста [Электронный ресурс]. URL: [http:// dic.academic.ru/dic.nsf/_rus/](http://dic.academic.ru/dic.nsf/_rus/)
3. Ламбен Жан-Жак. Менеджмент ориентированный на рынок / Пер. с англ. под ред. В.Б. Колчанова. – СПб.: Питер, 2007. – (Серия «Классика MBA»). – С.146
4. Филипп Котлер, Джон Боуэн, Джеймс Мейкенз. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм- С.96
5. Энджел Дж., Блэкуэлл Р., Миниард П. Поведение потребителей. – СПб.: Питер, 2000. – С. 39.
6. Залтман Дж. Как мыслят потребители. То, о чем не скажет потребитель, то, чего не знает ваш конкурент. — СПб.: Праймеврознак., 2006.

AFANDIYEV MADJID,

Baku State University

Associate professor of the department of the Political Science and Sociology

e-mail: meciddefendiyev@mail.ru

UOT: 32:1

SPECIFIC DISTINCTIVE FEATURES BETWEEN ETHICS AND POLICY

SUMMARY

The concepts of moral and policy are explained, their mutual connection is enlightened, much attention is directed towards difference between ethics and politics and also general features of these spiritual phenomena are investigated in the article. The essence of ethical and political values in formation of personality's political and ethical life and wholly the role of these values in the development of society are analyzed in the article as well.

Keywords: *policy, moral, benefit, value, political activity, ethically ideal*

The article describes the concepts of ethics and politics, and their interaction with each other. Special attention is directed towards the specific features that distinguish morality and politics, as well as the general characteristics of these spiritual phenomena are investigated. The essence of moral and political values, role of these values in the formation of political and moral identity, as well as the role in the development of society as a whole is analyzed

Universal character of moral, moral and psychological mechanisms impact of ethical values, as well as the humanist regulations of human behaviour stipulates the relationship between ethics and politics. Ethics and politics are organizing, regulating and

controlling spheres of society, but the existence and performance of these spiritual phenomena in the public sector differs from one another.

Morality as opposed to other institutions, such as government and policy is not materialized in management offices, government institutions, and is lack of means of communication. It is only objectified in the language and speech, as well as other social events and properties. However, morality covers all essence and all forms of politics. It is important to emphasize that this feature is inherent in ethics differs it from political ethics. Despite the notion that morality reflects political activity in this or other forms it stands outside of this activity. Ethics, on the

contrary, is involved in politics; it is characterized as one of the key events that trigger its directing. In this sense, ethics and politics are inseparable. As social phenomena, the ethics and politics have general and specific features. The two spiritual sphere of social life is formed from the same source. Individualism, collectivism, special qualities inherent to humans, as well as cross-communication with others preconditions the moral and political unity [1, 236].

Ethics and politics are consistent with each other in the main public functions. Natural-historical "relationship" of ethics and politics is not accidental. Politics and morality are social justice-oriented events. Politics arises when the moral cannot regulate enough the behavior of people, and their relationship. Politics is the completion of morality in a specific form [2,41].

Although morality and politics have the same characteristics, they differ from each other in principle. The main feature distinguishing morality and politics is the conflicting nature of politics. Morality characterizes everyday individual relations among people. The conflict feature of ethics is noticeable in specific situations of conflict noticeable. Economical and other important interests acts as the main source of politics. The source of morality is universal and collective values.

While ethical imperatives are abstract-normative, while ethical requirements are concrete. Politics is directed towards meeting the goals set by various means [3,15-17]. Obtained results are of major importance for politics, but morality characterized by behavior, the means and

objectives. Morality always wears personal nature and its subjects are individuals. Politics, in contrast, maintains collective character. The specific feature of politics is power, preference to coercion. M. Weber writes: "Politics is characterized by the specific instrument's use of violence by support of authority" [4,694]. Principally morality condemns violence and is based on the "verdict" of the conscience. Conscience is not only a moral category, as well as social quality. [4,694].

The essence of conscience finds its expression in that it adjusts human behavior to the demands of public debt, moral ideal, regulates its activities and movements based on the internal self-assessment. Conscience is a deeply intimate feeling, which expresses ethical responsibility of personality before others and the whole society. More accurate assessment of the concept of conscience was said by one of the ancient wise men: "I do not know more terrifying law-court than the quiet sound of my personal conscience." Conscience embodies certain aspects of the ideals of the spiritual life of society.

In political literature based on the history of the political and ethical trainings three main features of the relationship between ethics and politics are investigated: 1) the subordination of ethics to politics; 2) existence of a complete separation between politics and ethics; 3) Attempt to preserve intensive mutual relations between politics and ethics [5,185]. Fairness of discretion and actions is traditionally acknowledged as one of the the most important criterion of the morality.

Morality and politics are autonomous in relation to each other. Moral exigency

on humans does not envisage getting of any special and close results in certain situation. Ethical exigency, first of all, expresses observance of all the norms and principles of behavior. Practical results of the behavior may differ depending on the random circumstances. Implementation of all kind of moral norms on general-social scale meets this or another public demand. In this regard, forms of expression of the moral norms are not external principles of expediency (which focuses on the achievement of certain results), but the imperative requirement that a person must comply with while carrying out his various objectives. Moral norms do not reflect the demands of human being and society within the framework of certain special condition and situation.

The politics is the life and work of the community and it regulates the life of society and control it. Morality has the same functions, but it also controls politics. Unlike ethics, morality stands outside and above politics. In this sense, their combination is so complex and unstable.

Although politics does not control morality, it can influence specific morality of concrete political activities. Unlike ideal moral consciousness it reflects the character of concrete situation, and creates this or other public, political, as well as ethic and moral conditions.

Moral debt norms and ideas about debt in politics are not unequivocal and consistent. While in the sphere of ethics, debt is considered as the high principle and criterion of morality, in the sphere of politics, it is considered as the method of achieving desirable results.

Mutual relationship of morality and politics has always been a matter of great importance. Attempts to isolate of politics from other organizational and regulatory systems of the society have always been ineffective in the history of political thought. Politics must be interconnected with morality as it is with ideology, law, economics, culture and science. As two-headed spheres of society, mutual relations of politics and morality are objective requirement of public development. As the weakness of politics and the government is morality, they both attempt to move away from the ethics and ethical values.

Mutual relationship of politics and morality in social life is assessed in terms of four positions in the scientific literature: The first of these positions is called exhortation. According to the exhortation position politics should not only possess supreme moral aims, but also prevent the violation of honesty, noble attitude towards people, purity and other moral principles.

According to second position on the relationships between politics and morality, they both have autonomous character and do not interfere in each other's authority. As the morality is related to the civil society, it is a private responsibility, while politics is a field of conflict of interests of the groups, it is a sphere which is free of morality. According to Machiavelli morality is a regulator of special life of politicians.

The third position on the relationships between politics and morality reflects the issue of their relativity. This

position emphasizes such view that, misinterpretation of politization of moral norms expresses non-morality of politics. In real life, emancipation of politics from morality is a widespread phenomenon. This feature serves to substantiate the fact that, politics and morality are uncompromising poles, in other words, morality is goodness, politics is evil. According to anarchism politics is the most negative event. Because its nature is based on evil. M.A.Bakunin, who is considered the father of Russian Anarchy, wrote that the politics and its main element is violence, government by violence. [6, 27].

The fourth position on the relationships between politics and morality is an approach to their relativity in terms of compromise. Such a position is more widespread among modern politicians and taking into account the specificity of the politics, it embodies the inevitability of impact of the ethics on morality.

Weber is one of those who substantiated compromise approach to the relativity of the politics and the morality. He believes that it is not advisable to attempt to completely separate politics and the morality from each other, but there is a need to consider carefully the nature of the politics. Weber, first of all, accepts the legal use of violence for political means on condition that, opportunities of the morality to influence the politics are restricted. Negative attitude to politics in the relativity of the politics and the morality draws the attention of liberal philosophers as well. In the liberal thinkers attract attention. Famous philosopher N.Berdyayev writes: "I hate politics, because it is the most despicable

form of the objectivity of human existence, it is nothing but a fiction which rules people [7,101]. Of course, moral side of the politics should not be beyond law and public control. Otherwise, the politics may be demoralized. Institutionalization of moral demands envisages their consolidation within first of all, law and then political organization norms and reflects a provision of certain guarantee to preserve moral principles. Such an institutional consolidation of the morality is one the most important conditions for humanization of the politics.

As German politician B. Sutor said that, humanization of the politics and consolidation of the morality, one can not call the system which is willing its citizens to adopt higher or maybe the highest moral demands a good one. One can only call a good system the one which first of all meets a human character and at the same time opens maximum opportunities for the rights and wills of the people, implements self-development for the sake of good deeds of the people. [8.68].

The main direction of the institutionalized moral demands is human rights in the modern world. In accordance with the documents adopted by the international community human rights act as the universal criterion to assess the humanism of the politics.

In general, the impact of morality in politics must be and can be carried out in several directions. These directions embody selection of the real methods and instruments corresponding moral aims which are set, taking into consideration the activity process of moral principles,

ensuring the effectiveness of the politics. Of course, implementation of all of these requirements in real politics is a difficult issue. In practice, the humanism of the moral demands depends more on the methods and the instruments which are used to achieve goals, than on the triumph of the goals. Meanwhile, the morality of the politics is an expression of its holiness.

The structure of the political activities which is the main content of the political life, first of all, however, is characterized by the fact that its carriers to differ in political morality. For example, in a group morality and in a group moral relations are more complex than individual morality. Therefore, it is possible that the morally impeccable individual participates in the unethical policy of the group. In other words, such an individual may be involved in the activities of political institution, party organization, government body, army and etc. In this case the collision of double morality - group and individual morality is observed. Morally defective individual has an ability to control morally imperfect group or can outshine moral glory of the latter. An individual is not always in competition with ethical politics. Groups and inter-group relations are politics, which means they are morals as well. Therefore, there is a political and moral paradox: Massive protection of flawed leader and regime, participation of masses in the activities of criminal organizations are related to this.

The morality that envisages various political functions is also available. The moral responsibility of the government and the politics is an evidence of this. So

the moral authority can be compelled to pursue unethical policy and vice-versa, morally flawed government can carry out an ethical politics because of the historical necessity. However, such a politics normally does not triumph.

Any political system's viability is determined largely by the compatibility of state institutions and the whole system with the moral ideals and values that exist in the society as a whole. Indeed, the political system and the ethics, moral system condition each other mutually and they have a significant impact on the content and the character of the processes that influence them.

There is a special science – ethics which is about moral sphere, ethics and morality that explain moral relations among people, their behaviour, motives of their activities.

In each historical stage there is a certain set of moral values in the society. Actions and behavior of people are assessed in terms of this position on system of values. There are philosophical theories that envisage the sum of moral factors which are regulated by concrete moral norms, traditions and other values and that forms behavior rules of people and social groups. These theories always touch upon this issue: What is the meaning of good and evil, good and bad, how must an improper thing be understood. In this respect it is important to differentiate moral norms from the religious, legal and political norms. It should be emphasized that the moral norms penetrate in this or other form into different aspects of public

life. As a science the ethics reflects the teaching about dignity, conscience, debt awareness, code of conduct and other moral values. The actions of people should meet the very qualifications. In this sense, ethics is a science about the codes of conduct and norms of people and is based on the categories such as “supreme happiness”, “goodness”, “truth”. At all times activities of people in every sphere of life have been assessed within the framework of moral category. Naturally, it is also possible to exist moral approach to politics. The research object of the political ethics which is a special sphere of scientific knowledge is moral values and norms which pertain to the realm of politics and its institutions, relations of society members in this sphere and the sum of their behaviour.

Political ethics touches upon such issues as fair social structure, mutual rights and obligations of managers and citizens, fundamental rights of humans and citizens, healthy ratio of freedoms, equality and justice, as well as other problems. Is it right to use moral norms and ethical categories in the sphere of politics while speaking about political ethics? This issue has long been existed in the history of political thought and there is not any concrete answer to this question. In the very beginning political events and processes have been studied in connection with the complex of all public events. Those who considered that the main aim of the politics is ensuring of “supreme happiness” to citizen by a polis (state) did not miss its moral, educational importance either. Aristotle noted in a special way that, “happiness of a state rests upon its

fairness”, in other words, it services to the overall interests [9,508].

Antic tradition which began with **Plato and Aristotle** consider morality and politics as a unity and assess this unity as the event which is oriented for the achievement of justice as a whole.

I. Kant's doctrine **common moral rules – final imperatives** played a special role in conduction of effective research on the problem of mutual relations between moral and politics. According to the common moral law a human being must comply with the global rules, regardless of his origin, social status, even conditions. From here we came to an important conclusion about position of every human being not on method but on aim. The criterion of the common moral law later spread in political and legal spheres.

Based on the “golden rules of the morality” another German philosopher **A. Schopenhauer** significantly expanded the circle of moral rules by saying that: “Do not do things which you do not want others do to you”. He proposed a new moral norm: “Do not harm anyone, help everybody as much as you can”. This simple phrase expresses the acceptance of the identity; equality of human's special rights with rights of other citizens. Thus, politicians, scholars and ideologues gradually start to believe in unbreakable relationship between morality and politics.

Politics and morality should not be allowed to carry one another too much damage. In other words, political professionalism must not contrast morality and vice versa, moral rules must not disrupt the law. Behavior of people is closely

linked with their political activity. Behavior envisages the mechanisms, the structure of political activity. [10, 167]. We must not forget that if every political action turns into a tense square between government and morality, it will touch upon the fortunes of much people. It envisages the correct introduction of the ratio of morality and politics in the alternative form of “either politics or morality”. There is a second aspect of the problem of the relationship between morality and politics. Thus, guidelines implementation of which is necessary and that were precisely drafted for the efficient functioning of the state apparatus which require strict professionalism and management mechanism. It leads to the formation of the bureaucracy which is special category of officials in the system of political executive authority of administrative ruling apparatus. Activities of the burecracy turn high professionalism and specialization of functions it implements into vital requirement. Without sense of responsibility and personal discipline which is strengthened by moral norms,

action of any apparatus is impossible. The politicians or statesmen are responsible for their every practical action. This feature, along with high ability, demands highly developed moral consciousness, permanent moral motivation of behavior, moral belief in the fair, humanist character of his actions.

So, the development of the moral aspect of the politics helps politician for selecting right moral direction, moving away from serious mistakes. Finally, the ethical policy or more precisely, in the ratio of morality and politics emerge the third aspect. Historical development process must not happen through convincing but by peaceful and legal means. When even the highest moral beginning has political meaning, if connected with victims this politicization cannot be acknowledged as the embodiment of morality. All kinds, as well as the high and noble purposes must be implemented on the basis of people's suffering and unhappiness. Essentially it applies to political goals too.

REFERENCES:

1. Əfəndiyev M. Siyasi elm. Bakı, 2010.
2. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политология. М., 2003.
3. Гаджиев К.С. Философия власти. М., 1993.
4. Вебер М. Избранные произведения (пер. с нем.). М., 1990.
5. Политология: энциклопедический словарь. М., 1993.
6. Вакунин М.А. Государственность и анархия. Полн. Соб. соч. т.2. М., 1907.
7. Бердяев Н.А. Самопознание. М., 1996.
8. Сутор Б. Политическая этика. Полис. 1996. №1.
9. Аристотель. Политика. М., 1985.
10. Политология вчера и сегодня. М., 1990.

AGALAR ABBASBAYLI*Baku State University**The Chair of the Department of the International Relations**e-mail: agalar.abbasbeyli@mail.ru*

UDC: 327.,930.22

**THE CHALLENGES OF PROGNOSIS OF MODERN
INTERNATIONAL RELATIONS****SUMMARY**

Development of modern international relations is investigated from theoretical and practical sides by A. N. Abbasbayli in the article of "The challenges of prognosis of modern international relations".

Author analyzes situation and perspectives of international relations from theoretical and conceptual positions.

Keywords: *prognosis, analogy, method, expert, analysis, imitation, graphics, statistics, diplomacy, geostrategy.*

The theoretical arsenal of modern prognosis has provided by several methodological instruments for appraisal of public opinion: 1) expert survey - identified by experts through public surveys on the international events; 2) method of DELF - a multi-stage negotiations based on differentiating on decision-making and commonization of different procedures 3) initiative prognostic judgements by well-known analysts belonging particular political approach; 4) the historical analogy – formal projection of imaginary perspective through several amendments; 5) contextual transfer to map - means consistent selection of all possible events of future, analysis and synthesis means (for instance, transition to peace from the confrontation or armed conflict as a

consequence of threats to security); 6) analysis of network and graphical data – allows to determine tensions and crisis of political development; 7) imitation – allows to optimize investigations of prognostic decisions through logical and statistical apparatus; 8) the game theory – defining of possible actions scenarios of the actors of world of politics through hypothetical methods. [1.89]

Expert analysis splits into several stages as high complex modeling: a) information and training; b) the analytical; c) lowered common denominator of many intermediate phase of synthesis declining intermediate information to the common result.

Any international event (for instance, a regional conflict) is based on multilateral information base from

different sources in this case. Firstly factographic, secondly logical- intuitive information about object of prognosis, situation and qualities are significant too.

One of the main features of the situational analysis is comprehensive investigation of above-mentioned research methods. Analytic letter (2-4 standard pages) is written to the political leader of country about this problem in the end of processes.

It should be noted that, the expert-analytical prognosis is one of the most important instrument in the method of Delphi. Individual assessment and commentaries are presented by experts on the standards of the method. Experts present not only similar positions, but also differences on the standards to the coordination center (for example, on issues of strategic and conventional arms). Additional expert commentary is required by coordination group due to eliminate significant differences and get a consensus among different assessments.

The most important advantage of this method is comprehensive and significant individual approaches and collective analytic commentaries. Experience proves that, presence of high specialists and experts including former diplomats, military servicemen do not except contradiction and adjustments conflict in discussion. Natural scientific law based on expert-analytic considerations proves its existence and transition to the new period.

Another significant feature of situation-analysis ("mental pressure

in group") is to collect and work on comprehensive necessary information belong to different aspects of mutual affecting of subjective human element in internal and external areas. This deficit of situation-analysis allows to provide unification of domestic political international development elements and compensation too. [2, 181]

Another advantage of group prognosis from individual one is connected with determinative third party through individual and collective social psychological features. In contrary to independent expert, analytic group working on the investigation of situation is ready to take responsibility because of prognostic commentaries contradicting with ruling elite. Such decisions can affect negatively on the professional image of individuals and can contradict them with different research groups. Scientific analysis experiment does not except inclusion of minority to final documents too.

J. Martino who concentrated on method of Delphi of situation analysis, states that, three major characteristics of providing prognostic expert work based on academic intuition of high analysts ; 1) anonymity and privacy 2) previous stages based on the relevant results 3) collective survey result. [3, 117]

Anonymity and privacy of situation-analysis is provided nameless survey paper as in confidential elections (that is hard to provide not-familiar participants). Anonymity and privacy of method let freedom to the expert about his personality and affecting of his

image. Different graphic medians and major variation are taking off according to the results of survey. Therefore, three more positions may be determined on the withdrawal of peaceful contingents from regional dispute zone 1) keeping status-quo (median); 2) withdrawal of troops (first variation) 3) increasing of number of troops (second variation).

Survey results based on previous survey's result are connected providing alternative commentaries through stating of facts and evidences of each position of all participants of situation-analysis. This principle provides opportunity for consistency in the research process, eliminates variation to survey, identifies extrapolarity and mutual-contact as well.

Majority of expert opinions are reflected in statistics of prognosis. Other representatives of analytic group accept this opinion (their opinions are stated as «special opinion») [4, 105]. Method of Delf is consist of quartiles allowing to find out spreading of expert opinion and statistical middle medians.

The most important issue is creation of final expert team (jury) in holding of prognostic research. Main focus is directed towards not only organizational level, but also towards other representatives from various scientific and educational centers.

Not only humanitarian sciences (international law, politology, economy, culturology) but also natural sciences (biology, geography, cybernetics, medicine) have been involved to analistic prognosis process. Diplomats,

statesmen, employees of international structure have been involved as well. All these allows variation and taking analysis process not only inter-areas, but also inter-companies. (That is right excessive number of experts threats privacy).

Human society, state, social institutes, political parties can not exist out of time and legal venue. The phase of mutual influence of political entity and space factor determines states, coalition and union of states' national and all-nation potential. As other international relations directions, geostrategy is changing and getting complicated.

Geostrategic space is consist of complexity of natural sciences. Geostrategy is theoretical and metodological syntesis of diplomacy, geography, politics, social history, ethnopsychology, economy, communication, military strategy.

Multilayer character of geostrategy creates obstacles for its complex, universal nature. Colonization process by European states finally came to end and periferial division concluded equally to this event in XX century. There were need for diversity of new explanation, complex mutual influence of «space» environment. Because of numerous improvements geostrategy finally appeared in the international political science area. Geostrategy splits into different directions, approaches and supporters over the concept of foreign expansion.

At least, one century is necessary for formation of fundamental science. Nevertheless, geostrategy gained

quality in the international relations and world diplomacy sphere. Geostrategic determinism is the foundation of geostrategy based on lithosphere and hydrosphere.

The major focus is directed towards states continental or sea position, land, natural resources, climate, fauna and flora, natural communication, water sources, character of borders between states, strategic positions, ethnodemographic elements, social and political organization types of society and etc. Friedrich Ratzel was one who founded the concept of political geography.

Improvement of scientific knowledge within XX century created opportunity for geostrategy to define new aspects of it. Optional geostrategic characteristics became more comprehensive and universal rather than exploration of space. Geostrategic criterions of perception of future has been radically modified. Scientific-technological revolution and globalization increased significance of geostrategic area. According to several theorists, although, geostrategy is investigated in the international relations science, it is neither humanitarian, nor natural science. Geostrategy multiplies economy, geoculturology, geoethnology and other categories. State determines different models — global, continental, regional, subregional, balance of power and unipolarity, bipolarity and multipolarity.

Therefore, geostrategy provides theoretical perception of future through perception of past and present.

Development of human community and its attributes assist mutual influence of space and political resources. Exploration of new lands was major purposes of the periods of great geographical discoveries and initial accumulation of capital. Foreign lands were important as source of mineral-raw material sources and trade of products of metropolies in the industrial revolution. Scientific-technological revolution increased geostrategic significance of information and scientific-technological element. Japan, Malaysia, Brunei, Singapore, Korea gained credibility and power through cooperation with great powers, while they had maintained small amount of territory and resources for development. Nevertheless, global intellectualism does not prevent prominence of geostrategy for state. Globalization, state mobilizing capability prove geostrategic objective rules.

Assesment and commentaries do not over in the science of world theory between politics and geography. Geostrategic space determines essence and principles of nation state and authority's political strategy according to several authors. Other approaches concentrate on current relations and political factor. I think, both directions will get relevant result. Unique law of complex influence and synthesis of geographic area activated in the international development processes. Space as strategic substantiation occupies significance in the process of political decision-making.

Internal contradiction, illogicality in the political actions influence space. Finally, geostrategy can affect international conflict settlement and degradation, regress and further deterioration of situation. Iraqi event is best example for the previous fact. Human violence and coercion affect situation in tense relationship between nature and political will.

Human mind is theoretically capable to prevent destruction of natural environment. Geostrategy plays significant role through geographic description and passive characteristics of research object. [5, 117] It is worthy mentioning, geostrategy estimates mutual relationship with space from the aspect of government and state, while political geography estimates from the aspects of space.

Therefore, optimal explanation of providing national security — military-strategic, economic, energy, raw material, scientific-technological, social, cultural, ecological, demographic, ethno-confessional is just possible from the aspect of geostrategy.

Above mentioned facts prove that, improvement of political development is impossible without prognosis of geostrategy. That is obvious, theory of international relations and history direct the attention towards civil society and history of diplomacy, however geostrategy concentrates on universal science — geoeconomy, geostrategy, geoculture, and scientific thinking. Complex geopolitical researches make possible to determine

increasing role of globalizing elements of reserving technologies on the base of planetary informational area, world migrations, mutual relationship of civilizations. Therefore, geostrategy is more comprehensive cognitive humanitarian science rather than theory of international relations. There is no distinctive border between geopolitical theory and diplomacy. They are interconnected humanitarian sciences. Geostrategic knowledge is quite effective instrument of diplomacy and diplomatic arsenal allowing to carry out geostrategic works more appropriately. Geostrategy is reflection of present and past in contrary to diplomacy based on international law.

Political borders had appeared in the period of formation of first civilization and unions of state on the base of intertribe area. Equalization of space is an element of ethnic thinking. Border zones had been formed as a result of numerous longlasting, bloody wars on the principle of balance of power. No free land had existed in the end of XIX and beginning of XX century. States which practised the process of distribution did not accept the principle of national state borders. Unequal distribution of national power elements (especially, land, water areas, natural resources) exists in Germany, US, Japan in the beginning of XX century. Germany, Italy started to defend territorial expansion and direct invasions. [6, 67]

Numerous expansions of colonist and dependent countries

were realized under the term of «life area». Nevertheless, beginning of decolonization did not prevent devastating conflicts over border and disubuted territories, increased, additionally, level of crisis. That is evidence for interconnection between geostrategy and theory of international relations. Classic geostrategy remains its prominence as major instrumentarium of cognition of objective laws of international relations.

While classic geostrategy concentrated on three space conceptions (lithosphere (land), hydrosphere (world ocean) and atmosphere) modern geostrategy focus on 1) outer space 2) human cognition 3) reduction of space and compressing of time 4) globalization.

Cosmos and predmet of cosmology were belong to ancient greek thinkers — Pythagoras, Heraclitus, Plato, Aristotle. Extraordinary cosmic regulation had existed untill the second part of XX century. Cosmology had been included into geostrategy, active access to cosmos of geostrategic region (Russia, Eurasian heartland or continental arc of Eastern Asia) increased rivalry. Cosmosphere got superiority (especially, in militarization) in comparison with hydrosphere, lithosphere, atmosphere. Nevertheless, exception of contradiction between geopolitical regions and local civilizations is not possible.

Rasional cognition had been more used rather than inituitive, emotional cognition in the renaissance of geostrategic concept. More than

120 aspects of human cognition were determined as a result of socio-psychological researches. Territorial and strategic elements of optimal management and self managment were significant rather than classic conceptions. This reduces role of geostrategic blocks, alliances, axis, triangles, interstate borders and leads evidence for prognostication of superiority in cosmogonic geostrategy. That creates potential for postindustry and neosphere for unification of ethnicities and nations. According to prognosis, desintergration of Russia, US, China, India and other great states and establishment of unificated states Africa, Latin America, Arabian Peninsula, Caucasia are expectable.

One of the newest categories of geostrategy is theoric abstaction of space and time. [7. 1997] Space and time as universal form of existence of material substantion appear more comprehensive. Nevertheless, psycal rules of theory of probablity are more clear.

Fundamental rules can not transform directly to events of society. Modern technology movement ability (more than 300.000 km) minimize earth, proves significance not only regional (geopolitical), but also global (geostrategic) elements. Modern informational technologies provide imediate solution of war and peace issues, however, these issues were settled by command of nuclear carrier according to planned instructions. Each leader's responsibility is increasing according to decisions in

this situation. Informational revolution of geopolitics reduces significance of classical aspects. This makes obvious foreign strategic defence positions system in the formation by great states. Compressing of civilization area, reduction of time as scale of social experiment define differences between socio-cultural (social activity rhythm of local civilization) political time (political life rhythm). Time had always been pressured as universal elements of cultural life since establishment of world market. Informational society inherited unique value of time as unique resources of industrial period. Not only political, but also social time always meet with deficit attempts. Delay of political time by postindustrial elite is connected with fact and this results socio-political challenges. [8. 20]

Modern historical conceptions direct the focus towards individual beginning in comparison with problems of society and state. Unity and completeness of common specific and unique features are explained in the international relations and world historical process. Human as founder of globalizing world prevents to accept future from spontaneous and inevitable destiny through culture and cultural development. Progression and uncertainty or obscurity of future perspectives make human active subject of history, however main law of nature keeps unchangeable because of temporability and irreparability of human life. The effectiveness of cultural dialogue forming "global cultural area"

is possible through consideration of "possible presence of human"

Consistent and continuous inter-civilizations and human dialogues are most significant condition of socio-cultural dynamics and optimization of international relations. Transition of peaceful relay has never been as important as before. Nevertheless, nature rising socio-cultural time increased its prominence, continuity in XX century. Political structure of transition-economy countries was not ready for adequate reaction to global challenges. There is contradiction between socio-cultural and political time. Such an contradiction is very threatening for society. Socio-political experiment of XX century, tyrant and dictators' attempts to change system are example for it.

Universal cognition of main objective laws of cultural development of world in political science became important as a result of collapse of bipolarity in 90s of XX century.

Main fundamentals of undulating and periodicity theories appeared in the first part of XX century by Oswald Spengler and Joseph Schumpeter. Any type of national civilization system should be interpreted as regular and consistent replacement of development waves.

The essence of the theory of undulating-periodicity development of any local civilization (therefore, as a whole civilization) system is consist of replacement of one wave or spiral of activity dynamics of human society

with another one. Undermentioned phases explain activity of sequence: a) its potential force of inertia relatively stable, it is more or less continuous development phase;

b) phase of the system's crisis. In this case, the force of inertia is unstable and unsustainable, traditional structures and future prospects of the emergence of alien elements options;

c) high leap or growth phase, or rather the institutionalization of the community phase of the transition to

the new situation; In the depths of this phase of the system gives rise to the dynamics of inertia.

Rasional domestic and international politics are not consist of voluntarist improvise, but targeted activity depended on fundamental objective laws.

It is possible to predict, regardless of undulating or periodicity, relative consensus is suspectful to determine or estimate political structure of world system (multipolarity, monopolarity or other modification scenarios).

REFERENCES:

1. A.N.Abbasbəyli. Beynəlxalq münasibətlərin proqnozlaşdırılması nəzəriyyəsi. B, 2012, 1. 89
2. Proqnozlaşdırma və qərarların qəbul edilməsi nəzəriyyəsi. M., 1997, 1.181
3. Martino C. İngilis dilində proqnozlaşdırma texnikası. M., 1977, 1.117
4. Yanç E. Elmi-texniki tərəqqinin proqnozlaşdırılması / İng. dilindən tərcümə. M., 2003, 1.105
5. Nikitina A.Q. Proqnozlaşdırma insan qabiliyyəti kimi. M., 2005, 1.117
6. A.S. Panarin. Qlobal siyasi proqnozlaşdırma. M., 2000, 1.67
7. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. М., 2001, с.1991
8. Robert Harvey. Global disorder (How to avoid a fourth world). London, 2003, 1.20

ISMAIL EYYUBOV,*Baku State University**The lecturer of the department of the Political science and Sociology**e-mail: ismayil.eyyubov@gmail.com***UDC: 323.1.,327.39**

THE ROLE OF ILHAM ALIYEV IN THE STRENGTHENING OF THE INDEPENDENT AZERBAIJAN STATE

SUMMARY

This article is dedicated to the activity of the I.Aliyev the president of the republic on the strengthening of the nationally independent Azerbaijan state. There the author firstly is dealing with the historical merit of the H.Aliyev, all-nation leader in creation and strengthening of the basis of independence of our republic in rather complicated conditions. Main attention is paid to the generalization and systematization of success achieved in chief directions of Azerbaijan in the period of political leadership of I.Aliyev as a deserving successor of the political course laid down by H.Aliyev.

Keywords: *national, independent, foreign and national politics, political governments*

Historians, philosophers and thinkers noted that the state is the political and moral institute, created by the mankind. The state didn't exist, it had been created together with development of history.

Democritus, Socrates, Plato, Aristotle, Confucius, J.Lock, T.Hobbes, J.J.Russo, Hegel, Karl Marx, F. Engels and others expressed their opinion about the establishment of the state. N.Tusi noted that the state was created on the basis of the will of people. That's why it included nothing more than political society and unity of people.

In Azerbaijan, even if the statehood started to develop since in the previous centuries, the state started to form in XIX and early XX centuries. The classics and enlighteners like A.A Bakikhanov, M.F.Akhundov, Mirza Kazim bey, C.Mammadguluzadah, Hasan bey Zardabi, N.Narimanov, U.Hajibeyov played a big role in the formation of the statehood in Azerbaijan.

However, the formation and development of independent statehood traditions were done by historical figures such as Alimardan bey Topchubashov, Nasib bey Yusifbeyli,

Ali bey Huseynzade, Mammad Amin Rasulzadeh, Fatahi Khan Khoyski, Haydar Aliyev.

In order to strengthen the modern independent state of Azerbaijan a number of principles including preparation of professional troops, establishment of civil society, carrying out the democratic principles as well as creation of norms based on the human values, regulation of the cultural, educational, medical, communication systems and spheres, the creation of government's and citizens' support, the proper organization of the country's electoral system, the improvement of the social well-being of population, the holding the proper internal and foreign policy and so on, were set.

For increasing of state level in Azerbaijan the above mentioned conditions of modern statehood were set and held by national leader Haydar Aliyev. İlham Aliyev in his turn makes the big efforts to realize and continue the traditions of Haydar Aliyev.

It's known that at the last decade of twentieth century, in the history of mankind the essential turns such as collapse of great empire of Soviet Union, elimination of Berlin wall, abolishment of Warsaw pact, expanding of NATO towards East and particularly, the enrichment of world community was achieved through newly gained independent states. In this period Azerbaijan Republic gained the independence and sovereignty, turned into the member of world community where it possesses the equal rights, as

a result of the successful termination of significant political processes. For making eternal the achieved independence, in domestic and foreign policy the priority was given to the national interests and for realization of this aim all diplomatic means and methods were needed to use effectively. However internal and foreign forces disturbed it. In this period the obtaining of independence of Azerbaijan was made with the great hardships.

Since the beginning of 1988, Armenian Republic exercised military aggression towards Azerbaijan Republic. Along with Nagorno-Karabakh, surrounding 7 districts were annexed, where around one million of people became refugees and displaced persons. At the same time the "20 January" incident was committed by Soviet troops. Thousands of people were murdered. In this period, instead of holding government measures to unite nation, to prevent Armenian aggression, it was engaged in domestic disputes and wars, was involved in intrigue, that resulted in disturbances within internal order of Republic. At that time acting government officials pursuing their own benefit, used any means for staying in power.

In 1988-1993 several times government was changed in republic. Instead of strengthen the newly established independence, to create democratic, legal and secular state, to preserve territorial integrity, the chaos and disorder was allowed. For removing the dangerous situation happened in

summer of 1993 in Azerbaijan and for establishment of peace, Heydar Aliyev was returned to power by the will of people. Based on the strategic interests of the state, it started to restore its operation. When the Azerbaijan president came to power, he faced serious challenges. However, due to his farseeing policy, he for a very short period of time saved Azerbaijan from destruction and collapse. He destroyed the internal and foreign enemies' plans. Heydar Aliyev could pull the country out of the chaos and crisis by using all his accumulated experience, political strategy and self-devotion. He directed his strategy towards strengthening the sovereignty, independence of Azerbaijan state and nation. This policy was enshrined in the charter of UN, based on the principles of international law, sovereign equality of the states, non-violation of state's border, the recognition of territorial integrity, settlement of international disputes by peaceful means, non-interference in the domestic affairs of the states, the respect for human rights, to implement the obligations with a good faith.

Taking into account the favorable geostrategic position between the East and West, along with being faithful to the close cooperation between the regional countries, the special attention was paid to the broad and comprehensive relations with influential, world leading countries.

The preparation and realization of new oil strategy is the proof for this. On 20 September of 1994 during

the opening of the "Contract of the Century" signing ceremony H. Aliyev said that, "By signing this agreement we once more demonstrate the equality of Azerbaijan Republic sovereign rights, the independence of Azerbaijan, the possession and management of nation of their own resources... This contract will help Azerbaijan to take its decent place within the world's community, will closely connect state's economy with world economy and free market economy. The most important is that this contract will grant the high profits to Azerbaijani nation today and in future, it will lay the foundation for its flourishing". [1 p.37]

Founded by H. Aliyev the successful internal and foreign policy direction was persistently conducted by his successor İlham Aliyev. During his office, I. Aliyev achieved and gained significant success in the strengthening of statehood of Azerbaijan, the retention and deepening of stability, comprehensive integration into the world community.

He played invaluable role in preserving of independence of Azerbaijan, in developing of statehood traditions, in formation of democratic society.

Participating and leading the drafting of Constitution of Azerbaijan, H. Aliyev during the discussion on constitution stated that: "I am sure that the first Azerbaijan democratic constitution will ensure the following of democratic and national statehood principles by nation and will inherit to future generations the civil, high level

independent state, taking its decent place within the democratic world”. [2 p.28] Ilham Aliyev started to continue developing and strengthening of this inheritance.

Before came to power, Ilham Aliyev was the first vice-president of SOCAR, the president of National Olympics Committee, the member of parliament, the chairman of Cabinet of Ministers of Azerbaijan and so on. While serving at these posts, because of his knowledge, experience and outlook, his position at the political scene, popularity and respect within the nation, the good attitude towards the nation and so on, he became the leader of the state.

In 1998, in his interview Ilham Aliyev said that, “The nation needs such policy which will ensure its security and create the conditions for decent living. We don’t need the policy which will spread the chaos and disorder that adjust Azerbaijani people against each other. The state has already seen it. All of this will never be repeated again.” [3 p.4] He, in addition, during the meeting at the Near East Policy Institute held in the famous US city – Washington also noted that, “Around 200 years we have lived under the rule of others and it has strongly bothered us. We don’t need anyone’s control or leadership over us. We want to live independently. [3 p.7] So saying, he repeatedly endorsed the thoughts expressed by Haydar Aliyev during his first speeches before people.

Ilham Aliyev also made a lot for development of oil strategy in Azerbaijan. This strategy in a short

period of time showed its successful results to people. In the modern period, the Azerbaijani people get lots of benefit from their rich oil resources. Great benefits, got from these oil-rich reserves are used for satisfaction of people’s interests through never-ending I. Aliyev’s efforts. In one of his speeches he said: “I am proud that I also took part and assist in the new stage of recovery of oil production in Azerbaijan”.

Ilham Aliyev didn’t come to power easily and accidentally. To this post as a political leader he did rise gradually, step by step, gradually being recognized and loved.

For the time Haydar Aliyev being in Nakhchivan, he founded the basis of “Yeni Azərbaycan Partiyası”. After that, this party was turned into the leading influential political centers in Republic. Ilham Aliyev also played a big role in development and increase in membership of this party. He in his all posts could represent and combine all high management qualities, being a strong, skillful, hardworking leader could deal with all the posts he was entrusted with. During the elections of 2003, Haydar Aliyev in his address to the Azerbaijani people told the following about Ilham Aliyev: “He is vigorous and initiative person, having high intellect, pragmatic thinking, good knowledge of world politics and economy. I assure you that both Ilham Aliyev and “Yeni Azərbaycan Partiyası” and after that will join the most deserving children of nation to its side, who will make a lot for state’s

future prosperity. I believe that İlham Aliyev together with your help and support will finish the issues, plans that I was not able to finish. I trust him as myself and I hope for him. [5 p.264]

Since 2003 by the will of the majority of voters – 77%, after being elected as a president, İlham Aliyev has been pursuing and realizing the traditions of Haydar Aliyev. He, being faithful to Haydar Aliyev, said that, “The future successes of Azerbaijan are linked with the policy of Haydar Aliyev. There is no alternative to this policy. Only this policy will lead Azerbaijan to successful future. The life and our activities, the activities of Haydar Aliyev’s successors proved this... The transformation of Azerbaijan to the highly developing country, ... is connected with the policy direction of Haydar Aliyev. We as his successors are devoted to this policy and after that we will make whatever it takes to make Azerbaijan more developed, powerful and to ensure its development”. [6 p.2]

During İlham Aliyev’s presidential activity, a number of programs at the state level have been prepared and successfully carried out. Among them the most important are: “State Program of socio-economic development of the regions”, “State Program of communication and informational technology development”, “The long-term strategic program of the management of oil and gas profits”, and so on. Along with all of this, in Azerbaijan in the sphere of state-building development, new institutions,

factories, electric stations, roads, education, health care, ecology and water supply, the creation of the bridges, organization of armed forces and in other spheres, more than 50 state programs were signed by the president. In modern period these programs are successfully carried out in independent state of Azerbaijan. They are the useful programs for today and future. Currently, people of Azerbaijan under the leadership of İlham Aliyev, by all means try to implement these programs. The main state program, adopted on February 11, 2004 was “State Program of the socio-economic development of the regions of Azerbaijan Republic”. This program, needed like air and water, was signed at the very right moment. In this program the main directions of the state policy were reflected. The president himself controlled the implementation of this program from its start. According to the provisions of this program, İlham Aliyev made efforts to restore the remained after Soviet period, ruined infrastructure in all regions of the Republic. Taking into account the provisions of this program, the old roads in the regions were restored. The attention was paid to other spheres of population, connected with social condition. In the Republic, the building of new hospitals, schools, kindergartens, cultural centers, libraries, museums and so on, were accelerated. The parks, providing recreation for population, were established. Interregional roads were restored. The provision of gas pipelines

to the areas, which aren't seeing gas, was accelerated. It's very important to appreciate the aid of the Fund of Haydar Aliyev in implementation of all this work. The benevolent ambassador of UNESCO, the head of the Fund - Mehriban Aliyeva played a big role in this sphere as well. At the same time, Mehriban Aliyeva also participated in the implementation of several large projects and charity events, in improvement of conditions of orphans and aged people. She helps to realize them with big desire and love. She also helped the president to carry out the activities in other spheres.

Within the framework of socio-economic development of regions, the significant measures were held to ensure the effective spending of time of youth including the building of modern Olympic complexes in the regions. The benefit of this we clearly saw during Sydney and Beijing Olympiad, when they proved there their successes. The youth also gained success in European tournaments and raised there the flag of Azerbaijan many times. All of this happened because İlham Aliyev took care of them.

In December of 2005 in Nakchivan, during his speech İlham Aliyev said that, "The development is provided to all regions of Azerbaijan. To ensure it we adopted and realized very significant programs. Of course, the new issues also arise, because it is impossible to reflect all issues within one program. The programs have conceptual character, and of course, in

it the exact activities are adopted. But the life goes on. New issues appear... New issues requiring solution emerge. [8 p.5] As it can be seen here, İlham Aliyev constantly thinks about people's present and future. He tries to solve the emerged problems quickly. It is the obvious evidence to his close relation with people and attempts to strengthen the statehood.

During one of his speeches İlham Aliyev stated that, "As a president, I took this responsibility 2 years ago. I said that, the policy of Haydar Aliyev will be continued in Azerbaijan. The people's interests will be ensured. The last parliamentary elections showed that no pressure has any importance. In my support I rely on the people's support and will". İlham Aliyev, understanding the necessity of continuation of democratic state building process within new historical conditions, he makes efforts to correspond the state building to the modern international socio-political management of modern world politics.

İlham Aliyev during his presidential office has been playing a big role in elimination of social problems of population. He issued the relevant decrees and orders about the increase of minimum salary, to decrease unemployment. İlham Aliyev is a person who loves his people and country. We observed this many times in his speeches. In one of his addresses, he said that, "I was the president of all Azerbaijani people". This words are worthy, as they come in all sincerity.

Ilham Aliyev made lots of work to improve the standard of living of refugees and displaced persons. Recently, in order to increase the standard of living of refugees and displaced persons, he created new villages for them. The villages don't contain only the houses. There 34 schools, 24 medical centers were built and given in operation. The construction of asphalted roads and other utility buildings was finished. All of this was carried out by presidential decree at the expense of state budget.

Generally, under his leadership more than 1600 of schools were built and repaired in the Republic. The majority of schools were equipped with new equipment. Some of them are fully computerized.

Always highly appreciated the education system, Ilham Aliyev noted that, if we look at experience of developed states, we will see that the main reason of their success is knowledge, literacy, modernity, rather than oil and gas. But we should have both of these, of course, the natural resources are also important. The synthesis of these factors turns Azerbaijan into very progressive and modern state.

During the presidential office of Ilham Aliyev, improvement of social condition of lower layers of population also is one of the priorities. The scale of gaining success we can see in the following factors. As a result of his hardworking, more than 740 thousand of work places were opened, the poor rate was reduced from 49% to 13%. All of this is the proof to extremely

right, fair and unchangeable results of president elections of 15 October, 2008.

The main direction of the policy of Ilham Aliyev, held during his office, is the security strengthening. Paying special attention to social development, he signed approximately 20 decrees and orders, concerning this sphere. In Republic, around 50 houses were built for disabled persons and the families of martyrs. In these decrees and orders, the attention was paid on the improvement of social condition of the population.

Ilham Aliyev by his decrees and orders, created the conditions for construction of almost 40 buildings, designed for disabled persons and families of martyrs. In a short period of time these buildings were constructed and given to use. Ilham Aliyev even participated in the granting ceremony of houses to those persons in Nakhcivan, Yevlakh, Bilasuvar and other cities and towns.

We repeatedly find in his meeting with people of Khinalig, that Ilham Aliyev is the person who loves his motherland and people. During his meeting with the population of Khinalig region, he said that, "How rich Azerbaijan is, because of its natural resources, beautiful nature, good people and nations, despite the ethnic diversity groups, we live together as a family, and every single citizen of Azerbaijan is my brother". [9 p.2]

During the Ilham Aliyev's presidential period, it was signed several times the decree on the increase of the salaries of more than half a

million of people working in medical, educational, scientific, cultural, arts and other spheres workers in the republic, which salaries are financed by state budget. He works diligently to correspond to the socio-economic strategy, laid down by national leader – Haydar Aliyev, to the modern world demands. The commissioning of Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline has brought Azerbaijan to the world market. At the same time this has brought us closer to participation in the world global and regional projects. Together with it, he sees the development of Azerbaijan's future economy not only in oil, but also in non-oil sector development. He several times declared that in his addresses. He, at the same time paying attention to establishment and development of democracy, also focuses on the provision of human rights and freedoms.

Ilham Aliyev together with successful implementation of domestic policy, he also pays a big attention to foreign policy implementation. We can see this in his addresses during his visits to foreign countries. During these visits, he puts forward his thoughts with regard to the solution of Nagorno-Karabakh conflict. During his meetings with the leaders of foreign countries and addresses to such influential organizations as UN, OIC, GUAM, he always promoted the notion of peaceful resolution of Nagorno-Karabakh conflict and return of territory of Azerbaijan. At the 90th anniversary of the Azerbaijani army,

Ilham Aliyev said that, "I am very glad that today Azerbaijan corresponds to the most modern standards". Relied on the Azerbaijan army, The Commander in Chief also noted that, "If the peace negotiations are not give any result, Azerbaijan in any way will make this territories free from occupation" [9 p.2]

In 2008, elections based on the democratic principles were conducted and Ilham Aliyev again was reelected due to his comprehensive effective activities that our people highly appreciate. For conducting the transparent and fair elections the single network, consisting of 500 polling stations, the sustainable, connected to officers, web-cameras were installed. It was possible from any point of the world through cites of Central Elections Commissions, to watch the all activities happened in polling stations during the day. Conducted in 2008 in Azerbaijan the election marathon can be regarded in the world as the first right, fair, democratic marathon in Azerbaijan. In this marathon from the 7 presidential candidates, it was destined to Ilham Aliyev to collect the majority of votes. He believed that people again will give their vote to him. By the way, these elections were watched by 1258 foreign and around 47 thousand local spectators. Observers, watching the presidential election in Azerbaijan, came from 55 countries. Among this observers the representatives of OSCE, The Council of Europe, PACE, European Union, European parliament, CIS and other influential organizations.

In addition, around 92 representatives of mass media from around 30 foreign countries' mass media also observed the elections. Among them the representatives of FRE of İRL (Azadlıq radiosunun) Telimedi, "Alyarzura", TRT, National Romania, Rustavi-2, "STB", MTB told about the democratic elections conducted here and spread it to the whole world. All organizations at the press conferences noted that the transparent elections held in Azerbaijan were based on democratic principles. At this time conducted democratic and transparent elections in the republic, took place in 5359 polling stations. Among 7 candidates İlham Aliyev got the majority of votes – 88.73% and was reelected as a President of Azerbaijan Republic. This was a repeated result of right choice of people.

In 2008 İlham Aliyev after being re-elected, during inauguration said that, "Five years ago during inauguration I promised to Azerbaijani people, that I will work actively for comprehensive development of Azerbaijan. I promised that, I will continue the policy of Haydar Aliyev in Azerbaijan. Because this is the sole policy for Azerbaijan's present and future. This policy saved Azerbaijan from disaster. Under the leadership of national leader Haydar Aliyev Azerbaijan developed rapidly.

Azerbaijan took the great steps to divert Azerbaijan from chaos, crisis, anarchy towards development, stability. Particularly under his leadership the statehood traditions were founded in Azerbaijan. Azerbaijan strengthened

its independence. In Azerbaijan the stability has been created and prosperity has started. Today I want to say repeatedly that during the next 5 years I will be faithful to this policy and will not deviate from it. [11 p.1]

In the modern period, İlham Aliyev plays a big role in strengthening of independent Azerbaijan Republic and he has assisted Azerbaijan to find its decent place at the international arena. In the recent period the Azerbaijan has been represented as a full legal member.

İlham Aliyev during inauguration said that, "Azerbaijan will never agree with separation of Nagorno-Karabakh, that is fully Azerbaijani territory from Azerbaijan. Strengthening our state independence, we will restore our territorial integrity..., creating very strong armed forces, we bring closer the resolution of Nagorno-Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia". [11 p.2]

Looking at development of Azerbaijan, we can say that, today Azerbaijan is turned into the state, which provides itself with electric energy, oil and gas. Adopting state programs by İlham Aliyev has led to the comprehensive increase of Azerbaijan. Policy, based on the scientific principles and flawless conception, has led to reviving of economic, cultural and political life, to enhancement of entrepreneurial activities, to development of private sector, to appearance of new working places and finally, to elimination of the problem

of poverty. The successful economic reforms held under his leadership, first of all, new oil strategy, serve to improvement of people's standard of living.

The energy resources play an important role in decent ranking of Azerbaijan among the world's countries and they also positively influence on the development of Azerbaijan. From this point of view, Baku-Tbilisi-Ceyhan, Baku-Tbilisi-Erzurum oil and gas pipelines are very essential. There was large attention, paid to the construction of Baku-Tbilisi-Kars railway and to restoration of Silk Road. The usage of all of these will play a significant role in achievement of successes in political, economic and technical spheres.

Currently, operating in Azerbaijan 7 oil and gas pipelines, positively influence on the comprehensive development of energy policy of Azerbaijan.

Ilham Aliyev on 25 October, 2008 in his speech renowned like "In last 5 years significantly strengthened Azerbaijan looks to the future with hope and optimism" said: "Today, Azerbaijan, in a true sense of the word, is a literally independent state and we both domestically and abroad, pursue an independent policy. Our policy serves the interests of the Azerbaijani people. Protecting the interests of the Azerbaijani people, the strengthening of Azerbaijan's independence for me and I know for every citizen of Azerbaijan it is the main task and the main goal. [12 p.2]

On the government's final results of 9 month socio-economic development

at the designated meeting, the president Ilham Aliyev said that: "Azerbaijan has the principal position that relies on the historical background and international legal norms. We will not deviate from this position. The territorial integration of azerbaijan is not, was not, and will not be a subject of negotiations. We will try, using all opportunities, to restore out territorial integrity... Occupying forces must be withdrew from the occupied territories. The international legal norms must be the basis for resolution of all issues, especially, issues, connected with conflicts' resolutions. We will try, using all opportunities, to resolve this conflict fairly, in our favor – that means to settle it on the basis of international legal norms. [12 p.2]

On the background of the strengthening of economic potential of Azerbaijan and the replenishment of military budget, the negotiation processes also enter a new stage. The influential international organizations - Council of Europe, European Union, OSCE, OIC, brought to the forefront the principle of territorial integrity of Azerbaijan, expressed in 4 resolutions, adopted by UN Security Council. Due to the demands of the president of Azerbaijan, in recent years, the negotiations of the Nagorno-Karabakh conflict are based on the updated Madrid principles.

Recently, independent Azerbaijan Republic has achieved the new successes in economic development, in strengthening of political stability, in improvement of social prosperity and other spheres.

Azerbaijan due to its developed cultural sphere, prevailed the developed European states, winning “Eurovision” Song Contest.

During the 20th anniversary of independence, Azerbaijan was elected as a non-permanent member of the UN Security Council. In this, Azerbaijan received the votes of 155 states.

At the meeting of Cabinet of Ministers on the final results of socio-economic development of 2011 and on upcoming activities of 2012, the president İlham Aliyev said that: “Last year we adopted the Azerbaijani Youth Program. It is very exact program... The Youth Fund was established... From this fund and, of course, public funds, we need to attract more young people into creative work. The young have a grand potential and energy, patriotism. As every citizen, they also want to do the useful things for the state. Though this and other funds, we will much more attract the youth to creative activities and work”. [14 p.2] Then, at the meeting, İlham Aliyev also noted that: “Current activity and experience of scientific development fund is also very positive. That is, young people, young scientists are actively involved in various programs of this fund. The Youth Fund should also build its activities in this spirit, in this direction. [14 p.2]

All of these also will play an important role in strengthening of Azerbaijan state.

In modern period, the independent Azerbaijan Republic has turned into rapidly developing state. The increase

of the good standard of living of population has turned into the state policy in the republic. Successful realization of this policy by the president has led Azerbaijan to comprehensive development.

Under the guidance of president of Azerbaijan Republic – İlham Aliyev, on October 12, 2015 at the meeting of Cabinet of Ministers on the final results of socio-economic development of the last 9 month and on upcoming activities, he said that, “In modern period in Azerbaijan the deliberated policy is carried out. We pursue our own way. This is the way of development, progress and this way we subscribed to great achievements. [17 p.1]

In the modern period, our Republic is stabilized under the leadership of İlham Aliyev. The people of Azerbaijan live in prosperity and safety. In modern times, civil unity, solidarity are strong in Azerbaijan. The people of Azerbaijan is working hard together for the same goal, i.e. further strengthen the stability of the country, accelerating socio-economic development.

İlham Aliyev in his speech at the presentation noted that “Today the great countries want to expand their influence in the world and when they see the independent, principal country that is not afraid of anyone, of course, it irritates them. However, it should not bother us...our country’s security, development and stability.” [16 s.1] As it can be seen, İlham Aliyev pays great efforts and skills to the development of the government to strengthen the power.

In the modern period Azerbaijan has set a goal to diversify and accelerate industrial and agricultural production as well as the all areas.

Ilham Aliyev pays special attention to the creation of new work places in all regions of the country to improve the social situation of the population in the country. In modern times, he also pays special attention to the development of the transport sector, which is of great importance for the economic development of the country.

Ilham Aliyev at the meeting of The Cabinet of Ministers, dedicated to the results of socio-economic development of 2014 and the challenges ahead, said "...In my opinion, increasing the economic reforms, Azerbaijan also attaches great importance to political reforms". [16 s.4]

Ilham Aliyev speaking about Summer European Games, held in 2015, noted that "...This game has become a European holiday. Here again, the leadership of Azerbaijan is showed. The standards of the European Games will be set in Baku. Up to now, such games have never been held. These games could be held at different levels. But we want this spectacular sport celebration will turn to a grand celebration of friendship". [16 s.4]

The foundation of the Southern gas corridor was on September 20, 2014, 20 years after the signing the "contract of the century". The successful implementation of the national leader Heydar Aliyev's oil strategy is also provided today in Azerbaijan. After that

historical event Azerbaijan developed rapidly and began to implement international projects like Baku-Tbilisi-Ceyhan, Baku-Tbilisi-Erzurum, Baku-Tbilisi-Kars railway.

The worldwide famous first European Games in Baku was held solemn fast. Athletes from 50 European countries, the guests, the presidents of some countries, prime ministers and other government officials were coming along with the athletes to Baku. Azerbaijani players have successfully performed at these games.

In modern times, Azerbaijan is recognized as a developed country among the world countries.

Under the leadership of Ilham Aliyev, Azerbaijan is developed comprehensively. In Azerbaijan, economic and political reforms are being realized. All freedoms – freedom of speech, freedom of conscience, freedom of religion, freedom of the press, freedom of the internet etc, in Azerbaijan in contrast to other countries in modern period, are being realized rapidly.

Ilham Aliyev in his speeches and reports notes that, "According to international law framework, the problem of territorial integrity of Azerbaijan must be resolved. Certainly, taking our territory from our enemies, we will make it free from them. We strengthening our economy, army and we can at any time take the necessary measures. [15 p.1]

During the one of his addresses, Ilham Aliyev said that, "For me, the main task, is the provision of security,

development and stability of our state. That is why, after that, Azerbaijan will continue to follow the path of independence". [16 p.1]

In modern period, the Republic of Azerbaijan has become a rapidly

developing state. The improvement of good standard of living of population has become a direction of state policy. Successful realization of this policy by the president has led Azerbaijan to comprehensive development.

REFERENCES:

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. II kitab. Bakı, 1995. səh. 37
2. Heydər Əliyev. Müstəqillik yolu - Bakı, 1997. səh. 28
3. Fəzail Ağamalı. İlham Əliyev – Bu günün və gələcəyin uğur faktorudur. II kitab – Bakı 2001, səh. 4
4. Fəzail Ağamalı. İlham Əliyev – Bu günün və gələcəyin uğur faktorudur. II kitab – Bakı 2001, səh. 7
5. Fəzail Ağamalı. "Avanqard" – Bakı, 2003, səh. 172
6. Ramiz Mehdiyev. İlham Əliyev: İqtibaslar və təhlil. Bakı, 2006, səh. 264
7. "Azərbaycan" qəzeti, 12 fevral 2004-cü il.
8. "Azərbaycan" qəzeti, 26 dekabr 2005-ci il
9. "Azərbaycan" qəzeti, 21 avqust 2005-ci il
10. "Azərbaycan" qəzeti, 28 iyun 2008-ci il
11. "Azərbaycan" qəzeti, 25 oktyabr 2008-ci il
12. "Azərbaycan" qəzeti, 25 oktyabr 2008-ci il
13. "Azərbaycan" qəzeti, 25 oktyabr 2008-ci il
14. "Azərbaycan" qəzeti, 30 oktyabr 2011-ci il
15. "Respublika" qəzeti, 17 yanvar 2012-ci il
16. "Azərbaycan" qəzeti, 11 yanvar 2015-ci il
17. "Azərbaycan" qəzeti, 13 oktyabr 2015-ci il

MESHDI İSMAILOV

Baku State University

PhD, Department of Political Science and Sociology

UDC: 32 (091)

GEOPOLITICAL APPROACH TO CIVILIZATIONS IN THE EURASIANIST THOUGHT OF ALEXANDER PANARIN

SUMMARY

This article examines Alexander Panarin's civilization concept and his approach to this concept from the geopolitical point of view. In this context paper investigates historical roots of civilizational approach and the influence of these roots over the geopolitical thought. Both the concepts of civilization A. Panarin and S. Huntington are being compared in the contemporary international political context. Focusing on his geopolitical theory, the paper highlights that he offers a general eschatological overview of the world.

Key words: *eurasianism, civilization, geopolitics.*

Introduction

Nationalism is an ideology that connects relations among politics, history, geography and culture in a peculiar fashion. The dialectic connection between history, geography and culture is crucial while showing the originality, peculiarity, in other words, the nationality of a country, state, nation, ethnos, etc. Especially pan-nationalistic ideologies especially stress out the cultural and geographical factors. This kind of nationalisms history is looked through a prism of a wider form of civilization that also reflects the spiritual elements of culture. With this regard, here history

is considered history of civilizations. Pan-nationalism's function is to ground relation to civilization. And geography is the physical world of politics. The relation of these two notions bears the geopolitical vector. Thus, in this approach politics unites with historical and cultural through geography. One of the most interesting examples of such approach is the movement known as Eurasianism. This paper will research the notion of civilization in the context of Alexander Panarin's thoughts on Eurasianism and will elaborate the association with geopolitical doctrines in terms of historic roots of this notion.

“Civilization” and “Civilizations” Dialectics

The social theory pays great importance to differentiating the singular and plural forms of the word “civilization” (culture) and defining the historic reasons of its origin. [1, pp.1-66; 2, pp.46-47] Social historians think that the term “civilization” goes as back as the 18th century France. [1, p. 2] The term “Kultur” used in German back at that time applied similar meaning. Both the French “civilization” and the German “Kultur” cannot be considered independently from the establishment of bourgeoisie which was an important social power. Both of them are antitheses to “barbarianism” and were used to mean becoming “culturized” and “civilized”. Eminent sociologist Norbert Elias noted that this process was mainly connected to government in France and universities in Germany. [3, pp.71-73]

In the mentioned period the notion of “civilization” came to directly mean “becoming cultural”. However, shortly this notion started being used as a universal phenomenon to symbolize the entire Renaissance Period. The civilization (singular) meaning culturization that was the symbol of Renaissance was considered an opposition to the Romanticism movement. The romantic thinkers did not accept the attempts of the Renaissance to reach the objective world concept and universal (international) moral standards there were the drivers behind universal laws

and attached more significance to the subjectivity and cultural uniqueness. The romantic philosophers rendered the place, goals and fate of every individual folk culture in the world history more important. Romanticism’s counter though system against the universality of the Renaissance was represented by Herder in Germany, Michelet in France and Edmund Burke in England. This line was later developed within German historicism, especially by Wilhelm Dilthey [1, p. 2]

It is a fact that the Western Europe faced a long period of crisis and depression known to history as fin de siècle (end of the century). The social contradictions and conflicts that were products of urbanization and industrialization were described by the German philosopher Ferdinand Tönnies as the shift from *Gemeinschaft* (community) to *Gesellschaft* (society) and by the French sociologist Emile Durkheim as the evolution from mechanical to organic society.

Especially the rivalry between the large empires, as the main reason behind the World War I, weakened the confidence in the revival, resurrection and development program of the Renaissance and strengthened intellectual skepticism. In this sense the sociologist Immanuel Wallerstein sees the civilizations (plural) as a kind of defense against the destructions caused by civilization (singular). [5, p. 224] Since the 16th century the notion of civilization (singular) has spread due to the development and expansion

of Europe, has created the necessity of highlighting the notion of civilizations (plural) when the process gets out of hands and starts regressing [6, p. 309].

“Civilizational Geopolitics”

Political geographer John Agnew talks of the “civilizational geopolitics” based on the notion of plural civilizations [7, p. 86]. According to Agnew, despite the fact that the roots of civilizations geopolitics go back a long time, its main features have formed in the process of gaining control of nationalisms as a reaction to such nationalisms produced by the French Revolution. The economic-political conditions that created the foundation for such geopolitics existed in Europe in 1815-1875. This period can be described as the beginning of national states that were the invention of the French Revolution on one hand and the fight of the European traditional empires against the national state notions on the other [6, p. 87; 7, p. 52]. This conflict in fact describes the tension between two different nationalism ideologies – the national state nationalism and the conservative pan-nationalism [6, p. 87]. The contradiction between these two forms of nationalism is also described in the differentiation between the singular and plural forms of civilization we mentioned above. The relations between nationalism and geopolitics are also formed here, because the nationalism ideology with also direct the geopolitics notion, depending on how one approaches the civilization

(singular or plural). As seen in all trends of nationalism, the intellectuals have also had the leading role in the geopolitical approach towards civilizations. In this regard one of the first names to pop into one’s mind is the Russian philosopher Nikolay Danilevsky. In the late 1860s Danilevsky had announced that the Russian-Slavic lifestyle was completely contradictory to the German-Latin civilization of the Europeans. Danilevsky thought that it was necessary to prevent the spread of the German-Latin civilization. Danilevsky highlighted the significance of the Russian-Slavic unity to create the counter-pole that would provide the defense. He thought, instead of striving for global superiority, the Russian-Slavic civilization should focus on protecting the cultural variety in the world against the European hegemony [8, pp. 130-131].

The most significant representative in the civilizational approach in the West is the German historian and philosopher Oswald Spengler. Overall Spengler had a great influence on the philosophical climate of his time, including the classical Russian Eurasianists. The essence of the Spengler’s historic discourse is the periodical approach towards civilizations (cultures). Spengler assumes the Faustist (Western) culture, whose main characteristics were the feudal system and Roman architecture, was formed in the 10th century. The Gothic architecture and scholastic philosophy were the peaks of the development of the Western culture.

However, Spengler also thought that the accelerating urbanization and Renaissance also symbolized the decline of the West. For this reason the philosopher called the 19th century, where materialism, money, parliamentarism and socialism ruled, the heaviest form of the decay of the Western culture. He assumed that the future would be the time of great wars of blood and power [9, pp. 97-114].

Another philosopher, whose work was influenced by Spengler, is the English historian Arnold Toynbee. Just as the Russian Eurasianists Nikolai Trubetzkoy and Peter Savitsky did, Toynbee also spoke of the clash of civilizations (10, p. 180-188). Back in 1947 Toynbee already wrote that the Western civilization had been in a conflict with other civilizations for four centuries. As the other cultures started forming their reactions towards the rule of the west over other cultures, the mankind was also about to step a new stage. Here Toynbee ties the rise of civilizations to the creative powers of the elite and leaders, whereas the fall and regress of civilizations are the result of nationalisms, militarism and growing tyranny of despotic minorities [11, pp.132-133].

The most typical representative of civilizational approach in history of our time is the American political scientist Samuel Huntington. Huntington says that the main actors of the international policy in our world, newly forming after the Cold War, are the civilizations that are in contradiction to each other.

Huntington says that all civilizations have an independent existence and nature, however at the moment the Western culture is at the opposite pole against all the other civilizations of the world. The main directions of this polarization are targeted at China and the Muslim world [12, pp.33-36].

As Wallerstein shows if civilizations (plural) are a reaction to the idea of civilization (singular), then the discourse of the philosophers we mentioned below cannot be considered outside the historical context of their times. For example, Danilevsky's thoughts were a reaction to the union of Germany and the growing nationalism movements in Europe. Oswald Spengler and Nikolai Trubetzkoy spoke against the World War I and the nationalisms that led to it. Toynbee's discourses were influenced by the World War II and the Cold War. Huntington and Alexander Panarin, whose views we will elaborate below, write in the historic context of post-Cold War. Both show an intellectual attempt to shed light on the "mysteries" of the post-bipolar world.

Despite all the differences, these authors share certain similarities, such as a non-Eurocentric approach, notion of periodic history and their views being against the nationalisms of a national state. All of them have a peculiar conceptual approach towards civilization, culture and religion. The main factor that defines civilizations here is mostly religion. They overall think that the civilizations are the most

supreme and close systems. Maybe Toynbee can be considered an exception for his trust in the exchange of values among civilizations. On the contrary, Danilevsky saw the pervasion of the West into the Russian-Slavic civilization as a deadly threat. Huntington paid more attention to the hierarchic nature of the cultural values, rather than the transfer of such. Even if he does not directly imply Eurocentrism in his thoughts, one can still find the traces of Western narcissism. Sociologist Wallerstein evaluated Huntington's attempt as in fact continued universalism, hidden under the pretext of creating a particularist outlook. Wallerstein says that this strategic line is in fact specific universalism that has to development thought behind it [5, p. 311].

Panarin's Approach to Civilization

Generally Panarin's approach towards civilization can be considered as a reply and reaction to Huntington's theses. In fact both speak in favor of the becoming of multi-polarity instead of single polarity in the post-Cold War world. However, Panarin opposed to Huntington's idea of accepting religion as the main element of civilization. "Civil conscience, confessional fanaticism and ethno-centrism stands in the core of Huntington and his teachers' views" [13, pp. 224-225].

Such conceptual approach towards civilizations shows how Panarin and Huntington's theoretical views are antagonist to one another in geopolitical vector. For example, in his typology of civilizations that is based

on mostly religious criteria, Huntington divides the Russian geography into Orthodox and Islam (Buddhist culture is also included here to some extent) civilizations. If one is to examine Huntington's discourses, civilizations are more inclined to contradiction rather than conformity due to their different cultural components [2, p. 128]. It should also be noted that in Huntington's theory Turkic culture has also been isolated from its ethnic and cultural identity and accepted as a subsystem of Islamic civilization.

Staying true to the Russian Eurasianism tradition, Panarin accepts the Russian geography as one Eurasian civilization. In this regard Panarin called Huntington's "Conflict between the Slavic and the Muslims" prognosis a strategy of the West (first of all the USA) to cause discord between these two groups. In this direction Panarin says that there are three different geopolitical models that completely contradict one another and might influence the future of the Eurasian civilization. As the term "Eurasia" has been very favorable to have been used in different meanings, he sees it as one of the main reasons in putting forward different models on Eurasia. That is why the correct meaning of Eurasia is its consideration as a Turkic and Slavic union (synthesis). In this regard it would be helpful to consider the three different geopolitical models analyzed by Panarin regarding Eurasia.

Geopolitical Models in Eurasia

Panarin defines two main factors that condition the geopolitical model that he also supports:

1. The impossibility for any nation living in Eurasia to move away from Eurasia or participate separately in political-cultural projects such as the “European House”, “Turkic House”, etc.
2. Peoples that live in the same geography historically share the same destiny. This also includes the importance of these nations to act from one historic perspective basing on this common destiny. Panarin thinks that here the factor that conditions the commonness and unity is not to turn to empire, but the existence of common rules that form in the civilizational and geographic relations [14, pp. 118-119].

Panarin calls the second geopolitical model of Eurasian civilization the “Turkic Model”. Thus he says that all the Turkic nations in Russia are expressed to be united under the name of “Great Turan”. Panarin thinks this project does not have any grounds as a geopolitical strategy. For example, geographies located in the territories of Russia, such as Tatarstan and Bashkortostan are thousands of kilometers away from Turkey and the population includes Russian and other ethnic groups besides Turkic groups. Panarin thinks that it is impossible to move millions of people from the lands they inhabit because of a whim of several thousand nationalists. That is why, Panarin says that supporting the “Turkic” geopolitical model would

be simply utopianism on both local and foreign levels.

The Eurasian geopolitical model carries the traces of the ancient Silk Road. Panarin says that too much focus is attached to this project nowadays. That is why the main essence of the projects speeds up the integration processes between the Pacific and Atlantic oceans. However this time Russia will be left outside of such integration. This model is mainly related to the dynamic development tempos of the Far Eastern countries and focuses on mainly economic factors [14, p. 125].

As a result Panarin assumes that the “Turkic Project” and “Silk Road” geopolitics refuses to accept the Russian culture, because these models introduce Russia as a colonial empire. Panarin says the main purpose of this strategy is to harm the Turkic-Slavic union in Eurasia. If this union is to collapse, other powers will be directed at that that will form as a result. Should any split happen within the Eurasian civilization, then it will be impossible to prevent the emergence of other civilizations, because there are 1.5 billion people living on the Eastern borders of Russia.

According to Panarin in geopolitical sense the Eurasian heartland is indivisible and as a specific civilization the cultural function of Russia is accepted par excellence [14, p. 243]. In terms of Eurasianist discourses, Panarin is in favor of moving the spiritual and

political center of Russia to the Ural Mountains and even beyond, to Siberia [14, p. 175]. Panarin says that the West is united with the Muslim World and Pan-Turkism against Russia in Huntington's discourses. That is why this threat posed from the abroad was not fully acknowledged by the Muslim world. In other words it would be impossible to protect the Eurasian civilization against the "pirates" with Russia's support. According to Panarin the ocean archetype of the modern world does not accord to the steppe archetype so inclined to freedom. That is why he assumes that the Russians and Turks, the Orthodox and the Muslims must abandon their continental identities [15, p. 278].

Eurasian Civilization and Geopolitical Archetypes

Basing on Lev Gumilev's discourses, Panarin introduces the Eurasian culture as the "super-ethnos" of the Eurasia. Thus, he points at the continental identities of both the Turks and Russians. He thinks that the Eurasian super-ethnos is the product of unity and equality of different nations as opposed to the European colonial empires. Another significant feature of this super-ethnos is its eschatological function. Following Toynbee's "the most like way to reach a goal is to be aiming not at that goal itself but at some more ambitious goal beyond it" idea, Panarin says that the Eurasian eschatological mission is also in accordance with the religious

traditions of Russia. Elaborating this idea, he says that in order not to start functioning for everyday reasons, they are in need in high idea. Namely as such idea Eurasia is an ethically pure civilization [16, pp.82-94].

Panarin also considers Huntington's "clash of civilizations" and Fukuyama's "end of history" theses the most typical representatives of political globalization. On one hand according to homogeneity (disappearance of variety) logic of globalization, being the idea of development and struggle, Fukuyama's thesis introduces the end of the history as the final victory of liberal democracy and consumer society which are the values of the West. On the other hand according to heterogeneity (appearance of variety) logic of globalization, Huntington's thesis reflects the idea of the world where numerous and various civilizations interact with one another. Thus both discourses accord to the dual nature and the logic of globalization. This is why Panarin says both discourses are an expression of the Western geopolitical passions and opposes to them. The author is in search for an answer to the following question in this regard; "Is it true that the cosmogonic process of emergence of new civilizations has really finished in the world? If the answer to this question is yes, then all the countries of the world face only one single choice: either to follow the Western path, or stay in the peripheries and possibly face destruction." [16, p. 86]

According to Panarin, in order to escape the geopolitical death which is the only possible result of the Western models, Russia should not face incorrect dilemmas such as north/south and globalization/localization. That is why the only way for Russia is to be located in the East/West geopolitical vector which represents the true bipolar scene of the world, because “the real meaning of being a culture or a civilization depends on the position of that culture in the East/West bipolar system.” [17, p. 40] Panarin builds these discourses of his based on the geopolitical theories of the classical geopolitists Halford Mackinder and Carl Schmitt. Thus, combining Mackinder’s “*earth*” (continent) and “*sea*” (ocean) geopolitical archetypes with Schmitt’s “*boat*” (sea) and “*house*” (earth) metaphors, Panarin accorded these to his own discourses of civilizational geopolitics. As in sailing, a *boat* also symbolizes motion in life. *House* is located in the opposite pole to this, where it represents the earth-centered life and stability. The *marine* form of life represents piracy and appropriation of the rich, whereas the earth represents sedentary and pastoral life. Panarin applies this dualist outlook to explain our modern world. “Today we are face-to-face with the sailing-type life that has entered its highest stage under the capitalism pretext... Today we are forced to fight against the global piracy of the sea civilization.” [18, p. 128]

Along his discourses mentioned

above, Panarin also uses other dualist geopolitical metaphors such as the horizontal and vertical. Here Eurasia represents the East, namely the horizontal vector, whereas the West stands for the vertical geopolitical vector that expresses the hierarchic approach. That is why the marine powers under the US leadership or the Western powers have started interfering with the USSR geography (Eurasia) or the “Second World”. According to him, the reason of the Western invasion into Eurasia is to break Eurasia into pieces and turn it into the Third World. In order to purposefully reach its goal, the West has drawn the Second World into a de-industrialization process. The purpose of this process carried out upon the promotion and attempts of the West, is to prevent development [19, p. 331].

Panarin says the World War 4 started as soon as the third World War, which he considers the Cold War, finished. According to him the situation in the new war has been manipulated. Russia should put a stop to an illusion that it has not been attacked. Russia is in no position to fight against it, however as we speak of its existence, it has to unite with the large Eurasian countries and become the center for confrontation against the global attack. Russia must ally with the Eurasian countries, because the West has to turn these countries ineffective in order to gain control over the entire Eurasia [15, p. 227].

In his views mentioned above one can observe the concrete expression

of the contradiction of civilizations. One can also find the traces of the classical German geopolitics. Karl Haushofer had written that the border points of countries had turned into war fronts as the lands did not suffice for these countries. Along the classical geopolitical school, Huntington's discourse on "the most important actors of the clash of civilizations are the countries" is also accepted in Panarin's context.

Conclusion

To cap all above mentioned, Panarin accepts the Turkic-Slavic unity as the rightest geopolitical model for the Eurasian civilization. Speaking in more general terms, his Eurasianism represents an alternative civilization

model as opposed to the Western model of develop that tries to have the entire world accept Atlantism. Being different from the individuality and commerciality of the West, moral and collectivist factors of origin stand in the heart of his alternative model [18, p. 240-279]. He is much influenced by Toynbee in his historic outlook. Following Toynbee's philosophical-idealistic approach towards history, Panarin believes that a fight against the Western civilization will begin sooner or later. That is why history has never been a monologue of only one power. In this regard, one can say that Panarin's Eurasian model is of more cultural-philosophical significance, rather than only being a political project.

REFERENCES:

1. Johann P. Arnason, *Civilizations in Dispute: Historical Questions and Theoretical Traditions*, Leiden: Brill, 2003.
2. Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order), Çevirenler: Cem Soydemir, Mehmet Turhan (Translators, Jem Soydemir, Mehmet Turhan), İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2008.
3. Norbert Elias, *Uygarlık Süreci, Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler* (The Civilizing Process, Vol.I. The History of Manners), Çeviren: Ender Ateşman (Translator: Ender Ateshman), İstanbul, İletişim Yayınevi, 2000.
4. Immanuel Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture: Essays On The Changing World-System*, New York: Cambridge University Press, 1997.
5. Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür* (Geopolitics and Geoculture), Çeviren: Mustafa Özel (Translator: Mustafa Ozel), İstanbul: İz Yay., 1998.
6. John A. Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, London: Taylor & Francis, 2003.

7. John A. Agnew, Stuart Corbridge, *Mastering Space: Hegemony, Territory, and International Political Economy*, London: Routledge, 1995.
8. Avdeeva L. R., "Danilevsky Nikolay Yakovlevich", *Russian Philosophy*, Moscow, 1999.
9. Oswald Spengler, *The Decline of the West*, New York: Oxford University Press, 1991.
10. Arnold Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor (Civilization on Trial)*, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2011.
11. Arnold Toynbee, *Çivilizaçiya Pered Sudom İstorii (Civilization on Trial)*, Moskva: Ayris Press, 1995.
12. Samuel Huntington, "Stolknovenie Çivilizaçii" (Clash of Civilizations), *Polis*, No.1, 1994.
13. Aleksandr Panarin, V. V. Ilyin, A.S. Akhiezer, *Reforms and Counter reforms in Russia*, Moscow: MGU, 1996.
14. Aleksandr Panarin, "Raskoli i Sintezi: Konkurs Çivilizaçionnix Proektov v Evrazii", "Vtoroya Evropa" ili "Tretiy Rim"? İzbrannaya soçialno-filosofskaya publiçistika, Moskva: RAN, 1996. ("Splits and syntheses: a concourse of civilizational projects in Eurasia", "Second Europe" or "Third Rome"? Selected socio-philosophical essays, Moscow: RAN, 1996.)
15. Aleksandr Panarin, *Globalnoe Politicheskoe Prognozirovanie v Usloviakh Strategicheskoy Nestabilnosti*, Moskva: URSS, 1999. (Global Political Prognostication under the Conditions of Strategic Instability, Moscow: URSS, 1999.)
16. Aleksandr Panarin, "Zabludivşchiyesya Zapadniki i Probudivşchiyesya Evraziyçii", Boris Erasov, (ed.) *Çivilizaçii i Kulturi*, Cilt 1, Moskva: RAN. ("Strayed Westerners and Awoken Eurasians:", Boris Erasov (ed.) *Civilizations and Cultures*, Volume 1, Moscow: RAN.)
17. Aleksandr Panarin, *Rossiia i Vostok: Geopolitika i Çivilizaçionnie Otnoşeniya*, Moskva: RAN, 1996. (Russia and the East: Geopolitics and Civilizational Relations, Moscow: RAN, 1996.)
18. Aleksandr Panarin, *Rossiia v Çiklakh Mirovoy İstorii*, Moskva: MGU, 1999. (Russia in the Cycles of World History, Moscow: MGU, 1999.)
19. Aleksandr Panarin, *Pravoslavnaya Tsivilizatsia v Globalnom Mire*, Moskva: Algoritm, 2002. (Orthodox Civilization in the Global World, Moscow: Algorithm, 2002.)

VALIULLAH JAFAROV

*Baku State University
Associate Professor of the Department of
Diplomacy and modern integration processes
e-mail: valicafarov@mail.ru*

THE WORLD ORIENTED FROM PUBLIC DIPLOMACY TO NOOPOLITICS IN THE INTERSECTION OF THE MODERN APPROACHES

UDC: 327-027.21

SUMMARY

However new developments had been experienced, the cold war were still remaining in the international politics. Public diplomacy had been determined as significant factor that influencing international relations. Scientific researches had been increased around soft power. The article investigates interconnection between public diplomacy and noopolitics.

Keywords: *public diplomacy, cold war, international relations system, dialogue, soft power, communication and virtual diplomacy, power of information, strategy of information*

International relations specialists, theorists, politicians met with varied challenges in international relations system because of lack of information and terminology and concepts. New concepts and terms were spontaneously included into the political lexicon. It should be noted, current term authors are originally western and especially american. They gained necessary opportunities for the invention.

The notion of public diplomacy was presented by Edmund Gullion deputy and specialist on the international relations and diplomacy from the University of Tufts named after A. B. Fletcher. (2) According to

Edmund, social diplomacy investigates effectiveness of instruments capable to influence on decision-making process and presents formation of relevant public opinion. Various companies, individuals, mass-media occupy prominence in the public diplomacy. Realization of new political course had been considered as transition to the new period in the cold war.

The beginning of new century made states to concentrate on public diplomacy in order to gain their claims. The notion of information completely changed in the areas of domestic and foreign policy. Specialists and theorists started to concentrate on

public diplomacy as a consequence of rising significance of the concept. According to the concept, information and demonstration are more important than politics (Lord, Lord Beaverbrook. (1879-1964), British politician, publisher). Information had been accepted as a major element of social diplomacy in the next years. Public diplomacy researchers claim that, their major focus is to determine attitude of states towards each-other.

The concepts of «cultural diplomacy», «new diplomacy» and «fourth approach in the foreign policy» gained prominence by Barxon in 1930s. According to theorists, public diplomacy and cultural diplomacy are interconnected and directed to determine forms and methods of strategic activity based on planned conceptual principles directed towards longlasting cooperation and partnership. That is worthy to note, the concept of public diplomacy had never explained completely.

American politician and theorist of the University of Harvard Joseph Nye attempted to solve some of these challenges through the well-known concept of «soft power»(2; 3). Former deputy of secretary of state and deputy of defence minister Joseph Nye theoretically confirmed impossibility of formation of foreign cultural image through military power, forces and economy by the concept of soft power. According to theorist, public diplomacy originally means soft power. Economic assistance, donations, gaining respect

and confidence through formation of diplomatic institutes are more convenient and effective. Nevertheless, the concept of public diplomacy is not the same with cultural cooperation. That is more likely superiority of one state over other states. However globalized world does not deny necessity of mutual dialogue and necessitate its role for humanity. Bilateral cultural cooperation, foreign mutual politics will never give a consequence to common culture for the whole world.

Informational and communicational improvements through realization of transitional ideas are considered major elements of public diplomacy. Leonard Marc attempted to illustrate the concept of «public diplomacy» through its two-sided nature. One side is directed towards cooperation (through diplomatic exchange and partnership). The second is rivalry diplomacy (prevailing other states, gaining positive public image through introducing yourself as humanist state). Author expresses uneffectiveness of previous views and states special importance of public diplomacy too. Public Diplomacy is explained through three stages – informing, influencing and cooperating. The final element – cooperating is directly mean public diplomacy. Even everything about state – mass media, massive activities, exhibition, development projects, official visits, programs of educative exchange, sport conquests, festivals are included into the concept of information.

Public diplomacy is a kind of communication and provides formation of informational area. Development of events and processes provides formation of noopolitics in the foreign affair strategy. Russian researchers determine noopolitics as informational strategy realized by massive informational methods in the world politics and international relations system. Authors of term (Arquilla J., Ronnfeldt D.-American) consider noopolitics as a strategy of foreign policy formed in the age of information. They found noopolitics as realization of ideas. Interests and norms of soft power. (6)

The new concepts of «virtual diplomacy», «power of information» had been appeared as a consequence of qualitative rapid and effective exchange through internet, satellite communication, network of mobile operator, systems of telecommunication. Joseph Nye who always appreciates public diplomacy considers that, preparation of longlasting cultural contacts and strategy of information should be based on three major directions:

1. Daily communication (state and its politics, challenges and finally notification about future efforts)
2. Strategic communication (efforts towards providing of interests)
3. Achieving reliable communication (seminars, conferences, making donations

and grants, individual business activity, access to informational networks. American specialists consider this phase as a final stage of public diplomacy. (11.184-187)

Access to network of information is apparently noopolitics directed towards to gain credibility in the strategic informational area. (5)

Theorists (Jeffrey Covan and Amelio Arseno – US) confirm transition from monologue, dialogue and cooperation phases through accepting interconnection between foreign policy and information. State introduces itself on monologue phase due to get positive description. Any state forms cooperation in the next phases. This approach is called as «David effect» in the theory. Noopolitics covers various types of strategies in the informational area. That is expected, geopolitics may compromise its prominence to noopolitics which is not obvious in semantics, but in direction.

Global politics explains these issues in the system of global transformation. That is connected strategy of foreign policy of states regardless of time and place. While some individuals accept global politics as political area, the concept is informational area in reality. That is important to accept global area as noopolitics in the period of decline of geopolitic conception.

REFERENCES:

1. Davydov Yu concept of “hard” and “soft” power in international relations theory International processes. T. 2. 2004. № 1 (4). S. 74-76.
2. Dolinsky A. Diskurs of public diplomacy. <http://www.intertrends.ru/>
3. T. Zonova Public Diplomacy and its actors <http://www.mgimo.ru/>
4. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. - M., 2000.
5. Nikonov C. Noopolitika as information strategiya.- of M., 2012 ..
6. Nikonov C Noopolitika as a tool to promote economic interests gosudstva www.chaskor.ru/.
7. Obrinskaya E. Noopolitika as a foreign policy strategy: problem definition. Political science. №5.2004 .<http://national-science.ru/>
8. Plugatarenko N. multiparadigmatic character approach to the study of the political space, “Politics and Society» .- 2011.-№4 (82) .- S.120-125.
9. Huntington, S. The Clash of Civilizations. - M., 2003.
10. Held, D. et al Global Transformation.: Politics, economy, culture. - M., 2004.
11. Shirin S. Faktor external environment in today’s global system of international relations // international processes. T. 3. 2005. № 3 (9). pp 180-184

JURNALDA DƏRC OLUNAN MƏQALƏLƏRİN TƏRTİBATINA DAİR TƏLƏBLƏR

Dərc olunacaq məqalə redaksiyaya həm kağız, həm də elektron formada təqdim olunmalıdır.

Məqalə hazırlanarkən aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır:

1. Məqalə Azərbaycan, rus və ingilis dillərindən birində hazırlanmalı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər hər üç dildə təqdim olunmalıdır.

2. Məqalə Microsoft Word mətn redaktorunda A4 formatında (soldan – 2 sm., yuxarıdan, aşağıdan və sağdan – 2,5 sm.), Times New Roman şrifti ilə 12 pt. ölçüdə, vahid sətirləşmə intervalla və mətn daxili yazıda 1 sm. abzas buraxmaqla hazırlanmalı və 12 səhifədən artıq olmamalıdır.

3. Məqalə aşağıdakı ardıcılıqla hazırlanmalıdır: UOT – soldan, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; müəlliflərin soyadı və inisialları – soldan, kursiv və qalın şriftlə; müəlliflərin iş yeri, şəhər, ölkə və e-poçt ünvanı – soldan, sonda 6 pt. interval; məqalənin adı – ortadan, böyük hərflərlə, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; xülasə (mətn təqdim olunan dildə) – kursivlə, sonda 6 pt. interval; açar sözlər – kursivlə, sonda 6 pt. interval; giriş və digər alt başlıqlar – soldan, qalın şriftlə, əvvəlində və sonunda 6 pt. intervalla.

4. Ədəbiyyat siyahısı: hər bir istinad olunan mənbənin adı tərcümə olunmadan, məqalədə istifadə olunma ardıcılığına uyğun olaraq nömrələnir. Mənbənin biblioqrafik təsviri Ali Attestasiya Komissiyasının dissertasiya işlərində mənbənin biblioqrafik təsvirinə irəli sürdüyü tələblərə uyğun olaraq göstərilməlidir.

5. Ədəbiyyat siyahısından sonra məqalənin hazırlandığı dildən fərqli digər 2 dildə müəllifin soyadı, adı, atasının adı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər təqdim olunur.

6. Məqalədə cədvəl və şəkillər nömrələnir: cədvəl – cədvəlin yuxarisında, sağdan (məs., cədvəl 1.), şəkil – şəklin altında, ortadan (məs., şəkil 1.) və mətn hissədən (yuxarıdan və aşağıdan) 1 boş sətir buraxmaqla göstərilməlidir.

7. Düsturlar Microsoft Equation-də standart parametrlərlə yığılır. Mətnə ancaq istifadə olunan düsturlar nömrələnir. Düsturun nömrəsi sağda mötərizədə yazılır.

8. Redaksiyaya məqalə göndərildikdə müəlliflər haqqında məlumat: soyadı, adı, atasının adı, elmi dərəcəsi, elmi rütbəsi, iş yeri, vəzifəsi, telefon nömrəsi, e-mail ünvanı da təqdim olunmalıdır.

9. Məqalədə göstərilən məlumat və faktlara görə müəllif məsuliyyət daşıyır.

10. Redaksiyaya daxil olan məqalələr rəyə təqdim olunur və müsbət rəy almış məqalələr çapa tövsiyə olunur.

11. Redaksiyanın ünvanı: Az1114, Bakı şəh., Z.Mehdiyev küç., ev 8/6 “İqtisadi və siyasi elmlər” jurnalının redaksiyası. Sayt: www.maarif.az E-poçt ünvanı: journal@maarif.az

**REQUIREMENTS ON DESIGN OF ARTICLES
PUBLISHED IN THE JOURNAL**

Articles published in the paper, as well as in electronic form will be submitted.

The following requirements must be taken into account while designing the article:

1. Articles should be prepared in one of the languages - Azerbaijani, Russian and English, the title of the article, abstract and keywords should be submitted.

2. The articles should be submitted in the Microsoft Word text editor A4 format (from left - 2 cm., above, below and right - 2.5 cm.), Times New Roman 12 font., 1 cm inter-text interval, remaining paragraphs and not exceeding 12 pages.

3. The articles must be prepared in the following sequence: initials and surname of authors - from the left, and bold italic; author's place of work, city, country and e-mail address - from the left, in the end 6 font, interval; the title of the article - from the middle, capitalized, bold, 6 font, interval; abstract (in the language of the article) - italics, in the end 6 font, interval; interval; keywords - italics, in the end 6 font, interval; introduction and other sub-headings - from left, bold, and at the beginning and end 6 font, interval.

4. References: each referred source must be numbered in accordance with the sequence used in the article and remained untranslated.

5. References must be followed by the article title, abstract and key words in 2 specified languages.

6. The tables and pictures in the article must be numbered: Table – at the top of the table, from the right (eg, Table 1.), a picture - below the picture, from the middle (eg, Picture 1.) remaining parts (from the above and below) a blank line.

7. Formulas must be set in standard parameters - Microsoft Equation. Only formulas used in the text must be numbered. The formula numbers must be written in brackets in the right.

8. The articles submitted to the editorial board must contain information about the authors: first name, last name, middle name, scientific degree, scientific rank, place of work, position, phone number, or e-mail address.

9. The author is responsible for the information and facts mentioned in the article.

10. The articles received by the editorial office are presented for review and the articles with positive reviews are recommended for publication.

11. Editorial Board Address: AZ 1114, Baku city., Z.Mehdiyev str., h. 8/6 “Journal of Economics and Political sciences” editorial board. E-mail: journal@maarif.az Site: www.maarif.az

ТРЕБОВАНИЯ К СОСТАВЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ

Публикуемая статья должна быть представлена в редакцию в бумажном и в электронном виде (если автор находится в не Азербайджана тогда электронного варианта достаточно).

При подготовке статьи должны быть выполнены следующие требования:

1. Статья должна быть подготовлена на одном из языков – азербайджанском, русском или английском. Название статьи, аннотация и ключевые слова должны быть представлены на трех языках (для зарубежных авторов английская и русская версия достаточно).

2. Электронный вариант статьи должен выполняться в текстовом редакторе Microsoft Word в формате A4 (поля: левое – 2 см, правое, верхнее и нижнее – 2,5 см), шрифтом Times New Roman размером 12 пт. Междустрочный интервал – одинарный, абзацный отступ – 1 см, размер статьи не должен превышать 12 страниц.

3. Статья должна быть подготовлена в следующей последовательности: УДК – слева, жирным шрифтом, в конце интервал 6 пт; инициалы и фамилии авторов – слева, курсивом и жирным шрифтом; место работы авторов, страна, город и адрес электронной почты – слева, в конце интервал 6 пт; обзор (на языке представленного текста) – курсивом, в конце интервал 6 пт; ключевые слова – курсивом, в конце интервал 6 пт; введение и другие подзаголовки – слева, жирным шрифтом, в начале и конце интервал 6 пт.

4. Список литературы: название каждого источника не переводится и нумеруется в статье в соответствии с последовательностью использования. Библиографическое описание источников должны быть указаны в соответствии с требованиями, предъявляемыми ВАК к библиографическому описанию источников в дипломной работе.

5. После списка литературы название статьи, аннотация и ключевые слова представляются также на двух других языках.

6. В статье нумеруются таблицы и рисунки: таблица – в верхней части таблицы, с правой стороны (например, таблица 1), рисунок – под рисунком в центре (например, рисунок 1) и, пропуская одну пустую строку от текста (из верхней и нижней частей).

7. Формулы набираются стандартными параметрами в Microsoft Equation. Номер формулы пишется в скобках с правой стороны. В тексте нумеруются только использованные формулы.

8. При отправке статей в редакцию также должны быть представлены сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, место работы, должность, номер телефона, адрес электронной почты.

9. Автор несет ответственность за информацию и факты, указанные в статье.

10. Статьи, поступившие в редакцию, направляются на отзыв; статьи, получившие положительные отзывы, рекомендуются к публикации.

11. Адрес редакции: Az1114, г. Баку, ул. З.Мехдиева 8/6, Редакция научно-аналитического и практического журнала “Экономических и политических наук”. Электронная почта: journal@maarif.az, Сайт: www.maarif.az

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

№ 3 (4) 2016

Jurnalın təsisçiləri:

Laçın Vəzir oğlu Abışlı

İkram İsmayıl oğlu Cəbrayıl

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
mətbu nəşr kimi №4022 qeydiyyat nömrəsi ilə
01.12.2015-ci il tarixində qeydiyyata alınmışdır.

ISSN: 2518-7082 (Print)

ISSN: 2519-4925 (Online)

© L.Abişlı, İ.Cəbrayıl

Texniki redaktoru:
ELNUR ƏHMƏDOV

Tərtibat və dizayn:
SƏDAQƏT KƏRİMOVA

Yığılmağa verilmişdir: 31.03.2017. Çapa imzalanmışdır: 05.04.2017.
Nəşrin ölçüsü: 70x100 1/16. Fiziki çap vərəqi: 7,5. Sifariş: 069/17.
Sayı: 100 ədəd.

NURLAR
Nəşriyyat-Poliqrafiya
Mərkəzi

Bakı, Az1122, Zərdabi pr. 78
Tel: 4977021 / Faks: 4971295
E-poçtu: office@nurlar.az